

Studier over Povl Helgesen.

I. Nogle Skibykrønike-problemer.

AF

C. O. BØGGILD-ANDERSEN

Indledning.

Der gik i det 16. aarh.s tre første aartier et aandens vejr over Europa som aldrig siden. Det var forberedt ved ældre bevægelser og brydninger af baade aandskulturel, politisk og social natur. Blandt de førstnævnte indtager renæssance, humanisme og devotio moderna en fremtrædende plads. Martin Luthers forudsætninger er endnu langt fra udredet til bunds. Men det blev hans indre og ydre kamp, som definitivt søndrede det gamle vesterlandske kulturfællesskab, samlet om og næret af romerkirkens overleveringer, tænkeformer og livssædvaner.

I den store omvæltningstid, som kaldes reformationen, staar i Danmark karmeliteren, den af Erasmus af Rotterdam stærkt paavirkede bibelhumanist og reformkatolik lektor Povl Helgesen — eller, som han oftest selv kaldte sig: Paulus Helie — fra Varberg i Halland som den mest karakterfulde aandspersonlighed. Ingen anden samtidig dansk ejede lektor Povls etos, aand og ild. Ingen saa i vort land skarpere den senmiddelalderlige kirkes og universitetslærdoms brøst. Ingen følte samtidig det voldsomme brud med den kristendom i tro og gerninger, som old- og middelalderkirkens ædleste aander paa bibelsk grundlag havde stræbt at indpasse i jordelivet, saa smerteligt. Ingen var saa lidenskabelig i forsvaret for, hvad der for ham var en umistelig, af helligaanden gennemstrømmet overlevering, ingen saa lidenskabelig i angrebet paa det i det nye, hvori han kun saa

udslag af onde drifter. Ingen domte ud fra en brændende overbevisning saa suverænt levende og døde. Ingen blev saa miskendt af dem, der paa godt og ondt fulgte lyset fra Wittenberg.

Det er berettiget, naar en moderne amerikansk universitetslærebog blandt »prominent exponents of 'the new learning'« in Europe« nævner Povl Helgesen paa linie med Reuchlin, Melancthon, Colet, More og Budé, og som fælles maal for disse angiver »a moral internal reform of the existing church«. Om reformationen i Danmark hedder det siden i bogen: »Many peasants as well as high churchmen resented the changes, and Helgesen, the foremost Scandinavian scholar and humanist of the time protested vigorously against the new order«¹.

Bag dette forsøg paa korteligt at stille P. H. ind i en universalhistorisk sammenhæng ligger vel i første linie den tyske katolske historiker L. Schmitt's bog »Der Karmeliter Paulus Heliä« (1893). En hovedandel i den rigtigere vurdering og placering af den store danske karmeliter har dog danske forskere. Chr. Olivarius begyndte, omend hildet i ældre vildfarelser, saa smaat at bryde grunden i sin latinske biografi af P. H. fra 1741². Langt dybere naaede C. T. Engelstoft i sit omfattende værk »Paulus Eliä, en biographisk-historisk Skildring fra den danske Reformations-tid«³. Med rette kaldte C. Paludan-Müller dette arbejde af nyere dansk kritisk kirkehistories foregangsmand »en af de skønneste kritiske Undersøgelser, der pryde den danske historiske Litteratur«⁴. Engelstoft naaede ved sine indtrængende, ofte endnu forbilledlige analyser vel saa dybt ind i forstaaelsen af karmeliteren, som det er muligt for en protestantisk teolog — dybere end Paludan-Müller. Meget stærkt i gæld til Engelstofts afhandling og dens problemstillinger staar J. Osk. Andersen i de arbej-

¹ Carlton J. H. Hayes: *Modern Europe to 1870*, New York (1953), 104, 105, 146.

² *De vita et scriptis Pauli Eliæ Carmelitæ, vulgo Povel Vendekaabe, Hafniæ 1741.*

³ *Nyt hist. Tidsskr. II* (1848), 1—174, 415—554. I det følgende forkortet: Engelstoft.

⁴ *Hist. Tidsskr. 3. r. VI* (1867—69), 300 f.

der, han har viet P. H. Det betydeligste er »Paulus Helie I« (1936), som følger P. H. frem til hans flugt fra København i 1522¹.

Det er kun rimeligt, at ingen dansk fra hine tider har tiltrukket sig forskningen saa stærkt som P. H. — ene med undtagelse af kong Christiern 2., som karmeliteren med sine forudsætninger førtes til at domme saa haardt, i øvrigt maaske i flere henseender rigtigere end denne problematiske kongeskikkelses forsvarere i 19. og 20. aarh. P. H. ejede jo, ved siden af sit psykologiske skarpsyn, den utvivlsomme fordel, at han kendte manden personlig. P. H.s personlighed, liv, virke og forfatterskab myldrer af problemer. Det tør vist siges, at flere af de mest betydningsfulde endnu ingenlunde er tilfredsstillende løst.

I denne studie er opgaven at optage til drøftelse nogle spørgsmaal vedrørende P. H.s hovedværk som historiker »Skibykrøniken« (Chronicon Skibyense) — det betydeligste danske historieværk mellem Saxo's »Gesta Danorum« og Arild Huitfeldts »Danmarks Riges Krønike« og som aands- og tidshistorisk dokument ved forfatterens etiske, religiøse og politiske lidenskab og dybt personlige fortællestil i en klasse helt for sig selv.

Som bekendt har vi krøniken, der, indledet med en genealogisk paavisning af Christiern 1.s nedstamning fra Erik den hellige, omfatter tiden 1448—slutn. af 1534, i P. H.s egenhændige renskrift i den Arnamagnæanske Samling som nr. 858, 4to. Siden manuskriptet i midten af 17. aarh. fandtes indemuret bag alteret i Skiby kirke i Hornsherred, er det flittigt benyttet af danske historikere fra Ludvig Holberg og Hans Gram og fremover. Ogsaa før sin indemuring brugtes det af flere end én historieskriver, som vi skal se. Det udgaves første gang i sin helhed 1773 af Jacob Langebek, der som den første efter fundet formodede, at P. H. var forfatteren². Saa nær til vished, som indre kriterier kan naa, hævdes denne formodning af C. T. En-

¹ Hertil føjer sig omtalen af P. H. i »Der Reformkatholizismus und die dänische Reformation« (1934), og ridset i Dansk biografisk Leksikon IX (1936), 630—36.

² Scriptores Rerum Danicarum II (1773), 554—599.

gelstoft¹. Først siden fik man saa megen kendskab til P. H.s haand, at H. F. Rørdam i sin udgave 1873 kunde fastslaa, at A. M. 858 var egenhændigt nedskrevet af karmeliteren².

Engelstoft mente i sin skarpsindige undersøgelse at kunne sandsynliggøre, at krøniketexten var blevet til paa forskellige tidspunkter og havde været underkastet bearbejdelser og tilføjelser fra forfatterens haand. C. Paludan-Müller modificerede paa punkter Engelstofts resultater³. Hans opfattelse er siden almindeligt accepteret.

1943 forsøgte imidlertid Paul-Erik Hansen radikalt at kuld-kaste det Engelstoft-Paludan-Müllerske syn⁴.

Hansen inddrog i sin undersøgelse en kortfattet aarbogsagtig krønike, der er bevaret, som A. M. 108, 8vo, i renskrift af den sidste apostoliske Aarhusbiskop Ove Billes »svorne sekretær«, kanniken Hans Henriksen, og som nu foreligger indbundet sammen med optegnelser, ogsaa i H. Henriksens haand, om begivenheder 1535—55, der følger sig som en fortsættelse til den første og største del af haandskriftet. De to dele betegnes i det følgende H I og H II, Skibykrøniketexten S. For en umiddelbar betragtning fremtræder H I som udtog eller udpluk af S. Saaledes er forholdet da ogsaa blevet opfattet af Engelstoft⁵, Paludan-Müller⁶, H. F. Rørdam⁷, A. D. Jørgensen⁸, A. Heise⁹, Ellen

¹ Engelstoft, 527 ff.

² H. F. Rørdam: *Monumenta Historiæ Danicæ* I (1873), 3—10. Text-udg. sst. 11—107. Dette værk citeres i det følgende: Mon. — Endnu i sin fortjenstfulde disputats »Historieskrivningen og Historieskriverne i Danmark og Norge siden Reformationen« I (1867), 50 vendte Rørdam sig imod Paludan-Müllers antagelse (*Hist. Tidsskr.* 3. r. I (1858), 12—13), at haanden i A. M. 858 var P. H.s, og mente, at den var Peder Olsens.

³ Studier til Benyttelse og Bedømmelse af nogle Kildeskrifter til nordisk Historie. 1. Den skibyske Krønike, *Hist. Tidsskr.* 3. r. I, 1—54.

⁴ Paul-Erik Hansen: *Povl Helgesens historiske Forfatterskab* (1943). I det følgende citeret: Hansen.

⁵ Engelstoft, 544.

⁶ *Hist. Tidsskr.* 3. r. I, 2—7.

⁷ Mon. I, 387, 397—402. Jvf. *Historieskrivningen* osv. 54 ff.

⁸ *Historiske Afhandlinger* III (1898), 134 f. (1886).

⁹ Lektor Povl Helgesens historiske Optegnelsesbog, sædvanlig kaldet

Jørgensen¹ og (til 1943) J. Osk. Andersen². Mest eftertrykkeligt fastsloges denne opfattelse af Rørdam, der 1873 udgav H. Henriksens manuskript som »Udtog og Fortsættelse indtil 1555 af den skibyske Krønike«³.

Hansens konstruktion gaar, kort udtrykt, ud paa følgende: H I er forfattet af H. Henriksen selv, ligesom han — hvad der er evident og ikke bestridt af nogen — er forfatter til H II. Sidstnævnte del maa efter Hansens syn »nærmest betegnes som en Billeslægtens Krønike«. Men Ove Billes synspunkter spores ogsaa i H I. Han har været sin sekretærs hjemmelsmand og spiritus rector. Tilfreds med den lille krønike var han imidlertid ikke, hvorfor han overgav den til lektor Povl »med det Paalæg at udvide og bearbejde den«. Bearbejdelsen, hvis resultat blev S, fandt antagelig sted »omkring Slutningen af 1534«, saaledes at biskoppen forsynede karmeliteren med baade synsmaader og nyt stof. Hansen maa dog indrømme, at det ikke lykkedes at faa P. H. til »at skjule sine egne Meninger«⁴.

Om dette er den løsest underbyggede teori, som paa tryk er fremsat indenfor dansk historieforskning, kan næppe med sikkerhed konstateres. Men en af de allerløseste er den. Det har sin interesse, at Hansens afhandling, da den nogle aar før trykningen indleveredes som besvarelse af en af Københavns Universitet udsat prisopgave om Skibykrønikens kilder, belønnedes med et »accessit«. De to bedømmere, professorerne Erik Arup og Knud Fabricius fandt dog formodningen om, at S i sin helhed er forfattet c. 1534—35, uantagelig og Hansens opfattelse af forholdet mellem de to skrifter mindre sandsynlig⁵.

En gendrivelse af Hansens konstruktion er her unødvendig.

Skibykrøniken. Paa Dansk ved A. Heise (1890—91), 15. Dette værk citeres i det følgende: Heise.

¹ Historieforskning og Historieskrivning i Danmark indtil Aar 1800 (1931), 81, n. 2.

² Dansk biografisk Leksikon X (1936), 121 (art. om Hans Henriksen).

³ Mon. I, 385—435.

⁴ Hansen: kapp. 6—8, spec. s. 100, 103, 136, 138, 145, 182—84.

⁵ Festskrift, udg. af Københavns Universitet i Anledning af Universitetets Aarsfest Nov. 1940, 175—79.

Den er allerede overbevisende foretaget af J. Osk. Andersen i hans afhandling »Skibykrønikens Kildeforhold og Affattelsestid«¹. At det formelt set kunde være gjort adskilligt bedre, og at det — for at anvende et af lektor Povl yndet udtryk — var noget »umildt« at belaste Hist. Tidsskr. med en afhandling paa 262 sider, skal blot i forbigaaende bemærkes².

J. Osk. Andersen gaar imidlertid i denne kæmpeafhandling paa afgørende punkter ikke frem paa en maade, som stemmer med sund og forsvarlig kildekritik. Det gælder saavel omtalen af P. H.s politiske virksomhed som det fremsatte syn paa forholdet mellem S og H I.

Her skal kun det sidste problem gennemdrøftes.

I modsætning til Arup og Fabricius har Andersen ladet sig overbevise af Hansen om, at H I er kilde for S, ikke udtog af denne, saaledes som den ovennævnte anseelige række historikere mente. H I er blot ikke forfattet af Hans Henriksen, men af lektor Povl selv som en kortfattet »aarbog« eller »optegnelsesbog«. Det er denne mere eller mindre kladdeagtige udarbejdelse, som Henriksen har fundet og afskrevet. *Resultat: et hiåtil uidentificeret værk af den store karmeliter er føjet ind i rækken af dennes bevarede skrifter.*

Andersen finder flere træk, som peger i denne retning. Han finder endog, inspireret af Hansen, i et enkelt afsnit — listen over klageposter mod Christiørn 2., som den findes i S — »saavel et uforkasteligt Vidnesbyrd om, at Aarbogen ikke er et Uddrag af Krøniken, som om, at P. H. i 1524 allerede har haft Aarbogen i Hænde og kunnet benyttet den, nemlig til en Bearbejdelse af Indledningen til Frederik I's Haandfæstning«³.

¹ Hist. Tidsskr. 11. r. I, 1944—45 1—149 334—447 passim.

² Et enkelt sted gør Andersen Hansen uret. Denne skriver (s. 103) — efter Rørdam (Mon. I, 432) — at Hans Henriksen (i H II) »under 1545 nævner sig selv«. Det gør han faktisk ved omtalen af Ove Billes boggave til Aarhuskirken 1545, »presente domino Joanne Henrici, canonico ibidem« (Mon. I, 432). Men Andersen tror, at der sigtes til omtalen af den haarde vinter 1545, der varede »ad dominicam Esto mihi« (Mon. I, 433), og er ikke lidt rystet (Hist. Tidsskr. 11. r. I, 360, n. 1).

³ Andersen — saaledes citeres i det følgende den store afhandling — s. 65. Udhævelserne er J. Osk. Andersen.

Hertil skal der senere vendes tilbage.

Den af Andersen opstillede teori er: P. H. begyndte sin aar- eller optegnelsesbog i slutningen af Christiern 2.s regeringstid som en slags udkast til en fortsættelse af hans »Compendiosa et succincta Regum Daniae Historia«¹. Maaske tilskyndedes han hertil ved udarbejdelsen — vel i forbindelse med Christiern 2.s tog til Sverige 1520 — af det slægtsregister, som indleder baade S og H I. Aarbogen fortsattes med afbrydelser frem til 1526—27, da P. H. formentlig skrev den foreliggende titelindledning dertil². Samtidig begyndte han S som en udvidet bearbejdelse af aarbogen, men fortsatte alligevel denne, som til slut blev en slags kladde for S. De to skrifers skildring af begivenhederne 1533—34 er omtrent ordret ens.

»Aarbogen« blev afskrevet af Hans Henriksen, formentlig i Roskilde c. 1535—36, men muligvis paany renskrevet af samme 1555.

Andersens konstruktion har helt overbevist nuværende dr. theol. Niels-Knud Andersen. Det fremgaar af hans kommentar til S i »Skrifter« VII (1948), 154—79. Alt det meget, som S har mere end H I betegnes her passage for passage som »senere Tilføjeelse«. Blandt teologer synes konstruktionen nu at være almindeligt kanoniseret.

Hos forf. af nærværende afhandling vakte den fra første færd baade skepsis og harme. H I er, selv som optegnelsesbog betragtet, helt uværdig lektor Povl baade som aand og stilist.

Det andet hovedpunkt, hvor Andersen træder i elevforhold til Hansen, er: Den roskildensiske minoritermunk og historiker Peder Olsen (Petrus Olai Saneropius) (d. c. 1570) og hans medarbejderkreds har i deres aarbogs- og krønikeværker ikke benyttet S. De har, som H. Henriksen, kun kendt den korte

¹ Trykt i: Skrifter af Paulus Hefie. Udg. af Det danske Sprog- og Litteraturselskab VI, ved Marius Kristensen og Hans Ræder (1937), 1—50. Denne udgave, hvori S i Ræders edition er tr. VI, 51—149, citeres i det følgende: Skrifter. Det var A. D. Jørgensen, som i Hist. Tidsskr. 5. r. VI (1886), 323—38 (optr. Hist. Afhandlinger III (1898), 133—43) meget smukt paaviste P. H.s forfatterskab til dette historieværk.

² Denne titelindledning vil senere blive behandlet. Se ndfr. s. 67—70.

»aarbog«, som Andersen tilskriver P. H. Hansen og Andersen kaster her handsken til baade C. Paludan-Müller¹, H. F. Rørdam², A. Heise³ og Ellen Jørgensen⁴.

Hvor radikalt Hansen og Andersen afviger fra ældre historikers syn paa forholdet mellem S, H I og P. O. (Peder Olsens »Danorum Gesta«), anskueliggøres ved følgende skema:

Ældre opfattelse:		Hansen:	Andersen:
S		H I + B (Billestof)	H I (P. H.s »aarbog«)
P. O.	H I	P. O.	S
		S	P. O.

Maaske kan det være hensigtsmæssigt som første led i vor undersøgelse at behandle Peder Olsens forhold til Skibymanuskriptet. Muligvis vil der ad denne vej findes oplysninger som kan være nyttige ogsaa ved drøftelsen af forholdet mellem S og H I.

Peder Olsen og Skibykrøniken. Povl Helgesens død.

Ellen Jørgensen fremfører for sit med Paludan-Müllers, Rørdams og Heises overensstemmende syn paa Peder Olsens kendskab til S et argument ud fra skriftsammenligning: »Franciskaneren Peder Olsen tog [fra S] Stof til sine Samlinger; hans Haand (eller nøjere sagt: en af de Hænder, der er repræsenterede i hans Collectanea AM. 107 8vo) ses i Povl Helgesens Manuscript S. 21 og 33«⁵.

Forf. af denne afhandling har efterprøvet denne iagttagelse. Der kan ikke herske tvivl om, at den afdøde fine kender af nordiske haandskrifter fra middelalderen og 16. aarh. her saa rigtigt.

¹ Hist. Tidsskr. 3. r. I (1858—59), 3: »Minoriten Peder Olsen (Petrus Olai) ... har kjendt og benyttet Krøniken ...».

² Historieskrivningen osv., 53; Mon. I, 300; 2. r. II, 10.

³ Heise, 15.

⁴ Historieforskning osv. (1931), 81, n. 2.

⁵ Ibid., 81 n. 2. Jvf. Skrifter VI, 65, l. 1; 73, l. 24 og »Tekstkritik« i samme bind, 310, 311.

Paul-Erik Hansens bevisførelse for sit syn paa S, P. O. og H I grænser til det utrolige. Han nævner uden citater nogle steder fra Peder Olsens »Danorum Gesta«, lader læseren om at efterlæse dem i manuskripterne og sammenligne dem med henholdsvis H I og S og erklærer derpaa »Alle disse Eksempler godtgør tilfulde, at ikke Skibykroniken, men Hans Henriksens Aarbog, har været Kilde for Peder Olsen«¹. Næsten endnu mere utroligt er det dog, naar J. Osk. Andersen i en i Hist. Tidsskr. optaget afhandling emfatisk slutter sig til Hansens opfattelse, dog naturligvis i den form, at efter hans mening »har ... saavel P. Olai som H. Henriksen benyttet P. H.s Aarbogs-Manuskript ... Kroniken [d. e. Skibymanuskriptet] havde vel en forsigtig Ven af den afdøde Karmeliter (Hans Laurensen?) taget til sig og gemt.« Senere i sin afhandling taler han om: »Det Faktum, P.-E. H. har paavist, at Petrus Olai har benyttet Aarbogen (og ikke Kroniken) som Kilde ...«².

Andersens tillid til Hansens mesterskab i kildekritisk metode har været saa stor, at han ikke følte mindste trang til her at efterprøve hans »bevisførelse«; dens resultat godkendes som et »faktum«.

At Peder Olsen³ har kendt mangefold mere af S, end der

¹ Hansen, 107—09.

² Andersen, 362—63, 394.

³ »Peder Olsen« anvendes her og siden synonymt med de fra minoriterens værksted udgaaede historiske arbejder. Selvom der i »Collectanea« (A. M. 107, 8vo) forekommer medhjælperhænder ved siden af P. O.s egen haand, er det givetvis i det hele ham, som er redaktøren. Ikke mindst er dette naturligvis tilfældet ved »Danorum Gesta«, hvor resultaterne af den megen samler- og afskrivningsflid bragtes i den store sammenhængende kronikes form. Her er primært benyttet ms. D.G. 37, Uppsala Universitetsbibliotek (Don. De la Gard. 37, fol.). Jeg takker Uppsalabiblioteket for venligt laan af dette kostbare haandskrift til benyttelse paa Statsbiblioteket, Aarhus. Ms., som rummer 86 tæt beskrevne foliosider, har tilhørt Stephan Johannis Stephanius, som har oget titelen »Danorum Gesta post Cronica Saxonis facta, scripta à D: Petro Olaj« med ordene »Minorita Roeschildensi« og i marginen har tilføjet nogle kongenavne, aarstal og korte indholdsangivelser samt paa de første 4 blade nogle henvisninger til Huitfeldt. Afskriverhaanden synes fra 2. halvdel af 16. aarh. Den er ret sirlig,

rummes i den magre H I, vil til evidens gaa op allerede for den, som søger den korteste vej til problemets løsning, nemlig en sammenligning mellem de nævnte to skrifter og det skrift, som Rørdam gav navnet »Roskilde-Aarbogen fra 1448 til 1549« og udgav paa tryk¹. Dette er rigtigt karakteriseret af Rørdam som »væsentlig kun et dansk Uddrag af Peder Olufsens . . . større latinske Værk, Danorum Gesta eller Paralipomena, men affattet ti Aar, inden dette Værk afsluttedes af Forfatteren, uden at vi kunne afgjøre, om Peder Olufsen selv eller nogen anden har gjort Udtoget. Kun det skjønnes, at Aarbogen er forfattet i Roskilde, og det af en Mand, som kjendelig nok endnu har været en Tilhænger af Romerkirken, samt endvidere at mange Efter-

men meget lille og ofte noget gnidret; der er nogle, men dog næppe overvælttes mange sproglige og andre fejl. Maaske lader haanden sig ved indgaaende sammenlignende undersøgelser identificere; men det er et spørgsmaal, om det er umagen værd. Til bestemmelse af tiden for forfatterredaktionen af D.G. tjener omtalen af Chr. 3.s fødsel under 1503, uden angivelse af, at han er død (1. jan. 1559) (jvf. fol. 52 r), ordene under 1534 om den senere kong Fred. 2.s fødsel, »nunc Daniæ & Noruegiæ Rex electus« (fol. 75 r), der maa være skrevne efter Fred.s hylding i Norge 1548, samt skriftets afsluttende indførsler om Chr. 3.s død 1. jan. 1559, Fred. 2.s tronbestigelse og (kort) Ditmarskertoget 1559. Sml. Mon. 2. r. II, 13—33, hvor partierne 1241—1320 og 1552—59 er trykt, men desværre ikke det mellem-liggende historiografisk saa interessante parti. — Den afskrift af partiet 1319—1559, Gl. kgl. Saml. 2461, 4to, som har været i A. S. Vedels eje (jvf. Mon. 2. r. II, 10—11), er ulykkeligvis bortkommet paa vejen fra Kgl. Bibliotek, København, til Statsbiblioteket, Aarhus, og har trods flere maaneders eftersøgning ikke kunnet findes [skrevet i slutn. af dec. 1956]. Som erstatning er benyttet A. M. 850, 4to, i haand fra beg. af 18. aarh., der i haand fra 19. aarh.s midte betegnes som »Afskrift af Gl. kgl. Saml. 2461, 4«. Afskriften svarer, bortset fra nogle læse- og skrivefejl, helt til partiet 1320—1559 i D.G. 37. Sml. i øvrigt Rørdam: Historieskrivningen osv., 51—54; Mon. 2. r. II, 9—12 og om P. O.s forfatterskab i almindelighed: Rørdam: Historieskrivningen osv. 24—29, 47—54; Mon. I, 299—305; 2. r. II, 3—12; D. Schäfer: Dänische Annalen und Chroniken von der Mitte des 13. bis zum Ende des 15. Jahrhunderts (1872), 121—23 og Ellen Jørgensen: Annales Danici Medii Ævi (1920), 3, 202—05. En samlet undersøgelse af, hvilke kilder P. O. har brugt, ligger uden for formaålet med denne afhandling; ligeledes, i hvilket omfang hans værker er udnyttet af andre.

¹ Mon. I, 306—81.

retninger i Aarbogen stamme fra den skibyske Kronike, dog med Peder Olufsens ovennævnte Værk som Mellemed¹.

Endnu tydeligere bliver dog forholdet, naar man ved sammenligningen benytter Peder Olsens »Danorum Gestæ».

At behandle alle Hansens »exempler» er her unødvendigt. Lad os tage det første: »1) Torben Oxe lader Hans Skriver hænge»².

S (Skrifter VI, 74, l. 17—24 til og med »Martini»):	D.G. 37, fol. 57 r—v:	H I (Mon. I, 412):
Anno domini. 1516. suspensus est ob furti suspicionem quidam Ioannes scriba, regi Christierno olim charissimus, qui cum nimia libertate sua, ac uana regij fauoris presumptione, multos offendisset, precipue uero Torbernum Oxe arcis Haffnensis prefectum, regis concubine, nomine Columba, uehementer charum, eiusdem concubine odio periclitatus est, in profesto diui Martini...	Annus erat 16 post 1500, quo suspensus est (etc. som S til og med »Martini»; »ac» mgl. dog foran »uana»). Jvf. Roskildearb. (Mon. I, 342): MDxvj Torbern Oxe slotz foget paa Kiøbmehaffns slott lod hengge Hans schrif-fuere sanctj Martinij afften, huilcken koning Christiern haffde meget kiær.	Anno domini 1516 suspensus est ob furti suspentionem(!) quidam Joannes scriba, regi Christierno olim charissimus.

Forholdet mellem de 4 skrifter karakteriseres fortræffeligt ved dette ene eksempel. Men lad os tage Hansens næste: »2) Ade-

¹ Mon. I, 299—300. Jvf. Mon. 2. r. II, 11, hvor bearbejdelsen siges »ventelig» at være af P. O. selv. At den benytter P. O.s kronikeværk, saaledes som det forelaa, da den danske »popularisering» i 1549 blev til (jvf. Mon. I, 300—301), er givet, men det kan ikke anses for usandsynligt, at den er forfattet af en af P. O.s medarbejdere. At den borger i Roskilde Oluf Mikkelsen, som 1551 ejede en afskrift af aarbogen, kan være fordanskeren, afviser Rørdam ud fra skriftsammenligning. Roskildearb. har paa steder passager, som D. G. 37 ikke har, ogsaa hvor den ikke supplerer nævnte værk med Rimkroniken.

² Hansen, 108.

liges Monopol paa Bispeembeder ved 1519 mangler hos Peder Olsen ligesom hos Hans Henriksen¹.

S	D.G. 37, fol. 59 r:	H I
(Skrifter VI, 79, l. 14—30):		(Mon. I, 413):
Ab huius [o: Birgeri archiepi- scopi] obitu decretum est a magistratu regni, ut posthac nullus sit futurus in hoc regno episcopus, nisi qui fuerit claro genere natus. Qui huic decreto subscripserunt (etc. Herpaa følger 14 linier fordømmende betragtninger over nævnte rigs- raadsbeslutning, sluttende med ordet »presidia«).	Passagen er ordret enslydende med tex- ten i S til og med »præsidia«; de eneste afvigelser er af orto- grafisk art. Roskildeaarb. (Mon. I, 344) udelader denne pas- sus.	Passagen udeladt.

Hansens eksempel 3 er »1520 Dr. Peder Skottes Død«². S har en nekrolog over Petrus de Scotia paa 33 linier i Skrifter (VI, 81, l. 18—82, l. 18). D.G. 37, fol. 60 v—61 r optager det allermeste af denne nekrolog med de tilføjede betragtninger over »den gamle teologi«s svagheder; udeladt er kun et stykke paa c. 6 linier (Skrifter VI, 81, l. 27—82, l. 2: Qui cum esset . . . annum septuagesimum).

Roskildeaarb.	H I
(Mon. I, 348):	(Mon. I, 413):
«Vdj samme aar y Kiøbmenhaffn Sanctj Jacobj apostolj aften døde Docter Peder Skotte, som wor then forste, ther læsde ther samme sted y then høye skole eller wniuersitet» (Dette er en meget sammentrængt gengivelse af de første 10 linier i S, som D.G. 37 har enslydende med P. H.s skrift).	Anno 1520 in profesto feriarum diui Jacobi Haffnie peste mortuus est vir eximia probitate adeoque longa vita dignissimus, magister Petrus de Scotia sacre theologie doctor, 42 annis p̄fuit accademie Haffnensi. (Dette er uddrag af de første 10 linier i S, der er enslydende med D.G. 37).

En sammenligning giver for de andre af Hansen anførte eksempler et tilsvarende resultat. De bidrager samtidig til at øge en uhyggelig mistanke hos læseren om, at Hansen, skønt han opregner de forskellige afskrifter af »Danorum Gesta«, som

¹ Hansen, 108.

² Ibid.

findes i Uppsala og København (se hans bog s. 106), i det hele har nøjedes med at bruge Roskildeaarbogen. Denne har han imidlertid ingenlunde studeret, som den fortjener. Bevidst har han jo sikkert ikke her villet vildlede sine læsere. Een læser, en »sacræ theologiæ doctor«, som tillidsfuldt gav sig i hans hænder, har han dog skammelig ledet vild.

Det fremgaar af »Danorum Gesta« til evidens, at Peder Olsen har haft et meget fyldigt kendskab til S fra begyndelsen af Christiern 1.s historie til, hvor P. H.s skrift slutter. Parallelstederne er legio, ti de er mange, og Heise har fuldstændigt ret, naar han skriver, at minoriteren »i en efterladt Krønike (har) ordret afskrevet store Partier af Skibykrøniken«¹. Det hænder nogle gange, at D.G. udelader et gejstligt dødsfald, som H I har ment at burde medtage². Men alt i alt er der langt, langt mere stof fra S i D.G. end i H I.

¹ Heise, 15. Udhævelsen er Heises. Som eksempler paa steder, hvor D.G. afskriver S helt eller for store partiers vedkommende, medens H I kun giver faa linier eller slet intet, kan, foruden de i teksten nævnte, anføres: Anders Skrivers hængning 1494 (Skrifter VI, 62, l. 31—63, l. 7; D. G. 37, fol. 44 v; Roskildeaarb., Mon. I, 321; Mon. I, 408); Ditmarskertoget 1500 (Skrifter VI, 65, l. 1—66, l. 4; D.G. 37, fol. 46 r—v (med enkelte ændringer; D.G. benytter desuden Alb. Krantz); Roskildeaarb., Mon. I, 325 f.; Mon. I, 409 f.); Didrik Slaghecks nekrolog og baalfærd (Skrifter VI, 84, l. 2—28, l. 30—85, l. 4; D.G. 37, fol. 62 r; Roskildeaarb., Mon. I, 349 (c. 3 linier); Mon. I, 414 (2½ linie); Christiern 2.s indkaldelse af herremoder til Kalundborg og Aarhus 1522—23 (Skrifter VI, 96, l. 3—5, 7—30; D.G. 37, fol. 62 v (med enkelte mindre ændringer); Roskildeaarb., Mon. I, 350 (med udeladelser); Mon. I, 415 (meget forkortet); den skaanske rejsning under Søren Norby 1525 (Skrifter VI, 102, l. 8—105, l. 23; D.G. 37, fol. 65 r—66 r (med enkelte udeladelser og ændringer); Roskildeaarb., Mon. I, 355 f. (en del forkortet); Mon. I, 416 f. (meget stærkt forkortet)); Vor Frue Kirkes plyndring 27. dec. 1530 (Skrifter VI, 120, l. 15—31; 122, l. 12—28; D.G. 37, fol. 71 r—v (om udeladelserne se nedenfor s. 22); Roskildeaarb., Mon. I, 363 f. (sml. nedenfor s. 22, n. 4); Mon. I, 420 f. (meget stærkt forkortet)). Denne liste kan uden vanskelighed øges.

² Næstvedkarmeliteren dr. Morten Pedersens død 1515 (Skrifter VI, 74, l. 1—15; Mon. I, 412 (knap 2½ linie)); Roskildeprovsten Konike Jepsens død 1531 (Skrifter VI, 128, l. 19—28; Mon. I, 422); Roskildekanniken Lars Olsens død 1532 (Skrifter VI, 129, l. 3—23; Mon. I, 422 (knap 4 linier)); Lundeærkedegnen Niels Kortscens død 1534 (Skrifter VI, 144, l. 4—12;

Før vi forlader Peder Olsens værk, er der grund til at berøre visse forhold.

Udfor omtalen i Skibymanuskriptet af Christiern 2.s frillelevned, hvori han overgik Salomo med hans 300 konkubiner — med henvisning til den lærde Peder Svaves forsvarsskrift for Frederik 1. (fra sommeren 1526) — har P. Olsen (eller maaske en af de andre hænder i hans *Collectanea*) skrevet: »Dette kan man ingenlunde skænke tiltro, lige saa lidt som meget andet, her er skrevet om kong Christiern¹. Heise har næppe ret i, at der med »her« (hic) sigtes til Svaves skrift. Ordene gælder efter al sandsynlighed S.

Hertil svarer godt, at P. Olsen baade her og andre steder har stræbt at neddæmpe, hvad ondt P. H. har at sige om tyrankongen. Hans sammenfattende karakteristik af denne er i sammenligning med P. H.s højst maadeholden². Minoriteren tør vel ikke benægte, at — som S har og han optager — kongen, »mens Dyveke, en frille fra tidligere tid, endnu levede, ikke elskede sin hustru med fuld hengivenhed³«. Dyveke nævnes senere kun i forbindelse med Hans Skrivers hængning, hvor der med S.s ord siges, at Københavns slots hovedsmand Torbern Oxe var hende »overmaade kær« (vehementer charum)⁴. T. Oxes hen-

ogsaa udeladt i H D. Alle disse passager er udeladt i Roskildeaarb., naturligt nok, da dette skrift jo er en popularisering til lægmandsbrug.

¹ Skrifter VI, 74, jvf. 311; Heise, 52. Oversættelsen af stykker i S har ofte gjort brug af Heises kyndige fordanskning. Enkelte steder er dog denne ændret til en formentlig mere dækkende version. Peder Svave og hans »Responsio«: Astrid Friis i Dansk biogr. Leks. XXIII (1942), 184—87 og de der givne henvisninger.

² D.G. 37, fol. 56 v—57 r: Christiernus secundus filius Johannis regis patre mortuo regnat, vir alioquin industrius, sed vna in re incolis suis perniciosus, præcipue nobilibus quibusdam, quos propter vim & violentiam seruorum subditorum & ignominiosam seruitutem illatam arguere solebat, & vita priuare, quod sibi ipsi detrimento, damno & confusio fuit. Her som andet steds i afhandlingen er abbreviationerne i D.G. 37 opløst. Sml. Skrifter VI, 50 (Regum Daniæ Historia), 85 ll. (S); med sidstnævnte stykke viser D.G.s karakteristik enkelte verballigheder.

³ D.G. 37, fol. 57 r, Skrifter VI, 73.

⁴ D.G. 37, fol. 57 v; Skrifter VI, 74.

rettelse tilskrives, at han havde ladet skriveren hænge, »og ogsaa andre aarsager«, som ikke specificeres¹. I øvrigt udelades S.s haarde domme om baade Hans Skriver og T. Oxe, og det samme gælder ordet »crudelissimum« om kongen i det fra S tagne stykke om legaten Arcimboldus', dronningens og andres forbøn for Torberns liv². Overhovedet er saa godt som alle S.s nedsættende epitheta om Christiern 2. (crudelissimus, famosus m. v.) udgaaet.

Der lægges dog ikke skjul paa, at kongen behandlede Lundekirken skammeligt — herom har D.G. en del mere end S³ — og at han »vendte sin sejr« over Sverige 1520 »til grusomhed« og ved Stockholmblodbadet »rasede mere grusomt, end rimeligt var«⁴. Men D.G. fremhæver ved samme lejlighed langt stærkere end S og med flere enkeltheder Sturepartiets rænker og forbrydelser mod Hans, Christiern 2. og ærkebiskop Gustav Trolle. Den skriver ogsaa, hvad S ikke har, at de udtagne ofre blev ført til rettersted og baal »som bandlyste, menedere og kættere« (excommunicatos, perfidos & schismaticos)⁵.

Drukningen af cisterciensermunkene i Nydala 1521 gengives omtrent uændret med S.s ord, ogsaa at kongen handlede »grusomt« (crudeliter) og »uden al dom, ret og miskundhed« (sine iudicio, iure et misericordia)⁶. Allerede ved omtalen af Lundekirkens trængsler omtales Didrik Slagheck som »et forbryderisk menneske og værdig til galgen« (virum sceleratum & furca dignum — ord som i let ændret form er hentet fra S.s nekrolog over ham), og i skildringen af hans exekution 1522, med

¹ D.G. 37, fol. 57 v; jvf. Roskildearb., Mon. I, 342.

² Skrifter VI, 76; D.G. 37, fol. 57 v; Roskildearb. har intet derom, saa lidt som H I.

³ D.G. 37, fol. 58 v—59 v; jvf. Roskildearb., Mon. I, 344 f.; Skrifter VI, 88 f.

⁴ D.G. 37, fol. 59 v (Quam victoriam idem rex in crudelitatem vertit), fol. 60 r (in hos [d. e. Gustav Trolles fjender] crudelius quam par erat desæuit). Roskildearb. (Mon. I, 345—47) afholder sig fra enhver vurdering af kongens handlemaade.

⁵ D.G. 37, fol. 59 v—60 r. Sml. Skrifter VI, 82—84, 91—92.

⁶ D.G. 37, fol. 60 v; jvf. Roskildearb., Mon. I, 348; Skrifter VI, 87.

karakteristik, følges S, ogsaa hvad de haarde ord om Sigbrit — der ellers ikke nævnes i D.G. — angaar¹.

Forbigaaet er imidlertid S.s forsvar for biskop Jens Andersen Beldenak i anledning af hans fængsling 1517², kongens adfærd mod Arcimbaldus og hans broder Antonellus 1518³ og de i S.s lange »synderegister« nævnte poster, med undtagelse af Stockholm- og Nydalamordene, den slette behandling af biskop Jens Andersen, Sturepartiets forsyndelser mod Gustav Trolle og Lundekirkens lidelser — skønt det er evident, at Peder Olsen har kendt dette parti af S⁴.

At »klagelisten« ikke yderligere er udnyttet i D.G., skyldes vel dels denne krønikes tendens til ikke at fare alt for haardt frem mod Christiern 2., men sikkert ogsaa, at de fleste af listens punkter ikke er daterede paa aar og derfor vanskeligt lod sig

¹ D.G. 37, fol. 59 v, 62 r (*homo sceleratissimus furca et tartaro dignus* — efter de samme ord i S: Skrifter VI, 84); Skrifter VI, 84—85. Roskildeaarb. (Mon. I, 349) fortæller Didriks exekution kort og helt objektivt; om Sigbrit har den intet. Derimod gengiver den paa sit dansk ordene i D.G. 37 (fol. 60 r) om Didriks og hans medregenters brug i Sverige af »stort tyrannij oc mange slemme oc whorlige stocke eblant almugen . . .« (Mon. I, 347).

² D.G. 37, fol. 58 r; jvf. Roskildeaarb., Mon. I, 342; Skrifter VI, 76—78.

³ Skrifter VI, 78. Ogsaa Roskildeaarb. udelader dette stykke.

⁴ Dette viser følgende parallelsteder: D.G. 37, fol. 60 r: Sturetilhængerne forbyrder mod ærkebiskop Gustav Trolle (*qui Danis fidem seruasset*). Nempe primo grauissimam obsidionem, letifera vulnera, omnium rerum suarum & ecclesie Vpsalensis direptionem, parentis etiam sui & amicorum duram captiuitatem, rerumque omnium depopulationem, insignis etiam castri euersionem exercuissent. Disse ord findes ikke i S.s skildring af blodbadets forhistorie; her tales kun om: demolitam arcem archiepiscopi Wpsalensis ac uiolentam inuasionem eidem archiepiscopo factam . . . (Skrifter VI, 82—83). Men i »klagelisten« hedder det (Skrifter VI, 89—90): Is [Archiepiscopus] enim cum Christierni regis causa ac Danorum fauore sustinisset in Suetia grauissimam obsidionem, letifera vulnera, omnium rerum ecclesie Vpsalensis direptionem, parentis etiam sui, ac amicorum duram captiuitatem, rerumque omnium depopulationem, insignis etiam castri euersionem . . . — Sml. Roskildeaarb. (Mon. I, 346), der udvider skildringen af overgrebene mod G. Trolle og indfører navnet paa hans fader hr. Erik Trolle. — Fortællingen om Nydala-drukningen 1521 i D.G. 37, fol. 60 v stemmer saa godt som helt verbalt overens med Skrifter VI, 87, l. 8—26

bruge i en strengt annalistisk opbygget krønike. Her frembyder D.G., som det siden skal vises, en interessant parallel til H I¹.

I D.G.s omtale af Christiern 2.s indkaldelse af herremøde til Kalundborg 1522 udelades S.s ord: »Ja, for at befæste sit voldsherredømme for evig tid [lod han alle rigets raader . . . kalde til Kalundborg osv.], men i virkeligheden i den hensigt at dræbe dem alle paa en gang«. Ligesaa ordene i S i skildringen af indkaldelsen til Aarhusmødet, efter omtalen af de i forvejen sendte angrebsvaaben: »hvormed han vilde tage straf over dem, dersom de flygtede til deres borge«. I stedet indsættes: »de frygtede for, at han vilde tage straf over dem alle, paa samme vis som der blev taget over svenskerne². Altsaa: kongens hensigt ændres til, hvad de jyske stormænd frygtede.

(fra: triumphata Suetia til og med: militum copiis). Kun er l. 10 mellem ordinis og Nydall indsat: Nouavallis og l. 25 eius satellitio ændret til: satellitio eius. — Sammenlignes kan: Skrifter VI, 92: Nam biennio ante fugam exegit perpetuo iure duos aureos nummos singulis annis recipiendos a singulis tocius regni agricolis, ad quorumquunque siue ecclesiasticorum siue procerum prophanorum ius uiderentur pertinere. — Roskildeaarb., Mon. I, 348: Ffor^{ne} aar, som wor MDxx, skattede koning Christiern suarlige kiøbstæderne, bønder oc riidderskabet, een whorlig skath. Roskildeaarb. er et for lægfolk beregnet skrift; det er maaske derfor, at beskatningen af gejstligheden er udeladt.

¹ Se nedenfor s. 61 f.

² Skrifter VI, 96, l. 2—6: Imo ut suam tyrannidem perpetuo stabiliret, uocari iussit omnes regni consules, precipue Iutos, ad Calundeburgam, ueluti ab illis postulaturus consilium aduersus rebellantes Suecos, sed reuera animo perdendi omnes uno supplicio. D.G. 37, fol. 62 v: Eodem anno Rex Christiernus vocari iussit (etc. som S til og med: Suecos). Verum priusquam illo (etc. som S til og med: globos, Skrifter VI, l. 7—18, dog med udeladelse af ordene l. 9—10: domino de illis hac ratione melius disponente). — Skrifter VI, 18—23: . . . globos, quibus erat de illis supplicium sumpturus, si ad sua presidia confugissent, preuenientes illum fecerunt et ipsi Wibergie conuentum, ubi ualida conspiratio facta est aduersus intolerabilem Christierni regis tyrannidem, creuitque quotidie conspirantium numerus. D.G. 37, fol. 62 v: . . . globos formidauerunt, ne de omnibus illis supplicium sumpturus esset, quemadmodum de Suecis actum est. Præuenientes (etc. som S til og med: creuitque conspirantium numerus quotidie, dog med udeladelse af l. 21—22: intolerabilem). — Roskildeaarb. (Mon. I, 350) for-

D.G. gengiver S.s ord om, at de sammensvorne i Viborg i deres fællesbrev »tilkendegav« kongen »deres højst retfærdige grunde til frafaldet og oprøret« (*iustissimas defectionis atque rebellionis causas*). Men der indskydes efter »iustissimas« i parentes: »som det forekom dem« (*pro vt eis visum est*)¹. Bemærkelsesværdigt er ogsaa, at D.G. indføjer en ikke fra S hentet beretning om, at kongen efter sin flugt fra Jylland og Fyn paa Ringsted landsting fik sjællænderne til at sværge sig troskabsed »mod de oprørske jyder«, hvem han havde lovet at »ville forbedre sig i alt, hvad de anklagede ham for«². Men alligevel: da kongens beslutning om flugt fra riget skildres, citeres S.s ord: »Ti han havde en ond samvittighed paa grund af sit tyranni og den grusomme maade, hvorpaa han havde ført sin regering«³. Og tidligere, i stykket om Lundekirken, var der med en vending fra S, hentet fra »synderegisteret«s indledning, skrevet: »Men kong Christiern, som nu var blevet tyran . . .« (*Christernus autem rex tyrannus iam factus. . .*)⁴.

korter, men har: . . . bysse lodt, befructede the thønum, att [hand] skulde fare mett them, som hand lod fare mett the Suenske herrer. —

¹ Skrifter, 96, l. 24—25: *iustissimas defectionis atque rebellionis causas*. D.G., fol. 62 v: *iustissimas [pro vt eis visum est] (etc. som S)*.

² D.G. 37, fol. 63 r: *Christiernus autem Rex conuocata multitudine populi totius terrae Sialandensis ad forum generale Ringstadis conquerebatur miserabiliter de iniusta ac irrationabili defectione atque conspiratione Jutorum contra se, quippe cum ipse solennibus nunciis missis cum literis præcabatur veniam promittendo se in omnibus efficaciter emendaturum pro quibus eum incusabant. Quod Sialandenses audientes iurauerunt illj denuo se fideliter stare a parte eius vsque ad sanguinis effusionem & mortem contra rebellantes Jutos. Jvf. Roskildeaarb., Mon. I, 350 f.*

³ D.G. 37, fol. 63 v (hvor dog pessime conscius i S (Skrifter VI, 97, l. 15) er ændret til: *male conscius*); Skrifter VI, 97. Roskildeaarb. (Mon. I, 351) har intet hertil svarende.

⁴ D.G. 37, fol. 59 v: (Den efter Christiern 2.s postulatio af Lundekapitlet valgte kgl. vicekansler Jørgen Skodborg vilde ikke afstaa kongen Bornholm og flygtede i minoriterdragt til Rom, hvor han blev indviet af paven som ærkebiskop og gjort til suffragan i Köln). *Christiernus autem rex tyrannus iam factus vocatos ad se Lundensis ecclesiae prælatos . . . carceri mancipauit . . .* Skrifter VI, 85, l. 9. Jvf. Roskildeaarb. (Mon. I, 344), hvor »tyrannus iam factus« udelades, skønt kongens overgreb ikke skjules.

Denne linie skal ikke her følges længere. Den skeptiske randnote, som Peder Olsen skrev i Skibymanuskriptet om dettes lidenskabelige angreb paa kong Christiern, udtrykker en tendens, som, omend ikke fuldt konsekvent, fulgtes i D.G.s bearbejdelse af S. Ogsaa for minoriteren rummede dog P. H.s vurdering af tyrankongen saa store sandheder, at det ofte ikke var til at komme uden om karmeliterens ord.

Peder Olsen, den myreflittige samler og annalist, som — uden alt for megen indre sammenhæng — sammenfattede essensen af sin fædrelandshistoriske viden, suppleret med verdenshistoriske notitser, i sit hovedværk »Danorum Gesta«, var en »sagtmodig graabroder« (Ellen Jørgensen), i sind meget ulig lynildsmanden lektor Povl. Hvad han har af udtryksfulde vendinger i sin krønike, stammer oftest fra S. Men dennes vurderinger af personer og tidsstrømninger gaar han i regelen uden om.

Fælles for begge var dog fædrelandssindet. Og saa var de trosfæller. Franciskaneren oplevede at se den hellige almindelige kirke, som han fra sin barndom tilhørte, afløst af protestantiske statskirker eller sekter i Norden og rundt om i det øvrige Europa. I sit hjerte vedblev han — herom vidner hans krønike tilstrækkeligt — at være den gamle kirke og dens tro hengiven. Men han maatte, saa godt det gik, affinde sig med de ændrede kirke- og statsforhold, hvis hans værker skulde finde velvillige læsere i lutherdommens Norden. Derfor og fordi han ikke ejede karmelbroderens stejle og passionerede sjæl, forbigik han en række af S.s voldsomme angreb paa det nye kætteri, dets prædikanter og dets verdslige haandlangere, saavel som de fleste af P. H.s udfald mod mangler indenfor pavekirken og hos dens prælater.

Væsentligt afdæmpet er i D.G. den kritik, som i S rettes mod Roskildebisperne Johan Jepsen Ravensberg og Joachim Rønnow, selvom den førstes »ødsle og unyttige liv« (S) ikke forties, og det med S indrømmes, at den sidste med rette havde vakt Guds vrede ved sine mangfoldige ufromme gerninger — dog med parentesens: »som der nu bør ties om« (nunc tacendas). Helt fjernet er P. H.s ord om »skinbisperne« (pseudepiscopi) og hans

vidunderligt livfulde portræt af den frivole Borglumbiskop Niels Styggesen, synderen, som dog angrede til sidst¹.

Blandt de rettelser, som af andre end P. H. selv er foretagne i Skibymanuskriptet, knytter to sig til det sted, hvor der fortælles, at den ved herredagsdom 1533 forviste Hans Tausen snart fik lov til at vende tilbage til København gennem de forestillinger, som gjordes biskop Joachim Ronnow af rigshofmester Mogens Gøye og dennes datter »Sophia, hvem biskoppen havde fattet kærlighed til« (*Sophie ab episcopo adamatę*), og som lektor Povl strax efter skælder ud for »skøge« (*meretricis*). Baade navnet Sophia (som vist er historisk ukorrekt) og det sidstnævnte ord mangler i D.G. Er det minoriteren, som har slettet eller ladet slette i P. H.s haandskrift? Lektor Povl er det i alt fald ikke².

S fortæller, at kong Hans i begyndelsen af sin regering efter verdslige stormænds raad tog noget haardt paa de gejstlige. Dette er gaaet over i D.G. i let ændret form³. Til det før sagte om Christiern 2.s forhold til kirken i Peder Olsens værk kan

¹ D.G. 37, fol. 55 r, 69 r, 74 v, 76 r; Skrifter VI, 70—71, 117—18, 122—23, 136—39, 147. D.G. 37, fol. 76 r (om J. Ronnow): *ob multiplices impietates suas [nunc tacendas]*; jvf. Skrifter VI, 147, l. 9—12: *Et quoniam D. Joachimus Ronnow . . . iram dei ob heresim et impietatem contra se iuste prouocauerat . . .* Jvf. Roskildeaarb., Mon. I, 336, 359, 369. — *pseudepiscopi*: Skrifter VI, 134, l. 7. — Niels Styggesen: Skrifter VI, 140—41. Ogsaa Roskildeaarb. udelader dette stykke, men synes i sit afsnit om Johan Jepsen (Mon. I, 336) at have optaget træk fra S.s skildring af Borglumbispen. S.s nekrolog over biskop Lage Urne (Skrifter VI, 116—17) er i D.G. 37, fol. 68 v—69 r optaget i dens helhed. Men den er jo ogsaa overvejende rosende. Jvf. Roskildeaarb., Mon. I, 359.

² Skrifter VI, 136; D.G. 37, fol. 74 v; jvf. Roskildeaarb., Mon. I, 366. Heise (165, n. 1 og 2) anser med Rordam (Mon. I, 423) »Sophie« for at være slettet af en anden end P. H., »meretricis« derimod af denne. H. Ræder har i sin »Tekstkritik« ved begge rettelser skrevet: »af P. H.?« (Skrifter VI, 311). Efter at have sammenlignet disse overstregninger i Skibymanuskriptet med de af P. H. selv foretagne, anser jeg det for ganske utvivlsomt, at de begge er foretagne med en anden, tyndere blæktype end den af P. H. anvendte og mindre sirligt. Sml. nedenfor s. 48, noten.

³ Skrifter VI, 71; D.G. 37, fol. 50 r—v.

føjes, at det vel ikke har optaget »klagelisten« stykke om kongens indkaldelse af kættere til København. Men det har om den af Lundekapitlet valgte ærkebiskop Aage Sparre, at han »nærede had mod de nu af kongen fremdragne lutheranere« (Lutheranos iam a rege prouectos exosos haberet)¹. Efter sammenhængen maa »kongen« her være Christiern 2., selvom Roskildeaarbogen i sin tilsvarende passus nævner Frederik 1.²

Luthers fremtræden skildres ret objektivt³, lutheranismens andel i den tyske bonderejsning 1525 og gendøberrøret i Münster 1534 derimod med P. H.s ublide vendinger⁴. Skarpt tages der siden afstand fra Oecolampadius', Zwingli's og Karlstadt's nadverlærer (som P. H. ikke nævner)⁵. Bittert lastes Gustav Vasas kirke- og klosterplyndring⁶.

I fremstillingen af Frederik 1.s kirkepolitik udelades P. H.s invektiver mod kongen personlig (sacrilegus, prophanus m. v.). Ligesaa omtalen af kongens og Mogens Gøyes fastebrud og den sidstes nydelse af nadveren paa luthersk vis i 1526 og af lektor Povls Sankthansdagsprædiken paa Københavns slot samme aar og den overlast, som karmeliteren led i den anledning⁷. P. H. nævnes overhovedet ikke i D.G. eller Roskildeaarbogen. Men beretningen om den betydningsfulde Odenseherredag 1527 følger helt S, blot med udeladelse af »sacrilegus[rex]« og et par mindre væsentlige ændringer⁸. Det samme gælder de vilkaar, paa hvilke

¹ D.G. 37, fol. 59 v. Klageposten i S: Skrifter VI, 85 f.

² Mon. I, 345.

³ D.G. 37, fol. 58 r: Ipso anno [1517] sub Leone Papa 10 Martinus Lutherus primum aduersus indulgentias pontificias scripsit & inde plures postea disputationes natæ sunt, quæ res non vulgarem vicissitudinem peperit in ecclesia apud Germanos. Fol. 58 v: Quo tempore [1518] primus rumor Martini Lutheri ad Daniam venit. Jvf. Roskildearb., Mon. I, 343.

⁴ D.G. 37, fol. 66 v, 75 r; jvf. Roskildearb., Mon. I, 357 (bondekrigen), 367 (Münsterrøret; her nævnes lutheranerne ikke); Skrifter VI, 106, 141 f.

⁵ D.G. 37, fol. 66 v. Populariseringen i Roskildearb. har intet herom.

⁶ D.G. 37, fol. 60 v; jvf. Roskildearb., Mon. I, 347 f. S.s bitre ord om Gustav I. (Skrifter VI, 100) nævner ikke specielt hans kirkepolitik, selvom denne naturligvis maa underforstås.

⁷ Skrifter VI, 108—11.

⁸ D.G. 37, fol. 68 r—v; Skrifter VI, 111 f.

Joachim Rønnow opnaaede stillingen som Roskildebiskop¹. Kong Frederiks kaldelse af Hans Tausen fra Viborg til København 1529 skildres kort og ret neutralt, med stærk beskæring af P. H.s harmfulde ord i denne forbindelse². Skildringen af herredagen i København 1530 forkorter stærkt S og er nogenlunde objektiv³.

Stykket om plyndringen af Frue Kirke 27. dec. 1530 citerer S.s ophidsede skildring af selve hærværket, men udelader navnene paa pøbels anførere og den rolle, P. H. tilskriver Tausen som helligbrødens bagmand, samt karmeliterens rasende udfald mod prædikanterne og andre luthersksindede i København. Her er Roskildeaarbogen mindre tilbageholdende⁴. Peder Olsens historikerværksted har øjensynligt mellem 1549 og 1559, de aar, da henholdsvis den danske og den latinske krønike slutter, stedvis bestræbt sig for at give en konfessionelt mere neutral skildring. Stræben efter en saadan spores ogsaa i det paa S byggede afsnit om Christiern 2.s tilfangetagelse i Norge 1532 og fængsling paa Sønderborg. Vel bruges i D.G. stærke ord mod electus Knud Gyldenstjerne som ordbryder overfor den overlistede konge, men P. H.s udfald mod hans og Christierns kætteri udelades⁵. Betegnende er ogsaa, at hvad der i D.G. benyttes af S.s galdebitre nekrolog over Frederik 1., er redegørelsen for de overgreb, kirken maatte lide i hans tid, ikke karakteristiken af kongens person⁶.

¹ D.G. 37, fol. 69 r; Skrifter VI, 117 f.

² D.G. 37, fol. 69 v: Et illo anno [1529] eisdemque temporibus princeps transtulit ex Viberga civitate Jutiæ in Haffniam quendam Johannem Tausson [etc. som Skrifter VI, 118, l. 11—14 til og med: vt] ipsam civitatem, quemadmodum Vibergam aliasque Jutiæ vrbes Lutherismo subderet, quod & factum est. Roskildearb. (Mon. I, 359) har her mere af P. H.s antilutherske glød.

³ D.G. 37, fol. 71 r—v; Skrifter VI, 118—20. Roskildearb. udelader helt dette stykke.

⁴ D.G. 37, fol. 71 v; Skrifter VI, 120—22. Roskildearb., Mon. I, 363—64: Bl. a. Ambrosius Borgmester osv. »haffde theris hemelige raadt mett nogre andre skalcke aff almugens folck besordne tiill hobe, mester Hans Tausen witterliigt oc mett hans vilge».

⁵ D.G. 37, fol. 73 r; jvf. Roskildearb., Mon. I, 365 (afdæmpet); Skrifter VI, 124—28.

⁶ D.G. 37, fol. 73 v, svarende til Skrifter VI, 129, l. 24—26; 131, l. 4—

Ogsaa D.G.s skildring af herredagen 1533 bestaar af uddrag af S. Disse uddrag skaaner hverken stormændenes selvished og uenighed eller lutherdommen, og anklagerne mod Hans Tausen gengives. Bl. a. den for at have »hævet den kirkeforbryderske vanhelligelse af Vor Frue Kirke til skyerne«. P. H.s ord: »Hvorfor han med den største ret anklagedes« er medtaget¹. Her blotter minoriteren sit katolske hjerte uden dækning. Men i beretningen om grevefejden, hvor hans kilde næsten alene er S, indtil den standser, trækker han sig atter tilbage i en mere reserveret position, med udeladelse af lektor Povls invektiver mod Malmøboere og Københavnerne, Joachim Rønnow, Christiern 2. og lutheriet og af de værste smædeord om borgmester Jørgen Kock. Kun grev Christoffer og den svenske ex-ærkebiskop Gustav Trolle faar her karmeliterens ild at føle².

De følgende sider af D.G. frem til 1559 viser flere steder, at Peder Olsen bevarede sit katolske sind, men at han med resigneret sorg bøjede sig for udviklingens gang i Danmark, hvor Gud havde ladet lutheriet sejre — i alt fald for en tid.

Den eneste af den danske reformationens førende skikkelser, som han mere direkte angriber, er Hans Tausen — i de ovennævnte fra S.s hentede ord om anklagerne mod prædikanten paa herredagen i 1533. Han har vel under 1528 ordene i S om Malmøs frafald »fra kirkens enhed« og følger sin kildes karakteristik af Claus Mortensen Tøndebinder og Hans Olufsen Spandemager som »ulærde og helt udannede i de gode videnskaber«³. Men S.s videre udmaling af Malmøreformationen og dens udskejelser optages ikke. Udeladt er ogsaa P. H.s bitre ord om Peder Laurensen, Frans Vormordsen og de andre karme-

20. Roskildearb. (Mon. I, 366) nøjes med at notere kongens død og gravlæggelse.

¹ D.G. 37, fol. 74 r—v; Skrifter VI, 133—36. Roskildearb. (Mon. I, 366—67) er her i sin korthed mere neutral.

² D.G. 37, fol. 75 r—v, 77 v; Skrifter VI, 141—49. Jvf. Roskildearb. (Mon. I, 369—71), hvor det især er Joachim Rønnow og Knud Gyldenstierne (s. 369), som maa holde for.

³ D.G. 37, fol. 68 v; Skrifter VI, 112—13. Roskildearb. har intet om Malmøreformationen.

litere, som faldt i kætteri som følge af kodets lyst¹. Det samme er tilfældet med afsnittet i S om lutheriets begyndelse og udbredelse i Jylland og de dér nævnte navne paa frafaldne sønner af gejstlige, bl. a. Jørgen Jensen Sadolin². Der lod sig, da graa-broderen gav sin kronike endelig form, bruge kritiske ord om mænd af de 1536 afsatte bispers kreds (Joachim Rønnow, Knud Gyldenstjerne). Langt farligere var det, hvis kroniken skulde vinde udbredelse blandt andre historikere og dannede lægfolk, at sige noget ondt om de prædikanter, som nu sad i den nye statskirkes højeste stillinger. Hans Tausen, 1542–61 superintendent i Ribe, maa staa for skud én gang, og da maaske i halv distraktion fra forfatterens side. Odensebiskoppen 1537–59 Jørgen Sadolin slipper helt. Det samme gør Frans Vormordsen, biskop i Lund 1537–51, og overhovedet de nye superintendenter, med den ene undtagelse. Hertil svarer, at minoriteren er yderst forsigtig i sin omtale af Christian 3.s fader, Frederik 1. Lige saa forsigtigt undgaar han at nævne den store brydningstids største danske aand, hvis værk var hans kronikes hovedkilde for denne tid. —

At Peder Olsen — trods P.-E. Hansens og J. Osk. Andersens paa ingenting byggede paastand om det modsatte — har kendt og brugt Skibymanuskriptet, før det muredes inde i landsbykirken nord for den gamle domkirkestad, turde efter de her fremlagte forskningsresultater være hævet over tvivl.

Nogle af de her fremførte argumenter er hentet fra et studium af randnoter og textrettelser i det længe for menneskeøjne gemte haandskrift. Endnu en iagttagelse skal i denne forbindelse nævnes.

I Skibymanuskriptets højre- eller venstremargen er med en blæktype, som uden tvivl er fra 16. aarh., men som afviger fra den af P. H. brugte, udfor visse afsnit i teksten draget en tynd streg. Disse afsnit er: lutheriets begyndelse og udbredelse i Jylland 1526, Frederik 1.s og Mogens Gøyes faste- og nadver-

¹ Skrifter VI, 80–81, 112, 115–16.

² Ibid., 107–08. Ogsaa Roskildeaarb. udelader dette stykke.

forseelser samme aar, Frederik 1.s datters afsejling i juni 1526 for at ægte den fra pavekirken frafaldne ex-stormester Albrecht af Preussen, lektor Povls Sankthandsdagsprædiken 1526 og dens følger, de fleste af karmeliterens betragtninger over beslutningen om begrænsning af bispernes kanoniske beføjelser paa herredagen i Odense 1527, lektor Peder Laurentsens frafald, skildringen af Malmøreformationens følger, Joachim Rønnows bevæggrunde til at blive electus i Roskilde paa Frederik 1.s vilkaar og vurderingen af dem, Hans Tausens kaldelse til og virksomhed som prædikant i København, herredagen i samme by 1530, navnene paa førerne i kirkestormen 3. juledag 1530 og P. H.s betragtninger over og fremhævelse af Hans Tausens indirekte andel i hærværket, lutheranernes harme over, at Frue Kirke 1531 kun aabnedes igen for katolsk gudstjeneste, Frederik 1.s erastianske motiver til at faa J. Rønnow indtrængt som biskop i Roskilde, stykket om electus i Odense Knud Gyldenstiernes tredobbelte forræderi, mod Gud, mod sin forgænger, biskop Jens Andersen og mod Christiern 2. og de dertil knyttede betragtninger, nekrologen over Frederik 1., med undtagelse af det meste af stykket om, hvilke overgreb kirken led under hans regering¹.

Med undtagelse af kun ganske faa og korte stykker — prinsessens brudfærd 1526, men med udeladelse af P. H.s dertil føjede ord om Albrecht af Hohenzollerns skændige frafald fra romerkirken, den korte notits om Frederik 1.s overflyttelse af Hans Tausen fra Viborg til København, den summariske beretning om herredagen 1530 — er alt det indstregede udeladt i D.G.

Det er svært at befri sig for formodningen om, at vi her staar over for andet og mere end et tilfældigt sammenfald. Staar vi

¹ Skrifter VI, 107, l. 17—108, l. 7; 108, l. 23—109, l. 21; 109, l. 22—29; 109, l. 30—111, l. 6; 111, l. 28—112, l. 14; 112, l. 15—26; 113, l. 8—116, l. 14; 117, l. 31—118, l. 7; 118, l. 8—31; 118, l. 32—120, l. 14; 121, l. 2—32; 122, l. 23—30; 122, l. 31—123, l. 18; 126, l. 18—128, l. 16; 129, l. 28—131, l. 4; 131, l. 15—132, l. 32. Selve haandskriftets paginering er angivet i udgaven i Skrifter VI.

ikke i minoriterhistorikerens celle og ser ham ved sit arbejde med Skibymanuskriftet liggende foran sig paa pulten eller bordet?

Hvornaar og under hvilke omstændigheder er lektor Povls manuskript kommet i hænderne paa Peder Olsen Minorita? Dette spørgsmaal leder til et andet, som helst skulde besvares først: Hvornaar og hvorledes gled manuskriptet P. H. af hænde?

De sidste i S omtalte begivenheder er de svenske troppers indtagelse af Halmstad og deres indeslutning af Varberg — karmeliterens fødeby — hvorom det siges, at angrebene var »længe forgæves, da alle svenskernes forsøg ikke førte til noget, ti de var nok overlegne i styrke, men i held stod de langt tilbage, om ellers sagens udfald vil svare til begyndelsen«¹.

Halmstad kapitulerede 31. okt. 1534. I begyndelsen af januar 1535 sluttede den danske befalingsmand paa Varberg Truid Ulfstand en vaabenhvile til paaske paa betingelse af borgens neutralitet. 11. eller 12. marts 1535 satte lübeckeren Marcus Meier sig med borgernes hjælp i besiddelse af fæstningen².

Nærmest før har P. H. fortalt om grev Christoffers krigsfolks erobring af Nyborg, der fandt sted i begyndelsen af august 1534, og om jydernes valg af hertug Christian (3.) til konge, hvorved der kan sigtes til de jyske og nogle fynske adelsmænds kongevalg i Ry kirke 4. juli 1534, men maaske tillige til den jyske almues hylding af Christian ved Horsens 18. august 1534³. S tilføjer, at der derpaa »sendes udsendinge til kongen af Sverige for at overtale denne til at gøre indfald i Skaane«. Da der i direkte tilknytning dertil siges, at svenskekongen »strax derpaa, efter at have samlet en stor hær, tog Halmstad«, er den sendelse, hvorom der var kommet tidende til lektor Povl, vel snarest hertug Christians sekretær Franz Trebau's. Denne sendtes af sin

¹ Skrifter VI, 149; Heise, 189. Med Engelstoft, Rørdam og Heise er den øjensynlige skrivefejl »respondebant« rettet til »respondebunt«.

² C. Paludan-Müller: Grevens Feide I (1853), 295 f., 346, 353 f.

³ Skrifter VI, 149; Paludan-Müller: anf. v., 250 f., 239, 252.

herre 15. juli 1534 fra Travemünde til kong Gustav, som han traf i Kalmar 10. august. Vil man hænge sig i flertalsformen (legati), maa man frem til den instrux, som Christian 3. 18. dec. 1534 udstedte i Kolding for Ove Lunge og Iver Juel, og som bl. a. befalede dem at formaa den svenske konge til indfald i de østdanske landskaber. De modtog Gustav Vasas svar, dateret Gökhems præstegaard (Viske herred, Västergötland) 21. febr. 1535¹.

Skibymanuskriptets sidste beskrevne side (p. 136) rummer kun — øverst paa siden — to linier i lektor Povls haand. De slutter med et punktum, som før nævnt. Saa følger tre ord, ogsaa i P. H.s haand: Dum hec aguntur (Mens dette gik for sig), ikke efterfulgt af noget interpunktionstegn. The rest is silence.

Hvad P. H. videre agtede at skrive om som fortsættelse af det foregaaende, lader sig jo ikke sige. Nærmest ligger det at tænke paa den store jyske rejsning, der begyndte med skipper Clements erobring af Aalborg 14. sept. 1534 og som viste sin styrke i den jyske adelshærs nederlag ved Svenstrup 16. okt. s. a., Christian 3.s belejring af Lübeck fra 3. sept., hans 10. okt. fuldførte spærrebro over Trave og hans erobring af 8 lybske skibe 16. okt.².

16. okt. 1534 kunde grev Christoffer fra København skrive til det norske rigsraad, at Vendsyssel, Viborg stift og det meste af Nørrejylland var indtaget af hans krigsfolk³. 16. august vidste han, at Nyborg slot var i hans folks besiddelse⁴. 17. november kunde borgmester Jørgen Kock fra Malmø skrive til hertug Albrecht af Mecklenburg om slaget ved Svenstrup en maaned før og om den svenske erobring af Halmstad knap tre uger før⁵. Trods krig og oprør løb tidender om vigtige begivenheder fra landsdel til landsdel i Danmark uden alt for stor forsinkelse.

P. H. maa i efteraaret 1534 have boet i Roskilde. Her udkom

¹ Skrifter VI, 149; C. Paludan-Müller: Aktstykker til Nordens Historie i Grevefeidens Tid II (1853), 48—58; I, 115—18, 158—59.

² Paludan-Müller: Grevens Feide I, 258—62, 277—79.

³ Paludan-Müller: Aktstykker I (1852), 266 f.

⁴ Anf. v., 159 f.

⁵ Anf. v., 224—26.

paa Hans Barths prenteri med trykkerdatoerne 12. august og 29. okt. 1534 hans Erasmus-oversættelse med tilføjelser »Een Christen Furstis Wnderwiisning oc Lære« og hans »Een kortt Vnderwiisning til een christelig Foreening och Forligilse«. I samme prenteri tryktes ogsaa 1534 »Scholia Marginalia« til Paulus' breve i Erasmus' oversættelse¹. Nogle af de i eksemplarer af sidstnævnte skrift bevarede haandskrevne randnoter peger mod lektor Povl som deres forfatter. Adskillig sandsynlighed taler, som Engelstoft har vist, for, at P. H. allerede fra 1533 har virket som lektor i teologi ved Roskilde domskole².

De sidste begivenheder, hvorom S med sikkerhed kan siges at røbe viden, er erobringen af Halmstad 31. okt. 1534 og den

¹ Skrifter V, 256, 322; VI, 213—90, 316—17; VII, 189—96.

² Skrifter VI, 316 ff.; Engelstoft, 500—02. I afskrifter fra 18. aarh. tillægges et af Roskilde domkapitel til grev Christoffer stilet brev af 28. okt. 1534 (Skrifter VI, 291—96, 318) P. H. Engelstoft anførte stærke argumenter mod rigtigheden af denne tilskrivning og fulgtes af Rørdam (Engelstoft, 509; Mon. I, 108; jvf. Andersen, 344, n. 1). Baade stil og indhold udelukker, at P. H. kan have forfattet dette brev. — Der tryktes i Malmø et skrift »Warhafftich bericht an alle stende Deutzscher nation«, hvori borgerne i København og Malmøs motiver til rejsning mod rigsraadsregimentet fremføres; en bevaret højtysk oversættelse er dateret som »Getruckt 24. Nouembris. 1535« (Danske Samlinger I (1865—66), 369—86). Hansen (s. 196 f.) mener, at P. H. har benyttet dette skrift som kilde i S. Hans eneste argument er, at skriftet omtaler de svenskes erobring af Halmstad og adelens opkøb af øxne hos bønderne til saa høje priser, at borgerne hverken kunde købe øxne eller kød. Begge dele var naturligvis almindelig viden. S nævner blandt rejsningens aarsager »adelens handel med øxne«, der »var til stor skade for købstæderne«, men tillige — hvad Malmøskriftet intet har om — at »fodringen« af øxnene »var en lige saa ny som utaalelig byrde for bønderne« (Skrifter VI, 146). Om verballigheder af nogen art er der ikke tale. Skriftet skildrer til slut Tyge Krabbes overrumpling af Marcus Meier og hans landsknægte og skaanske borgere i Helsingborg »sanct Agneten tag« (21. januar) 1535, hvad der er fejl for 13. januar (Paludan-Müller: Aktstykker I, 329 f.), og belejringen af Malmø, som tidligst fra marts 1535 blev mere effektiv (Pal.-Müller: Grevens Feide I, 406; II, 162). Da det siges, at Chr. 3. og adelen havde »gantz Schonland eingenomen, vnd die lobliche Stat Elbagen belegert« (Danske Saml. I, 381), synes det forfattet efter Landskrones kapitulation 11. okt. 1535 (Pal.-Müller: Grevens Feide II, 177).

paafølgende belejring af Varberg, som siges at have varet længe, mens udfaldet betegnes som uvist. Dette kan vanskeligt være skrevet, efter at tidender om den i beg. af jan. 1535 mellem Varbergbefalingsmanden og de svenske sluttede vaabenstilstand var naaet til København-Roskilde, og det maa afgjort være skrevet, før Marcus Meiers erobring af fæstningen 11. eller 12. marts blev kendt hernede. Alt for langt ind i aaret 1535 kan de paagældende linier altsaa ikke være skrevet.

Biskop Hans Povlsen Resen mente c. 1624 at vide, at lektor Povl var endt med at slutte sig til lutherdommen og derpaa havde virket som evangelisk lektor og prædikant i Roskilde¹. Her er uden tvivl tale om konstruktion eller overlevering uden virkelighedsgrundlag. Lige saa løs er den 1890 optegnede tradition om, at P. H. var kirkeværge for Skiby kirke².

Vi ejer imidlertid til belysning af omstændighederne ved P. H.s udgang af denne verden en samtidig kilde af stor værdi.

Kilden, som det er C. E. Sechers fortjeneste at have fremdraget, er det »sørgedigt«, som en jyskfødt lærd skrev over den store bibelhumanist: »Incomparabiliter sacrosanctæ theologiæ professoris D: Lectoris Pauli Heliae Halandj Epitaphium per Christiernum Vmbram Cimbrum«³. En Christiernus Umbra Cymber sad 24. marts 1535 i det strengt katolske Louvain i det derværende universitets højtansete græsk-professor Rutger Rescius' hus og skrev et latinsk brev til den lærde ungarsk-

¹ J. P. Resenius: *Lutherus triumphans* (c. 1624), fol. D; Engelstoft, 545—50 og de der givne henvisninger.

² Heise, 10—11; H. F. Rørdam: *Historiske Samlinger og Studier I* (1891), 320—30.

³ Sørgedigtet er med en haand fra vistnok c. 1550 afskrevet paa bladet foran 1. side af en renskrift (K 44, 4to, Kungl. Bibl. Stockholm) af P. H.s Svar paa Malmøbogen (1530). Renskriften er forsynet med egenhændige ændringer af P. H. C. E. Secher i *Kirkehist. Saml. II*, 589 f.; *Skrifter III*, 291—92. Over fortalen er tilskrevet et ejernavn: Severinus Martini p.Ao 159(3?) og, med samme haand som nogle af randnoterne i teksten: *est manus fratris Antonij pueri Pauli Heliae nati in Hollandia vixit aliquando Soræ, mortuus Roschildiæ. 15. Skrifter III*, 291. Ordene fra »nati« maa vel referere sig til P. H.s »dreng« (medhjælper) broder Antonius, selvom det vistnok ikke kan udelukkes, at »Hollandia« kan være fejl for »Hallandia«.

fødte kleriker Nicolaus Olahus (Oláh Miklós), sekretær hos Nederlandenes regentinde, enkedronning Maria af Ungarn, kejser Karl 5.s søster. Olahus blev senere ærkebiskop af Gran og Ungarns kansler og statholder. Brevets forfatter søger at vinde dronningesekretærens gunst og nævner bl. a. sit venskab med Cornelis de Schepper, den begavede nederlandske humanist, som tidligere havde virket som den landflygtige Christiern 2.s vicekansler¹.

Hvem er den lærde humanist og poet Christiernus Umbra fra Jylland? C. F. Bricka har gættet paa Christiern Torkelsen Morsing (c. 1485—1560), men tvivlede stærkt om sin gættings rigtighed, hvad der dog ikke holdt ham tilbage for at fremsætte den paa tryk. Adskilligt taler for, at gætningen alligevel kan være rigtig, bl. a. at Chr. Torkelsen (tilnavnet Morsianus synes han ikke at have lagt saa stærkt vægt paa) fra tidligere tid havde nær tilknytning til Louvain-universitetet, og at han i København havde været universitetskollega af den store karmeliter, hvis reformkatolske tankegang han synes at have staaet nær. Det sidste behøver ikke at staa i modstrid med, at han, efter at have taget den medicinske doktorgrad i det reformerte Basel, 1537 lod sig ansætte som professor i lægevidenskab ved det genoprettede københavnske universitet².

¹ C. F. Bricka i Hist. Tidsskr. 5. r. IV (1883—84), 315. Brevet er trykt i: Monumenta Hungariae historica. Diplomataria. XXV. Oláh Miklós levelezése, közli Ipolyi Arnold (Budapest 1875), 549—50.

² Bricka l. c., n. 4. Chr. Torkelsen (Torchilli) Morsing (Morsianus) immatrikuleredes i Louvain 1514 og virkede dér 1529 som docent i aritmetik og astronomi. 1519 nævnes han som rektor ved Vor Frue skole i København, kort efter som professor ved Kbh.s universitet, hvis rektor han var 1522—23. Efter mange aars ophold i udlandet var han 1529—c. 1531 paa ny professor i Kbh., men var c. 1531—37 atter i udlandet som hovmester for den unge Peder Oxe, den senere rigshovmester. Det er bemærkelsesværdigt, at han, før han 1537 eller ikke længe før blev dr. med. i Basel, kun vides at have studeret og forelæst ved katolske universiteter. P. H. virkede som lektor ved Kbh.s universitet senest 1519—22 og paany fra senest 1525 til c. 1530—31. Engelstoft, 20 f., 63, 120, 458; J. Osk. Andersen: Paulus Helie I, 31, 130 ff. Andersen kritiserer med rette (Overfor Kirkebruddet (1917), 73) Svanings beretning om Chr. Morsings sendelse til Wittenberg 1520. Chr. Torkelsen besvarede de rosende strofer om ham selv i Matthias Gablens

»Epitafiet« viser, at forfatteren har kendt og højt værdsat P. H. Han tænker sig læseren staaende ved karmeliterens grav og skriver:

»Vend, vandringsmand, dit blik mod denne grav, og stands et øjeblik dit skælvende fjed: maaske vil din vandrings møje blive dig lettere, naar du læser om den ædle mands beklagelsesværdige skæbne. Ti her hviler, dækket af den kolde jord, Povl, som var det til Maria helligede Karmelbjergs største hæder, og en endnu større for dig, vort fædreland Danmark. Ham har nu du, fjendske død, ombragt med dit sværd... Næppe har det folkerige Europa set en mere fremragende mand, fra hvis mund den hjertegribende gudindes ord har strømmet. Som den vandrige elv styrter ned fra den bjergfødte kilde, saaledes havde din spaadomsgudinde skænket dig, Povl, ordets gave. Men du har ikke formaaet at afbøje den dødbringende skæbne; parcen har ikke skaanet dig for din veltalenheds skyld. Ingen dødelig har spundet skæbnetraadene tilbage; ens sidste dag kommer netop,

æredigt til Christiern 2. 1521 med et overstrømmende rosende latinsk digt. *Scriptores Rerum Danicarum VIII*, 488. Jvf. Hans Gram: *Vidensk. Selskabs Skrifter IV* (1750), 273 f. Dets humaniststil minder om »epitafiet« over P. H. I øvrigt synger Gabler i sit poem ogsaa P. H.s pris (Gram: *anf. v.*, 258), umiddelbart før stroferne om »Torchillus«. — Chr. Torkelsen kalder sig »Christiano Torchillo Morsiano« i et 1529 i Antwerpen udgivet skrift (Ehrencron-Müller: *Forfatterleksikon V*, 428) og i en approbation 1556 (Rørdam: *Kjøbenhavns Universitets Historie IV*, 74), men synes ellers mest at have kaldt sig Christen Torkelsen (Christiernus Torchilli eller Torchillus) (Jvf. Rørdam: *anf. v. I*, 432—46; *IV*, 34, 106). Bricka (*anf. afh.*, 315, n. 4) gisner, at han i brevet fra Louvain af 24. marts 1535 »har betegnet sig der som Gjenganger (umbra)«. Det synes ikke utænkeligt. I øvrigt er jo grundbetydningen af »umbra«: »skygge«, og man kunde da, hvis Chr. T. ikke er født paa Mors, men har gaaet i Dueholm klosteskole dér, tænke paa byen Skygge (Ingesvang sogn, Hids herred); hvis han er morsingbo, eventuelt paa gaarden Nebel i Lørslev sogn (Trap: *Danmark V* (1924), 457 (1430: Nebel)) eller gaarden Krogsgaard i Skallerup sogn (sst., 473, nævnt 1469) (»umbra« bruges ogsaa i betydningen »skjul«). I udenlandske øren vilde »Morsianus« vel altid paa en ubehagelig maade minde om »mors« (død) eller »morsus« (bid). Men bevist er identiteten mellem Chr. T. og »Christiernus Umbra Cimber« naturligvis ikke. Om Chr. T. henvises i øvrigt til Bjørn Kornerups art. i *Dansk biografisk Leksikon XVI* (1939), 129—31 og den dér *anf. litt.*

som den er fastsat. Nu hviler han i rolig fred hos de himmelske; hvorfor ophører da du, læser, at skride frem ad den vej, du er slaaet ind paa?¹

Af disse ord kan sikkert sluttet, at den tidende, som i Louvain eller andet steds naaede forfatteren om P. H.s død, intet har indeholdt om, at karmeliteren var død som følge af vold eller som landflygtig. Det synes utænkeligt, at der i modsat fald i digtet ikke skulde være mindste hentydning til noget saadant. Tydeligt er det ogsaa, at »epitafiet» er digtet af en katolik over en katolik.

Vi vender os herefter til Skibymanuskriptet.

Om dette har Ellen Jørgensen skrevet: »Mens den første Part af Manuscriptet tydeligt er en Forfatterrenskrift efter Kladde, bærer sidste Part Præg af at være kastet umiddelbart paa Papiret. Lige mod Slutningen bliver den før saa faste og stærke Haandskrift udglidende — vi ser, hvorledes den, der fører Pennen ikke mere har sin vante Kraft»².

Det er næppe rigtigt at kalde haandskriftets sidste sider kladde. P. H. har ikke her rettet meget. Men iagttagelsen af skriftprægets skiften er fin og uden tvivl rigtig. Skriften har paa manuskriptets første 134 sider til og med de første linier paa s. 134³ overalt nogenlunde samme præg. Texten paa den re-

¹ Benyttet er, med ændringer, saa langt den gaar, H. F. Rørdams oversættelse: Historiske Samlinger og Studier I, 334 f., i øvrigt Skrifter III, 291—92. At den »fjendske død med dit sværd» (*gladio mors inimica tuo*) er ren metafor, er naturligvis indlysende, som ogsaa Rørdam har set. Rørdam skriver (anf. v., 336): »... disse højtstemte Gravvers vilde passe ulige bedre i en anseelig Klosterkirke i Löwen eller andensteds ... end til en lille sjællandsk Landsbykirke. Og for mig staar det derfor som meget sandsynligt, at Povl Helgesen efter at have forladt Fædrelandet har søgt til Nederlandene ... og at han her er død» Det er fantasi. I denne forbindelse bør bemærkes, at grundbetydningen af »epitaphium» (græsk: »epitaphion») er »sorgetale» eller »digtale». Endvidere, at digtet, modsat »epitafier» i senere forstand, intet giver om dødssted og -dato (se til sammenligning bl. a. Mon. I, 395: indskriften paa ligstenen over Hans Henriksen).

² Historieforskning osv., 80.

³ sluttende med ordet »malicia», hvorefter der begyndes paa ny linie med ordene »Schaniensibus interim tumultuantibus» Skrifter VI, 148.

sterende del af s. 134, s. 135 og de afsluttende to linier øverst paa s. 136 er uden al tvivl skrevet af P. H., men haanden er lige saa utvivlsomt mindre fast end før, har et lidt rystende og stedvis gnidret præg¹.

Øverst paa s. 136 staar, som nævnt, i to linier: *longe inferiores, si rerum exitus prohemii respondebant*. Det sidste ord maa være P. H.s fejlskrift for det »respondebunt«, som meningen kræver. Derpaa følger, stadig i samme haand, men med en væsentligt mørkere blæknuance end paa de nærmest foregaaende tre sider: *Dum hec aguntur* (de kursiverede bogstaver er kun antydet ved abbreviationstegn): »Mens dette gik for sig«, ikke fulgt af noget skilletegn.

P. H. er, da han havde dyppet sin pen i blækhornet og havde skrevet de tre ord, brat blevet kaldt bort af noget, som ikke tillod ham siden at vende tilbage til sit manuskript.

Christiernus Umbra's sørgedigt synes at udelukke død ved vold eller flugt ud af landet.

Roskilde var i de første maaneder af 1535 i grev Christoffers og hans tilhængeres magt. Electus Joachim Rønnow — over hvem lektor Povl i sin celles skjul paa papiret udøste sin harmes skaaler — var under den sjællandske »adelsjagt« i januar med mellemlandig paa bispeborgen Dragsholm flygtet til det af Johan Rantzau og Christian 3. tæmmede Jylland². Men der er intet overleveret om, at de i Roskilde levende katolske gejstlige var genstand for nogen alvorlig legemlig overlast, saa lidt som det var tilfældet andet steds i landet i grevefejdens urolige aar. P. H. og de lutherske prædikanter havde polemiseret indbyrdes med drøje ord. Men ingen af parterne havde lagt haand paa hinanden; det forbød det evangelium, som for begge var Guds og Christus' dyrebare ord. Og blandt lægfolk af alle klasser i by og paa land maa den højtannede karmeliter i den hvide kaabe, alle konfessionelle stridspunkter til trods, have været agtet for sin kristelige livsvandel, sin caritas-religiositet og sin brændende medfølelse med alle, som led uret.

¹ Skrifter VI, 148, l. 15—149, l. 28.

² Paludan-Müller: Grevens Feide I, 371 f.

P. H. havde imidlertid længe levet i en til det yderste bevæget sindstilstand. Baade S og hans danske skrifter vidner derom. I okt. 1534 havde han udsendt i trykken sin »Undervisning til en kristelig Forening og Forligelse«, hvori en oversættelse af hans læremester Erasmus' »De amabili ecclesiæ concordia« forbandtes med hans egne tanker om vilkaarene for en »forligelse«. I dette skrifts slutord minder han om, hvor meget kristeligt hans landsmænd havde til fælles. »Kunne vi og ikke røres til enighed af disse enigheds vilkaar og af en kristen kærlighed, da lader naturens baand røre os dertil. Vi ere danske folk, ét kød og blod, og i mange stykker af ens sæder og vilkaar. Dersom vi ikke snarlige gøre ét, men herefter bide og slide hver andre, som vi begyndt have, da er det befrygtendes, som Paulus siger, at vi med tiden af hver andre ogsaa fortæres og tilintetgøres. . .¹. Engelstoft skrev rigtigt: »Det var ligesom et Fortvivlelsens Tilraab, som Øieblikkets Nød afpressede en Mand, der selv nylig havde tilstaaet, at Troens enende Baand var brustet. . .« I slutningen af fortalen til sit skrift skriver P. H.: »Den hellige apostolorum kirke følger jeg endnu, saa længe [d. e. indtil] jeg ser en anden, der bedre er, saa maa hun og fordrage mig, saa længe jeg kan vorde bedre, der mig haabes med Guds hjælp at kunne ske med det aller snarest«. Saaledes taler en mand, som er træt til døden².

Rundt om domkirkestaten ved fjorden rasede fejde og oprørskhed. Hvorledes vilde de kommende tider forme sig for det almindelige kristne kirke- og kultursamfund, som karmeliteren ikke kunde og vilde slippe, i det religiøst, politisk og socialt splittede og kæmpende Danmark, som han elskede saa varmt?

Bundet til de gamle prøvede værdier, til aandens aabenbaring i kirkens hellige stirrede han ind i jordelivets fremtid med følelser, som steg til gru, og som vor egen tid skulde give betingelser for at forstaa.

¹ Skrifter V, 321—22.

² Engelstoft, 526; Skrifter V, 261; jvf. Ellen Jørgensen: Historieforskning osv., 77.

Han var en mand godt op i halvtredserne¹. Og han led af korpulence².

Var det et hjerteslag eller en hjerneblødning?

Hvor P. H. blev jordfæstet, ved vi intet om. Ej heller, hvorledes hans ufuldendte krønike havnede hos Peder Olsen. Er, som alt tyder paa, P. H. død pludseligt i Roskilde i begyndelsen af 1535, maa stiftstadens gejstlige have taget sig af hans efterladenskaber, som væsentlig bestod i hans manuskripter og bøger. Maaske bistodes de af den »broder Antonius«, som et sted kaldes hand »dreng« (puer)³. Joachim Rønnow var i juli 1535 med kong Christians tropper vendt tilbage til sit stift⁴. Men i alt fald krønikemanuskriptet egnede sig mindst af alt til at komme ham for øje. Det maa have staaet klart for den afdødes venner. Med større tryghed kunde man vise det til den almindeligt agtede Aarhusbiskop Ove Bille, der som medlem af den midlertidige regering residerede i Roskilde fra senest 1. dec. 1535 til kort efter 19. marts 1536 og derpaa atter i maj—juni samme aar⁵. Han nævnes ikke med et ord i S, men var vel den da levende apostoliske biskop, som karmeliteren stod nærmest i aandelig henseende. 1531—33 havde P. H. været knyttet til Aarhus, hvor den orden, hvis danske provincial han fra 1522 var, ejede et anseligt kloster, som konventsbrødrene i nov. 1531 »for nogle mærkelige aarsagers skyld« oplod til biskoppen og hans efter-

¹ Engelstofts bestemmelse af hans fødselsaar til o. 1480 synes overbevisende. Engelstoft, 4 og note 9. J. Osk. Andersens argumenter for et senere fødselstidspunkt (Paulus Helie I, 7 f.) har ingen beviskraft.

² Frans Vormordsen 1531: »hin fedbugede skalk ... lector Povel«. Jvf. Hist. Tidsskr. 3. r. I, 26.

³ Se s. 29 n. 3.

⁴ H. Knudsen: Joachim Rønnow (1840), 124 f.; I. v. Bohlen-Bohendorf: Der Bischofs-Roggen und die Güter des Bisthums Roskild auf Rügen (1850), 44—52.

⁵ De i Roskilde daterede breve fra Ove Bille 1. dec. 1535—19. marts 1536, 24. maj—28. juni 1536, tr. Mon. I, 445—67.

følgere¹. Maaske har i 1536 en Ove Bille nærstaaende mand faaet adgang til P. H.s kronikemanuskript². Til mere varigt at udnytte, hvad der fandtes i dette af oplysninger om Danmarks og den danske kirkes historie, var dog sikkert ingen nærmere end minoriterhistorikeren Peder Olsen.

Denne, der vistnok var født i Sonnerup et par mil vest for Roskilde, var uden tvivl sin tids lærdeste historiker i Danmark. Han har, skriver Ellen Jørgensen, »været i Besiddelse af en mærkelig Sporsans, thi næsten alle de Aarbøger, som endnu kendes, har han haft i Hænde, og muligvis nogle faa Stykker til«. Desuden Saxo, Compendium Saxonis, Chronica Jutensis, Chronicon Roskildense, Ælnoth, Chronica Archiepiscoporum Lundensium, Liber Daticus Roskildensis (Obituarium Roskildense), optegnelser om munkeordener, Albert Krantz's Vandalia (1519) og Saxonia (1520), Rimkrøniken og endnu mere³. H. F. Rørdam har paavist, at han allerede 1533 »var i fuld historisk Forfatter-virksomhed«⁴. Sandsynligvis var han det endnu før, ti det falder svært at tænke sig den »Chronica«, som Langebek udgav efter minoriterens »Collectanea« (A.M. 107, 8vo), og hvis sidste indførsel handler om dronning Christines død i Odense 8. dec. 1521

¹ Engelstoft, 463—496. Om karmeliterklostret (Jomfru Marie kloster) paa Brobjerg i Aarhus og dets opladelse til bispen se Erslev og Møllerup: Kong Frederik den Førstes danske Registranter (1879), 292—93 og Ejler Haugsted: Karmeliterklostret i Aarhus, Aarhus Stifts Aarbøger 1931, 201—29, jvf. samme i: Aarhus gennem Tiderne I (1939), 183—87. Forf. haaber i en senere afhandling at komme ind paa forholdet mellem P. H. og Aarhusbispen under oprøret mod Christiørn 2. 1522—23.

² Se nedenfor s. 66 f.

³ Ellen Jørgensen: Annales Danici Medii Ævi (1920), 3, 23 f., 26—28, 30, 33, 36, 203—11; Rørdam: Historieskrivningen osv., 47—54; M. Cl. Gertz: Scriptores Minores Historiæ Danicæ Medii Ævi I (1917—18), 9, 11 f., 14 ff., 41, 44 ff., 150, 161 ff., 202, 214, 362, 440 ff., 460 ff.; II (1918—20), 19, 72 ff., 77, 83 ff., 97 ff., 280 ff., 370; samme: Vitæ Sanctorum Danorum (1908—12), 4, 14 ff., 33, 51 ff., 60 ff., 289, 297, 422 ff.; Alfred Otto S. J.: Liber Daticus Roskildensis (1933), 23, 178 ff., 191 ff. og passim; jvf. Ellen Jørgensen: Historieforskning osv., 82—85; Johs. Lindbæk: De danske Franciskanerklostre (1914), 258 ff.

⁴ Historieskrivningen osv., 50, n. 1; Scriptores Rer. Dan. I, 120.

-og gravlæggelse dér, afsluttet alt for længe efter nævnte tidspunkt¹. Den note i det lille, men tykke og tæt beskrevne »Collectanea«-bind, det som han paa sit dødsleje efterlod Anders Sørensen Vedel, som fører længst ned i tiden, stammer fra 1546 (A.M. 107, 8vo, p. 7)². Men sin »Danorum Gesta« fortsatte han, som tidligere nævnt, til ind i 1559. Efter Roskildegraabrødre-klostrets opløsning (1537) har han altsaa længe trofast vedblevet at virke i sit historikerkald, en tid med økonomisk bistand af admiral Herluf Trolle, 1557—61 lensmand paa Roskildegaard³.

En udtømmende undersøgelse af Peder Olsens livsværk, der, selv om han ikke hørte til de store aander, aftvinger dyb respekt, skal ikke her foretages. Et bidrag til hans karakteristik som historiker er givet ovenfor i gennemgangen af partier af hans hovedværk. Hvad angaar hans forhold til den store karmeliter, som levede sine sidste aar i den by, hvor franciskaneren samlede og skrev, tør det vel kaldes utænkeligt, at de to munke, som begge var historikere, omend af højst forskellig støbning, ikke skulde have kendt og have haft berøring med hinanden. Der er steder i S, som stærkt ser ud til at være bygget paa oplysninger fra Peder Olsens værksted⁴. Men ulige større betydning fik, som vist, P. H.s krønike som kilde for minoriteren.

¹ Scriptores I, 148.

² Ellen Jørgensen: Historieforskning osv., 83, n. 2.

³ Mon. 2. r. II, 6—8; franciskanerklostrenes opløsning 1537: D.G. 37, fol. 79 v.

⁴ Til sammenligning foreslaas: Collectanea (Annales Danici, 211; Scriptores I, 195): 1475. Expulsi sunt monachi sancti Benedicti de Othenia, et canonici obtinuerunt locum . . . 1489: Expulsi sunt canonici et monachi reintroducti. — Skrifter VI, 59: Anno. 1476, eiectis monachis ordinis diui Benedicti Monasterij Ottoniensis, introducti sunt seculares canonici, magna monachorum iactura et iniuria. Vtrisque igitur de iure loci atque reddituum certantibus, tandem post quatuordecim annos victoribus monachis restitutum est monasterium. — (D.G. 37, fol. 40 r har overarbejdet Collectanea-indførslerne efter S; begyndelsen lyder: Anno hinc proximo [s: 1476] secundum autem alios septuagesimo quinto eiectis monachis etc.). — Collectanea (Scriptores I, 145): Postea, tertio anno post reversionem [d. e. fra Rom 1474], Rex Christiernus, missis solennibus nunciis ad illustrissimum Marchionem Misnensem & Ducem Saxonie Ernestum, egit, ut filia ejus Christina . . .

Før Peder Olsen og andre havde skrevet randnoter, foretaget rettelser og indstreget partier i P. H.s manuskript, fik en person

desponderetur filio suo Johanni. Quam etiam Albertus, Dux Saxonie & Marchio Misnensis, germanus Ernesti, insigni agmine duxit . . . in Daniam . . . multi fuere cum eo Comites & Pontifices . . . In Haffnia regia regum nuptie sunt peracle Anno Domini 1478. VIII. Idus Septembris. — Skrifter VI, 59: Anno. 1477. Missi sunt ad Ernestum ducem Mysnie a rege Christierno paronymphi, eiusdem Ernesti filiam Christinam nomine, sponsam ducturi D. Joanni electo regi Danorum primogenito filio regis Christierni . . . Anno. 1478. celebrare sunt nuptie inter Ioannem regem et Christinam filiam Ernesti supradicti in ciuitate Haffnensi, presentibus ibidem multis principibus viris. — D.G. 37, fol. 40 r udmaler yderligere end Collectanea brudefærdspragten. P. H. interesserer sig, som bekendt, meget lidt for datoer og for begivenhedernes ydre detailler. Naar han medtager dette stykke, maa aarsagen sikkert være, at dermed indledes den ikke mindst i konfessionel henseende vigtige forbindelse mellem det danske kongehus og Kursachsen. — Collectanea (Scriptores I, 146): Demum ex hac vita ad celi fastigia migravit Anno Domini 1481. 22. die mensis Maji, 3: altera die Bernardini confessoris, in castro Haffnensi, sepultus Roskildis in capella sua regia. Regnavit laudabiliter annis 33. (34.). — Skrifter VI, 59—60: Anno ab orbe redempto. 1481. Christiernus Gotorum rex inter pascha et pentecosten, cum iam regnasset annis ferme triginta tribus, diem clausit extremum, . . . fide uero ac religione pius, sepultusque est Roschildie in sacello quodam a se extructo et fundato . . . Collectanea (Scriptores I, 196): 1523 feria secunda post Qvasimodogeniti 3: die Tiburcii. Christiernus 2dus Rex Datie, Svetie & Norvegie, cum Regina Elizabet & liberis, & auri ac argenti multitudine cessit regnis & petiit exilium. — Skrifter VI, 97: Anno domini. 1523. uigesima die Aprilis fugit ex hoc Datie regno . . . Christiernus eius nominis secundus, rex Datie, Suetie et Noruagie, una cum uxore ac liberis, compilatis prius potioribus regni thesauris. — D.G. 37, fol. 63 v: Anno 1523. Eodem die Tiburtii martiris hoc est vigesimo die Aprilis quæ erat feria secunda post quasi modo genitj, fugit (etc. som Skrifter VI, 97, 12—15 til og med: thesauris). Jvf. Roskildeaarb., Mon. I, 351—52. — Af betydelig interesse er her de forskellige dateringer af flugtdagen. S. Tiburtii dag er 14. april og faldt i 1523 paa en tirsdag. P. H. (der, som anført, ikke lagde stor vægt paa datoer) har aabenbart læst sit forlæg i skyndingen som: mandag (feria secunda) efter Tiburtii dag, d. e. 20. april. Den rigtige dato: mandagen efter qvasimodo geniti, d. e. 13. april, er han hoppet over. Siden har S gjort Peder Olsen yderligere forvirret i dateringen. Paludan-Müller (Hist. Tidsskr. 3. r. I, 17—18, hvor der spekuleres over aarsagen til den gale datering) er ikke klar over denne sammenhæng. Fra D.G. vandrede P. H.s gale regnestykke videre til Svaning og Huitfeldt.

lejlighed til at forfatte et udtog af dettes text, som er højst forskelligt fra det, vi har mødt i »Danorum Gesta«, selv om der ogsaa er visse ligheder i behandlingsmaaden.

Hans Henriksen og Skibykrøniken.

Som tidligere nævnt, har baade Paul-Erik Hansen og J. Osk. Andersen bestridt, at skriftet H I er et udtog af S, og Andersen har stræbt at bevise, at H I er afskrift efter en af lektor Povl selv forfattet aar- eller optegnelsesbog.

H I er, med en lakune, bevaret i ms. A.M. 108, 8vo. Efter dette er det udgivet af H. F. Rørdam i »Monumenta« I, 403—31, saaledes at det manglende blad tilføjes paa grundlag af en af Stephanus Johannis Stephanius (1599—1650) taget afskrift. Det sidste blad i A.M. 108, 8vo indeholder en kortfattet beretning om grevefejdens afsluttende begivenheder til og med Københavns overgivelse til Christian 3. i juli 1536 og kongens indridt i byen. Beretningen standser midt i et punktum. De afsluttende ord, den paafølgende skildring af de katolske bispers fængsling og en række spredte notitser om begivenheder 1537—55, sluttende med biskop Ove Billes død og begravelse, udgav Rørdam efter Stephanius-afskriften¹.

Der er ingen tvivl om, at den renskrift, som foreligger i A.M. 108, 8vo, saaledes som Rørdam har paavist, er nedskrevet af kanniken Hans Henriksen, Ove Billes sekretær, og at denne ogsaa er forfatter til de stykker, som kun kendes fra Stephanius-afskriften².

Det meget lille haandskrift A.M. 108, 8vo (12,2 × 9,5 cm) bestaar af forskellige dele. Det begynder med 3 ubeskrevne, helt hvide blade, aabenbart indsat ved ind- eller ombinding paa samme maade, som de 2 ubeskrevne blade, som er indsat mellem

¹ A.M. 108, 8vo; Mon. I, 397—402, hvor der ogsaa redegøres for ældre udgaver (af J. P. von Ludewig og Langebek); jvf. Rørdam: *Historieskrivningen osv.*, 54—56 og Ellen Jørgensen: *Historieforskning osv.*, 81, n. 2.

² Se de steder, hvortil der henvises i forrige note.

fol. 1—67 og fol. 68 og de derefter følgende afsluttende ubeskrevne 5 blade, der er af en anden og yngre papirtype end de beskrevne og med blyant folierede blade. Paa de første 67 af disse har H. Henriksen nedskrevet, hvad de fleste historikere har opfattet som et kortfattet udtog af S. I denne findes dog ikke den titelindledning, som fylder fol. 1 r og 4 linier paa fol. 1 v, som i øvrigt er ubeskrevet, saaledes at udtoget først begynder fol. 2 r med ordret samme slægtsregister til og med Christiern 1., som S.s første blade indeholder¹. Fol. 67 v slutter nederst med en ufuldendt passage om Johan Rantzaus og Peder Ebbesens flugt fra Nyborg, før grev Christoffers folks sejr over de kongelige tropper dér (aug. 1534). Stephanius-afskriften har det resterende til og med det fjerdesidste ord i S (*respondebant*); den passus paa tre ord (*Dum hec aguntur*), som det ikke timedes P. H. at fortsætte, mangler. Men der følger, nu adskilt fra fol. 67 ved to yngre og tomme blade, et fol. 68 r—v. Her opridser H. Henriksen i stor knaphed, hvorledes grevefejden sluttede og København overgav sig. Teksten slutter dog nederst paa fol. 68 v, uden at det paabegyndte punktum er ført til ende. Resten maa, som nævnt, hentes fra Stephanius-afskriften².

Skønt haanden paa fol. 68 er den samme som paa fol. 1—67, er skriftpræget mindre sirligt. Ogsaa papiret er kendeligt blødere og mindre ru at føle paa. Hertil kommer, at fol. 1—67 i gennemsnit kun har 15 linier pr. side (sjældent 16, ofte kun 14), mens fol. 68 r og v har henholdsvis 17 og 18 linier; teksten paa det levner desuden slet ingen højremargen, hvad fol. 1—67 altid har, og har en 1—2 mm smallere venstremargen. Bemærkelsesværdigt er desuden, at rigsmarsken i den første gruppe blade kaldes først Tucho Krabbe, dernæst Tuco og endelig Tucho Crabbe — den i S konsekvent anvendte form — mens fol. 68 har først Tigo Krabbe og derpaa Tiggo; endelig at C-typen her i navnet Christiernus er væsentligt forskellig fra de fol. 1—67 forekommende C'er.

Der lader sig næppe drage nogen anden slutning, end at der

¹ Skrifter VI, 53—56; Mon. I, 402; A.M. 108, 8vo.

² A.M. 108, 8vo; Mon. I, 430—31.

ligger et mellemrum mellem de tidspunkter, da Henriksen nedskrev henholdsvis fol. 1—67 og fol. 68. Fol. 2—67 staar i et intimt forhold til S. Fol. 68 har, i lighed med Henriksens notitser om begivenheder 1536—55, som vi kender dem fra Stephanius' afskrift, ingen forbindelse med S. Hele partiet fra fol. 68 r og skriftet ud — her betegnet H II — er øjensynligt Henriksens eget fabrikat. Det indledes (fol. 68 r) med ordene: »Dernæst (eller: Derefter: Deinde), da Oldenborgerens soldater var kastet ud af Skaane, ved hr. Tyge Krabbes raadsnildhed, forbundet med handlekraft . . .«¹.

Det er altsaa en fortsættelse af en forudgaaende beretning. Men vi har ingen sikkerhed for, at denne oprindelig var identisk med det med S nærtbeslægtede stykke H I.

Hans Henriksen (c. 1500—1562), en borgersøn fra Svendborg, hvor han nød sin første skoleundervisning, kan fra 1531 paavises som sekretær hos biskop Ove Bille af Aarhus. Uvist, hvornaar blev han kannik i Aarhus domkapitel. Senest 1539 omtales han som præst. Han kaldes bispens »svorne sekretær« og udførte flere hverv af vægt for sin herre og medlemmer af dennes slægt. 1537, efter den ved reformationens sejr afsatte biskops frigivelse, betegnes han som hans kansler. 1541 nævnes han som indehaver af et vikardømme ved Helligtrefoldigheds alter i København. Uvist, hvornaar blev han kannik i Roskilde, 1557 forstander for byens Duebrødrekloster. I et kongebrev fra 1556 kaldes han superintendenten Peder Palladius' »substitutus«. Der er fra samme tid flere vidnesbyrd om hans venskabelige forhold til Sjællands første lutherske biskop; at han sluttede sig til den ny observans, fremgaar ogsaa af, at han i slutindførselen i H II om Ove Billes død 10. april 1555 skriver, at ex-bispen »i sin alderdom blev omvendt til den sande og rene evangeliets lære«, og at han 1556 giftede sig².

¹ Mon. I, 431: Deinde ei[er]tis Oldenburgensis militibus ex Schania prudenti quodam consilio cum vi coniuncto ipsius domini Tigonis Krabbe Er »Oldenburgensis« fejlskrift for »Oldenburgensibus«?

² Rørdam i Mon. I, 387—97; sst. 435—96; Kanc. Brevb. 1556—1560, 1561—65 (se reg. under Hans Henriksen).

H. Henriksen gav sig af med at samle historiske oplysninger baade fra sin egen og ældre tider, hvoraf nogle er bevaret, dels paa dansk, dels paa latin. Blandt dem, som behandler begivenheder i 16. aarh., kan anføres:

Paulus Laxmandius occisus in ponte Haffniensi 1502.

1513 20 Februarii obiit Rex Johannes.

Anno quo Regis Christierni [o: Secundi] nuptiæ celebratæ Haffniæ die Claræ, maxima et horrendissima tempestas fuit in dominica Oculi.

Konning Friderich døde Langfredag A° 1533.

...

Greve Christopher belagde Søholm Mandagen efter St. Hans Dag Midsommer.

Vor Frue Dag Visitationis blev Søholm opgiven dernest efter.

Konning Christiern, Kong Friderichs Søn, belagde Greve Christopher i Kiøbenhavn A° 1535.

A° 1536 var Kiøbenhavn opgiven 30 Julii.

Samme Kong Christiern i samme Aar afsette alle Biskoper i Danmark og Norge og tog alle Kirkens Gaarde og Gods og lagde til Kronen.

Samme Kong Christiern blev kronet i Kiøbenhavn St. Lauridz Dag A° 1537.

Herpaa følger tre notitser om hovedsmanden paa Gotland, hr. Henrik Nielsens [Rosenkrantz] død 1537, hr. Anders Billes bryllup s. a. og det store jordskælv 1541¹. Ingen af disse, saa lidt som de om Søholms belejring og indtagelse, belejringen af København 1535 og Christian 3.s kroning 1537 er optaget i H II. Og dette skrift har vel et stykke om bispernes fængsling 1536, men dels er det udstyret med adskilligt flere detailler end ovennævnte notits, dels har det intet om godsinddragelsen². H. Henriksen har øjensynligt ved udarbejdelsen af H II valgt og vraget

¹ Mon. I, 496—98 efter afskrift af præsten mag. P. J. Lucoppidan (1651—1717) »ex Autographo D. Johannis H., qui fuit Avonis Bilde Episcopi Arhusiensis Cancellarius«, og optegnelser af A. S. Vedel i Add. 120, 4to, nu Kgl. Bibl., Kbh.

² Mon. I, 431—35; bispefængslingen: sst. 431—32.

blandt sine optegnelser — uden at der af den grund er kommet større sammenhæng i skriftet, der bedst karakteriseres som en notitssamling i annalistisk form.

Der bestaar dog stadig den mulighed, at H II oprindelig har fortsat en af hr. Hans fabriceret aarbog, ikke H I.

En sammenligning mellem H II og Peder Olsens »Danorum Gesta« giver negativt resultat; der er intet vidnesbyrd om, at H. Henriksen har kendt D.G.¹. Fremtrædende i H II som ogsaa i de andre fra H. Henriksen bevarede notitser er derimod hans interesse for Ove Bille og hans slægtninge, selvom det er misvisende, naar P.-E. Hansen taler om en »Billekrønike« i denne forbindelse.

Som historiesamler, stilist og aand staar Henriksen ubetinget under den lærde og brave minoriter Peder Olsen. Hans noget naive psyke fremgaar bl. a. af hans omtale af Martin Luthers død 1545. Reformatoren betegnes her som »fader til hele religionen« (parens totius religionis), »som arbejdede meget i Herrens vingaard« (qui multum in vinea Domini laborabat), og der tilføjes: »Denne udtalelse var altid Luther i munden: Levende har jeg været en pest, død vil jeg være din død, Pave« (Hoc dictum Luthero semper in ore fuit: Viuens fui pestis, mortuus ero mors tua, Papa)². Latinen i H II rummer ikke saa grove sprog-bommerter, at udgiveren Rørdam her har følt sig foranlediget til de udraabstegn i parentes, som han saa hyppigt anvender i udgaven af H I. Men det er ganske vist usikkert, hvor meget Stephanus har rettet i sin afskrift. De sprogfejl, som H. Henrik-

¹ Der er real-, men ikke verballighed mellem stykket i H II (Mon. I, 433) om den haarde vinter 1545—46 og skildringen af samme D.G. 37, fol. 81 v, navnlig ved omtalen af dyrtidspriserne: Mon. I, 433: ... et in illa ipsa hyeme lastum hordei aut siliginis xl daleris venundaretur etc. — D.G. 37, fol. 81 v: Hoc etiam anno erant Charissima tempora circa carnisprevium[!] talentum hordei 8 marcj, talentum Brasii 9 marcj, talentum siliginis 10 marcj vendebatur, sed in æstate, modius hordej 12 solidis, modius farrinæ 20 solidis, modius siliginis 14 solidis, Modius Brasii vna marca Danicæ monetæ emebatur. Ligheden skyldes dog sikkert ikke kilde-slægtskab.

² Mon. I, 433.

sen gør sig skyldig i paa de blade, som rummer hans egenhændige renskrift af H I, er af og til helt absurde¹. Man faar det indtryk, at kanniken, da han foretog renskriften (som skriftmæssigt har et kontinuerligt præg, altsaa foretoges i ét træk og, skønt skriften ikke mangler sirlighed, ret hastigt, med mange abbreviationer) har været aldrende og til tider har kæmpet med søvnen. Alt for mange aar før H. Henriksens død (1562) har arbejdet vel ikke fundet sted.

P.-E. Hansens opfattelse: H I er H. Henriksens renskrift af en af ham selv forfattet aarvog, som af biskop Ove Bille overgaves lektor Povl til bearbejdelse, hvorefter S fremgik, er til evidens modbevist af J. Osk. Andersen. Men kan Andersen have ret i sin opfattelse, som af elever af ham er præget med genialitetens stempel: H I er renskrift af afskrift af en aar- eller optegnelsesbog af P. H. selv, begyndt før S, siden fortsat samtidig med denne krønike, men fra først til sidst kilde for det større værk?

Alene tanken om en slags »dobbelt bogholderi« forekommer lidet sandsynlig. Og hvad er det ikke for en dobbelthed, som her skydes karmeliteren i skoene!

¹ Se især Mon. I, 412, 415, 417, 425, 426, 428, 429, 430. Blandt de af Rørdam med «(!)» udhævede fejl er her ikke medtaget dem, som er af saglig, ikke sproglig karakter. Paa det af H. H. egenhændigt skrevne blad 68 er der i alt fald én sproglig sjskefejl: »eictis« for »electis« (Mon. I, 431). Ogsaa Rørdam siger om udtoget, at det »gjennemgaaende bærer Præg af at være et Hastværksarbejde og ikke at have været underkastet noget senere rettende Gjennemsyn« (Mon. I, 401). Dette fremgaar bl. a. ogsaa af, at der i indførselen under 1513 om biskop Iver Munks første messe i Ribe er udeladt de for meningen nødvendige ord, som baade S og D.G. har: *episcopus Ripensis, consecratus* (Mon. I, 411, jvf. 401, n. 1; Skrifter VI, 71: D.G. 37, fol. 56 r). Sml. Hansen 107, Andersen 362. H. H. var ingen stor latinist, men H II vidner dog i det hele om, at han, naar han var tilstrækkeligt vaagen, var i stand til at udtrykke sig forstaaeligt og nogenlunde sprogrigtigt paa romersproget. Andersen har fundet et vidnesbyrd om hans manglende latinkundskab i hans paategning paa kopi af Ove Billes brev til Peder Ebbesen (Galt) 1538(?), november (Mon. I, 475): *Copie aff Peder Ebissens breff* Andersen 344, n. 1. Men det drejer sig vel her enten om et fordanskningsforsøg (jvf. den senere danske form »Copie« i ental) eller om, at H. H. underskyder »breff« den latinske pluralisform »litteræ«.

C. Paludan-Müller bemærkede om H I, at det indeholder »Uddrag« af S, »der kjendelig ere gjorte i Retning af at mildne den virkelige Krønikes Ilterhed imod Kong Frederik den Første og de Evangeliske i Danmark. . .« Paludan-Müller — der i det hele viste P. H. mindre forstaaelse end C. T. Engelstoft — kan tænke sig, at H I »indeholder . . . et maaskee af Krønikens egen Forfatter gjort Udtog, der til Nød turde vove sig ud i Dagslyset i det evangeliske Danmark, medens Hovedværket selv omhyggeligt maatte skjules og i det høieste kunde meddeles enkelte ligesindede Venner af Forfatteren«¹.

Hvad den store historiker her siger om S og dens forhold til dagslyset er rigtigt nok. Nu taler, som før vist, imidlertid al sandsynlighed for, at karmeliteren døde, før »evangeliet« sejrede i form af en dansk-luthersk statskirke. Andersen, som om tidspunktet for P. H.s død hælder til samme mening som den her fremsatte², er imidlertid naaet til den antagelse, som han anser for uigendrivelig, at P. H., samtidig med at han i S nedskrev sine af harme glødende bemærkninger om Frederik 1. og de til lutheriet frafaldne, sad og førte en mere summarisk aarbog, i hvilken saa godt som al konfessionel polemik er fjernet, og som desuden gaar endnu videre end Peder Olsen i forsøget paa at skrive objektivt om Christiern 2., selvom hans »tyranni« ikke forties³. De eneste steder, hvor det omtales, at lutheranerne begik overgreb, er i stykkerne om P. H.s prædiken paa slottet St. Hansdag 1526, Odenseherredagen 1527, Peder Laurentsens frafald og Malmøreformationen, Joachim Rønnows overtagelse af Roskilde bispestol 1529, herredagen i København 1530, hærgningen af Frue Kirke dec. s. a., biskop Knud Gyldenstiernes forræderi mod Gud, Rønnows fritagelse af Tausen for rigsraadsdommen 1533 og hans strid med Roskildekapitlet om rettigheden til Københavns slot⁴. Der bruges disse steder overalt ord, som ogsaa findes i S, men de bitreste invektiver i denne mod baade

¹ Hist. Tidsskr. 3. r. I, 4, 7.

² Dansk biografisk Leksikon IX (1936), 635.

³ Mon. I, 412—15.

⁴ Mon. I, 418—19, 420—21, 423—24.

kongerne Christiern 2. og Frederik 1. og mod lutheranerne er udeladt — ene undtaget tre Malmøreformatorer.

P. H. fremtræder i alt, hvad der er bevaret fra hans haand, og i alt, hvad hans konfessionelle modstandere skrev om ham, i sjælden grad som en mand, der besad sine meningers mod. Det er psykologisk uhyrligt at ville beskylde ham for en dobbelt bogføring af den anførte art. Og saa er jo desuden »aarbogen«, ved siden af, at den stilistisk bærer præg af makværket, flere steder ret kluntet i sit forsøg paa at give en konfessionelt neutral fremstilling. Hverken Paludan-Müller eller J. Osk. Andersen staar i forstaaelse af P. H. som aand og skribent paa højde med C. T. Engelstoft. Her er ubetinget tale om tilbageskridt i sjælelig indtrængen.

Nu bevæger man sig, hvor det drejer sig om psykologiske indicier, mere eller mindre paa intuitionens felt. Det samme gælder ogsaa i nogen grad de fra stilistiske iagttagelser hentede.

Vi ejer imidlertid til problemets løsning en anden vej, som hverken Hansen eller Andersen har ment at burde tage i betragtning, og som heller ikke Rørdam kommer ind paa, vel bl. a. fordi han opfattede udtogskarakteren af H I som uden videre indlysende¹.

Først en summarisk indholdsbeskrivelse af H I. Det er et skrift, som tilstræber streng annalform og en gennemgaaende kort udtryksmaade. Det har som regel alle de kortere aarsindførsler i S ordret, en sjælden gang med helt ubetydelige verbalændringer. Ved de længere partier — naar undtages grevefejdens begivenheder, der dels er saa spændende, dels saa vanskelige at gøre udpluk af, at omtrent alt i S kommer med — plejer det at have de første linier ordret enslydende med S. Undertiden kan det hertil føje en eller flere passager, plukket ud af det øvrige stof i S, ikke sjældent i mere eller mindre forkortet form, men saa godt som aldrig med anvendelse af ord,

¹ Rørdam har dog benyttet visse af textrettelserne i Skibymanuskriptet til at fastslaa, at H I-epitomatoren, der for ham er identisk med Hans Henriksen, har benyttet manuskriptet, før disse rettelser indførtes — en smuk iagttagelse. Mon. I, 404, n. 1; 408, n. 1; 409, n. 1; 423, n. 1.

der ikke findes i S. Det er et skrift, som rummer c. 35.000 bogstavpladser i Rørdams udgave i »Monumenta I« (medregnet slægtregistret paa de første blade af A.M. 108, 8vo, som Rørdam har udeladt, da det er helt identisk med den paagældende del af S). S rummer i Hans Ræders udgave i »Skrifter VI« c. 145.000 bogstavpladser. Den er altsaa over 4 gange saa omfattende som H I.

Skibymanuskriptet er lektor Povls egenhændige renskrift. Dette faktum maa dog forstaas saaledes, at karmeliteren fra næstførste til næstsidste side i sit manuskript har foretaget en del overstregninger, rettelser og tilføjelser over linier eller i marginen, nogenlunde jævnt fordelt over hele skriftet.

Rørdam noterede i sin udgave (Monumenta I) nogle af P. H.s egenhændige textændringer. Hans Ræder føjede hertil i sin til udgaven i Skrifter VI knyttede »Tekstkritik« (s. 310—12) yderligere nogle stykker, men forbigik paa en besynderlig maade en del andre og var for lidt skriftkyndig til overalt at kunne bestemme med sikkerhed, hvor lektor Povls haand var paa spil, og hvor Peder Olsens og andres. P. H.s højst karakterfulde og særprægede haandskrift og den sirlige maade, paa hvilken han foretager overstregninger — ved rektangulære »barrer« med faste konturer — gør en nøje sontring mellem, hvad der er hans og andres, mulig. Resultatet af et studium af Skibymanuskriptet (A.M. 858, 4to) paa grundlag af de nævnte kriterier bliver, at 28 større eller mindre tilføjelser stammer fra P. H. selv, og at det samme er tilfældet med 60 overstregninger af ord eller bogstavforbindelser. Én marginalbemærkning, og én ordrettelse kan, som Ellen Jørgensen har vist, ud fra en sammenligning med minoriterens Collectanea-manuskript (A.M. 107, 8vo) bestemmes som Peder Olsens værk; det samme gælder, som en sammenligning med »Danorum Gesta« viser, mindst 4 overstregninger, hvoraf 2 ledsages af aarstalsrettelser. Hertil kommer 13 tilføjelser og rettelser, hvis proveniens ikke sikkert kan udledes; de stammer dog uden tvivl alle fra 16. aarh.¹

¹ Til Ræders »Tekstkritik« (Skrifter VI, 310—12) maa føjes: 54, l. 8: foran *ac* er overstreget en ret lang (nu næppe med blotte øjne læselig)

Hvorledes forholder nu de uddrag og mere eller mindre forkortede passager af S, som udgør H I, sig til rettelserne og tilføjelserne i Skibymanuskriptet?

bogstavforbindelse. — 58, l. 22: foran *mare* er overstreget *totum*. — 59, l. 15: foran *ictum* er overstreget et ord, muligvis *ictus*. — 60, l. 29: foran *principibus* er overstreget en ret lang (nu næppe læselig) bogstavforbindelse. — 65, l. 17: efter *atque* er overstreget en (næppe nu læselig) kort bogstavforbindelse. — 69, l. 16: efter *huiusmodi* er overstreget *de*. — 70, l. 12: efter *principatu* er overstreget *regis*(?). — 71, l. 23: efter *primi* er overstreget *filius*. — 74, l. 12: efter *puero* er overstreget en kort (nu næppe læselig) bogstavforbindelse. — 75, l. 11: foran *nimio* er overstreget *abu*. — 77, l. 7: foran *coactus* er overstreget en ret lang bogstavforbindelse, rimeligvis *resoluiss*. — 84, l. 9: udfor *patro* (cinio) er i venstre margen af senere haand (16. aarh.) skrevet *patrocin*. — 85, l. 23: over *irritare* har en senere haand (16. aarh.) skrevet *irritare*. — 100, l. 23: det foran *procuracione* overstregede ord synes at være *proditione*. — 106, l. 7: efter *heresi, que ob* er en ganske kort bogstavforbindelse, begyndende med f, overstreget. — 108, l. 28: over *temporibus* har en sen. haand (16. aarh.) skrevet *temp*. — 111, l. 2: foran *donationem* er en kort bogstavforbindelse overstreget. — 114, l. 30: efter *etiam* er en ret lang bogstavforbindelse overstreget, rimeligvis *adulteriis*. — 118, l. 21: over *abominationis* har en sen. haand (16. aarh.) skrevet *abominationis*. — 123, l. 15: efter *indoluit* er en ret kort (nu næppe læselig) bogstavforbindelse overstreget. — 126, l. 14: efter *sil* er overstreget to bogstaver, rimeligvis *ep*. — 126, l. 27: efter *sacrilegus* er overstreget en kort bogstavforbindelse, muligvis *rel*. — 129, l. 28: efter *electus* er overstreget 4—5 bogstaver (nu næppe læselige). — 132, l. 4: efter *extortum* er overstreget en kort bogstavforbindelse, muligvis *est*. — 136, l. 17: det overstregede ord, som Ræder (VI, 311) læser *continentie*(?), har utvivlsomt haft flere bogstaver end dette ord. — 139, l. 6: *pertulit* er overstreget med en sen. haand. — 143, l. 17: efter *intercepta* har i højre margen en sen. haand (16. aarh.) tilføjet *multiss[imi?]*. — Hvor ikke andet er anført, er alle de her nævnte overstregninger P. H.s Det samme gælder de overstregninger og tilføjelser, hvor Ræder har undladt at bemærke, om de stammer fra P. H. eller senere hænder. Sikre P. H.-rettelser er desuden: 62, l. 32: tilføjelsen *[qui]dam*. — 70, l. 7: tilføjelsen *Pwthorss* (bogstavformer og blæktype er uden al tvivl P. H.s; ordet er mod slutningen noget præget af, at marginen gav for lille spatium, saaledes at P. H. maatte skrive det vanskelige navn varsomt). — 72, l. 15: rettelsen af *que* til *quo*. — 136, l. 4: *Sophie* og 136, l. 7: *meretricis* er uden al tvivl rettede af senere haand, sandsynligvis Peder Olsens; jvf. ovenfor s. 20. Fra ham stammer ogsaa marginaltilføjelsen 73, 24: *Fides his minime danda est, quemadmodum nec multis alijs hic de Christierno rege scriptis*; jvf. ovenfor s. 14. Desuden aarstalrettel-

Svaret er enkelt. *H I* giver overalt *texten i S* i den af lektor Povl selv rettede form. Hvor en passage fra *S* overtages ordret eller nogenlunde ordret, optræder altid i *H I* de i Skibyhaandskriftet af P. H. — men ikke af nogen senere haand — foretagne tilføjelser, og de af ham overstregede ord eller bogstavforbindelser mangler dér, men de senere textændringer i *S* spores ikke i *H I*. Det drejer sig om 11 tilføjelser, undertiden forbundne med overstregninger, og om 14 overstregninger, nogle gange forbundne med tilføjede rettelsler.

En paavisning i enkeltheder skal her ikke foretages. Enhver kan overbevise sig om forholdet ved at sammenligne det større og det mindre skrift i henholdsvis Ræders og Rørdams udgaver.

Nogle af de i Skibyhaandskriftet foretagne textændringer i lektor Povls haand lod sig vel forklare paa den maade, at han foran sig havde en af ham forfattet kortere aar- eller optegnelsesbog, som han bearbejdede og udvidede, og at han derved kom til at afskrive sit forlæg galt og derefter rettede tilbage til forlæggets form¹. Men det kan umuligt gælde dem alle.

serne 62, l. 26 (1494, rettet til 1495) og 62, l. 31 (tilføjelsen: 1494); jvf. D.G. 37, fol. 44 v; sml. Roskildeaarb., Mon. I, 321—22; samt 65, l. 1: rettelsen af *ipso* til *postera*. Jvf. Ellen Jørgensen: Historieforskning osv., 81, n. 2. — Naar Ræder skriver (s. 311—12), at der mellem pp. 104 og 105 og mellem pp. 122 og 123 (Skrifter VI, 128, 141) er henholdsvis ét og to blade *udrevne*, er v. ret galt. De nævnte blade er med stor omhu *udskaarne*, saaledes at de bliver en overalt saa godt som lige bred margen tilbage, c. 1/2 cm bred for det forstes, c. 1 cm bred for de to sidste blades vedkommende. Om papirtype. A.M. 858, 4to oplyser Ræder intet. Her skal ikke gaas i enkeltheder, blot bemærkes, at de 68 beskrevne blade viser en papirtype fra 1520—30'erne; *forsatsbladet* og de 12 tomme blade, som afslutter ms., er af en c. 1650—80 almindeligt i regeringskontorer og af andre anvendt papirtype med let skelnelige vandmærker. Jvf. nedenfor s. 68, n. 3. Af Skibymanuskriptets p. 91 er der givet et smukt faksimiletryk i: Fra Rigsarkivets Samlinger I, 1936, nr. 6. Burde ikke hele det dyrebare haandskrift udgives i faksimile?

¹ Til eksempel kan nævnes det sted, hvor P. H. oprindeligt skrev, under omtalen af karmeliternes provinskapitel i Landskrone 1519, at ordenens kollegium i København nys var opført *«a Reuerendo uiro tunc magistro prouintiali sacre Theologie, multi fratres»* og derpaa senere i nedre margen tilføjede mellem *«Theologie»* og *«multi»*: *«doctore magistro Andrea Chri-*

Nogle eksempler vil vise dette.

H I: »Aar 1486 blev kong Hans' førstefødte søn Christiern, skønt han endnu kun var en dreng paa en 5 eller 6 aar, taget til konge ved offentlig hylding (homagio) paa Viborg landsting.« Stykket er ordret enslydende i H I og S. Men i Skibymanuskriftet skrev P. H. oprindelig »iuramento« (ed, edsaflæggelse), stregede siden dette ord over og tilføjede i marginen det historisk bedre »homagio« (hylding, mandsed)¹.

H I: »Samme aar [1482] døde den værdige fader i Christus, hr. Jens [Iversen Lange], biskop i Aarhus, der da han var en mand i stort ry for sin alvorlige karakter og sin myndighed og ligeledes i høj grad yndet af kong Christiern, fra ærkedegn i Aarhus var blevet udvalgt til bispestillingen, dels for sin retskaffenheds, dels for sin sjældne lærdoms skyld; han var nemlig højlærd licentiat i baade gejstlig og verdslig ret, og før overtagelsen af bispeembedet var han sendt som legat til Basel-konciliet, tillige med biskoppen af Ribe, paa kongens og hele rigets vegne, og sammen med hr. Nils Ragvaldsson, ærkebiskop i Uppsala«².

Ogsaa her er stykkets sproglige identitet fuldstændig i de to skrifter. Men i Skibymanuskriftet er ordene »est [mortuus]« og »simulque domino Nicolao Raualdi archiepiscopo Vpsalensi« tilføjelser af P. H.; den sidste begynder over en linie og fortsættes i højre margen.

Et større indskud af P. H. forekommer lidt længere fremme i hans haandskrift. Det er tilføjet i højre margen og lyder saaledes: »Aar 1485 døde den værdige fader i Christus, hr. Oluf Mortensen, biskop i Roskilde, ingen ædling (ignobilis), hvad an-

stierni« (Skrifter VI, 80, l. 3—4; 311; jvf. Mon. I, 413. Et eksempel er muligvis ogsaa tilføjelsen under 1478 efter »magister Tilemannus Slect Gelrensis de Ruremunda«: »legum baccalaureus« (Skrifter VI, 59, l. 26—27), ord, som er tilskrevne over siden. Sikkert er det dog ikke. Ogsaa her har H I de tilføjede ord (Mon. I, 405).

¹ Skrifter VI, 61, 310; Mon. I, 406. Jvf. Heise, 31.

² Skrifter VI, 60, 310; Mon. I, 406; Heise 28—29. Om de historiske fejl i stykket se P. G. Lindhardt: Danmark og Reformkoncilierne (1942), 75 og Andersen, 282—83.

gaar hovmod og pragt, i højeste grad en ædling (nobilis) ved fromhed og miskundhed; efter hvis bortgang efterfølgerne i embedet blev stedse ringere og ringere».

Dette indskud optræder uden ændringer i H I¹.

Det samme er tilfældet med størsteparten af en længere tilføjelse af P. H. i hans manuskript, hvor det fylder 21 linier i højre margen af pag. 21, ud for det textafsnit, som omhandler kong Hans' Ditmarskertog 1500.

Tilføjelsen lyder: »Dette samme aar [1500] døde den værdige fader hr. Niels Skave, biskop af Roskilde, en mand af stort ry, ædel af byrd og af dyd, som, skønt han erhvervede bispestillingen mere ved kongelig indflydelse end ved kapitlets valg, dog intet lod tilbage at ønske i fromhed. Ti ligesom han havde et ydre, værdigt hans herredømme, saaledes ejede han et sind, rigtprydet med miskundhed og mildhed»².

I H I er midtpartiet i dette stykke udskudt, det, som i originalen staar mellem »nobilis» og »misericordia» (i oversættelsen mellem »dyd» og »rigtprydet»). Ellers er der fuld overensstemmelse.

I det under aar 1507 indførte stykke om de »fribyttere» (pirate), som virkede og hærgede i kong Hans krig med Lübeck, er der saa stor verbaloverensstemmelse mellem S og H I, at det sidstnævnte skrift, trods visse forkortelser, intet ord har, som ikke findes i S³.

Nogle linier i stykket nedskrev P. H. oprindelig saaledes: »Og ikke blot omkom disse her nævnte fribyttere⁴ paa en ond maade, der fordum under kong Hans' regimente havde øvet fribytteri mod spaniere og englændere, blandt hvilke af mange disse faa navne falder mig i hu: Pijning, Rutbeck, Ræmmerkatt, Ioannes cocus, Ieorgius cocus, Andreas Maurus, Tile Giitzill, Andreas Barton Scotus». Men senere tilføjede lektor Povl i højre

¹ Skrifter VI, 61, 310; Mon. I, 407; Heise, 30.

² Skrifter VI, 66, 310; Mon. I, 410; Heise, 37—38.

³ Skrifter VI, 69, l. 26—70, l. 16 (til og med: truncatus); Mon. I, 411; Heise, 44—45.

⁴ pirate — d. e. Søren Norby, Otte Rud, Jens Holgersen (Ulfstand) »og pirater, ligeartede med dem».

margen paa pag. 28 efter og udfor »Rutbeck« (sidste ord i en linie): Pwthorss¹.

H I.s opstilling ser saaledes ud:

»Andre af kong Hans' fribyttere

{	Pyning
	Rutbeck
	Puthors
	Remerkat
	Joannes cocus

{	Georgius cocus
	Andreas Maurus
	Tyle Giidzell
	Andreas Barton
	Scotus

Disse omkom alle paa en ond maade ...»².

Man mærke sig her ogsaa H I.s upersonlige form, modsat P. H.s personlige: »blandt hvilke af mange disse faa navne falder mig ind« (quorum e multis hec pauca nomina succurrunt).

Fremdrages kan endnu i denne forbindelse et par steder af megen interesse.

Da P. H. skrev om Karl Knutssons hærgninger over en stor del af Skaane i 1452, mens Christiern 1. ikke kunde sende hjælp fra den øvrige del af Danmark, »fordi Østersøen var saa opfyldt af is, at man intetsteds kunde sætte over til Skaane«, havde han

¹ Jvf. s. 48, noten. Om »Pwthorss« — d. e. Hans Pothast (Pothorst o. l.), der sammen med Didrik Pining c. 1472 ledede Christiern 1.s berømte Ishavsexpedition — se Kaj Birket-Smith i Dansk biogr. Leksikon XVIII (1940), 494 og de dér anførte kilder.

² Mon. I, 411; A.M. 108, 8vo, fol. 25 r: Alii pirate Joannis regis (etc.). Tilføjes kan, at P. H. i sit ms. har ændret det oprindelige »pyrate« til »pirate«, mens han beholder formen »pyraticam« (Skrifter VI, 70, 311). H I har formerne »pirate«, »pirate« og »piraticam«. I sin senere beretning om Lübeckernes fribyttervirksomhed under 1533 har P. H. atter »pyraticam« (Skrifter VI, 137, l. 3), men bruger senere »piraticam« (sst. 140, l. 3); H I følger her begge steder sit forlæg (Mon. I, 423, 424).

først foran »Østersøen« (mare Balticum) ordet »hele« (totum), men stregede det siden over. H I mangler »totum«¹.

I sit afsnit om grevefejden fortæller P. H., efter at have skildret Malmøborgernes rejsning og den sjællandske adels underkastelse under grev Christoffer, at ogsaa staden København gjorde sig berygtet ved mange forræderske handlinger . . . , »da de ved hemmelige raadslagninger og lønlige rænkespil traf foranstaltninger til at sætte det samme i værk, som de troløse Malmøboere havde gjort«. Saaledes lød stedet til at begynde med. Siden tilføjede P. H., syntaktisk mere tilfredsstillende, som subjekt i hovedsætningen »Københavnerne« (Haffnenses) i venstre margen. H I har »Haffnenses«².

Under 1533 giver P. H. en nekrolog over den angrende synder Biskop Niels Styggesen af Børglum. Han skrev til at begynde med for Børglumkloster denne latinske form »monasterio Børlamensi«, paavirket af tidens danske udtale. Senere rettede han til den mere gængse form »Burglanensi«. Denne form har H I³.

Et enkelt sted, ikke behandlet af J. Osk. Andersen, bør til slut omtales. Paa et af Skibyhaandskriftets sidste blade beretter P. H. om grev Christoffers fremmarsj til Køge (24. juni 1534), hvor han begyndte at genopføre de gamle fæstningsværker, samtidig med at adelens gaarde og ejendomme plyndredes. »Som følge heraf strømmede nu adelige og gejstlige sammen fra alle kanter af Sjælland« (ex omnibus Sialandiq angulis). I stedet for de sidstnævnte ord har H I: »fra alle egne (eller snarere kanter) af Sjælland (ex omnibus Sialandie partibus (seu potius angulis))«⁴. Ved første blik kunde man maaske være fristet til følgende slutning: Lektor Povls »aarbog« har haft et »partibus«, rettet til »angulis«. Skibymanuskriptet, som ellers overalt er fulgt i H I,

¹ Skrifter VI, 58, l. 22; Mon. I, 404; A.M. 858, 4to, 11, l. 7; og ovenfor s. 48, noten.

² Skrifter VI, 147, l. 25—26; 312; Mon. I, 428.

³ Skrifter VI, 140, 312 (hvor Ræder, vistnok urigtigt, læser: Børlamensi); Mon. I, 424.

⁴ Skrifter VI, 146; Mon. I, 428.

har imidlertid ingen saadan rettelse. Den naturlige løsning er, at udtogsforfatteren i sit hastværk har ment at læse det mere tilvante ord »partibus«, men ved nærmere eftersyn har set, at der i hans forlæg stod det mere malende »angulis«, og derpaa har tilsat sin parentes. At denne parentes leder tanken hen paa salig Per Degn — ti der er jo tale om en rent stilistisk, ikke en saglig ændring — er det vel næsten overflødigt at minde om. Efter det, vi kender til Hans Henriksens psyke, synes det ret nærliggende at forsyne den med hans fabriksmærke.

Man kunde være fristet til at afslutte undersøgelsen af forholdet mellem S og H I her. Ti der er vel ført et bindende bevis for rigtigheden af den opfattelse, som var alle historikeres, før Hansen og Andersen tog fat: H I er et — ret kummerligt — udtog af S i den form, hvori P. H. renskrev sin krønike. Det kan dog have sin interesse at fortsætte lidt endnu, idet der derved bl. a. ydes, hvad man kunde kalde et bidrag til belysning af de menneskelige vildfarelsers historie og metodik.

Det for begge de to kildekritikere fælles hovedargument er: H I kan ikke være udtog af S, da skriftet udelader en del oplysninger i denne krønike, som en epitomator ikke kunde gaa uden om. Det ses let, at en saadan form for bevisførelse er i høj grad subjektivt præget. En udtogsskriver maa dog virkelig selv være herre over, hvad han vil tage med eller ikke i sit meget kortfattede annalværk. Her har senere historikere ingen ret til at optræde som diktatorer.

Et stort lys vilde formentlig være gaaet op for Hansen og Andersen, hvis de havde inddraget Peder Olsens udtog af Skibykrøniken i hans »Danorum Gesta« i deres undersøgelse. Ti, selvom Peder Olsen forblev katolik, mens Hans Henriksen endte med at slutte sig til statskirken, er det mange steder de samme passager, de udelader — ganske uafhængigt af hinanden, men ikke uafhængigt af den luthersk-statskirkelige situation, som forelaa, da de forfattede deres skrifter.

Kun de steder, som de to forfattere betegner som mere afgørende for deres »bevisførelse«, skal her behandles.

H I udelader S.s omtale af grev Gerhard af Oldenburgs

stridigheder med nordvesttyske prælater i 1483¹. Andersen indrømmer dog her, at udeladelsen »meget vel kan forstaas ud fra Udtogsforklaringen«. Epitomator »kan simpelthen have fundet det interesseløst for dansk Historie«². Dette er rigtigt set og sagt.

Derimod er Andersen enig med Hansen i, at ikke-omtalen i H I af ærkedegn i Lund Niels Kortsens død 1534 taler mod udtogsopfattelsen, da H I ellers viser stor interesse for gejstlige dødsfald³. Hertil tør bemærkes, at nævnte dødsfald af lektor Povl noteres midt inde i hans store dramatiske grevefejdeafsnit. Hvad betød en ærkedegns død i denne slagtetid? Tilføjes kan, at epitomator havde sin hyre med i dette afsnit at korte P. H.s skildring af de politiske hovedbegivenheder ned; det var her hensigtsmæssigt at udelade mindre vigtige ting. Endelig kan henvises til, at ogsaa D.G. udelader Niels Kortsens-stykket⁴.

Et vægtigt indicium mod Rørdam finder hans to angribere i, at H I helt forbigaar S.s omtale af lutheriets begyndelse og udbredelse i Jylland 1526⁵. Som vi har set, udelod en anden epitomator, der ellers var god katolik, Peder Olsen, ogsaa dette afsnit i S⁶. Hans Henriksen blev i sine ældre aar, maaske mest tvunget af de ydre omstændigheder, en mere eller mindre god lutheraner⁷. Det mod lutheriets »virus« af harme dirrende afsnit i S skildrer bl. a. alle de nævnte lutherske prædikanter som van-artede præste- eller kannikesønner, med undtagelse af Hans

¹ Skrifter VI, 61.

² Hansen, 97; Andersen, 352.

³ Skrifter VI, 144; Hansen, 97; Andersen, 352, jvf. 144, 387.

⁴ Se ovenfor s. 13, n. 2.

⁵ Skrifter VI, 107—08; Hansen, 97—98; Andersen, 85—87. J. Osk. Andersens ord om den slutning, som maa drages af udeladelsen af dette parti i H I, fortjener — til eftertanke for unge historikere — at anføres verbatim: »Det følgende Afsnit i Kroniken mangler ganske Forlæg i Aarbogen, et klart Vidnesbyrd om, at denne ikke kan være et Udtog af hin. Det handler om den lutherske Bevægelse i Jylland . . .«. Andersen, 85.

⁶ Se ovenfor s. 24 f.

⁷ Naar Rørdam skriver (Mon. I, 391), at »det er ikke usandsynligt, at han i den Henseende har været fremmeligere end sin gamle Herre og vel endog kan have haft en heldig Indflydelse paa ham«, er det ganske uden kildegrundlag.

Tausen, som imidlertid »var den første gejstlige mand her i Danmark, som af kødelig lyst gik hen og giftede sig». H. Henriksen var selv kannik og præst; han endte 1556 med at lade sig smede i hymens lænker. Han havde visselig personlige grunde til i sit udtog at udelade dette stykke i karmeliterens glødende krønike. Blandt disse grunde var ogsaa, at hr. Hans, da han nogle aar før sin død 1562 renskrev udtoget, stod i venskabeligt forhold til superintendenten Peder Palladius. En af de i S-stykket nævnte sønner af gejstlige Jørgen Sadolin sad da siden 1537 som statskirkebiskop i Odense, en anden, hans hel- eller halvsvoger Hans Tausen siden 1542 i samme stilling i Ribe. Det var mænd, om hvem der ikke turde tales ondt i et skrift, der, som titelindledningen viser, var beregnet paa at benyttes af andre historikere.

Selvom det — hvad Rørdam ikke undlader at bemærke¹ — kan overgaa hr. Hans, lidt kluntet og hastig, som han var, og vel ikke helt staalsat i sin lutherdom, at gengive nogle af P. H.s haarde ord om Malmø, »de helligbrydende apostaters hule og alle kætterses asyl« og om Malmøprædikanterne Peder Laurensen og Claus Mortensen Tøndebinder², er hans text ellers nogenlunde fri — langt mere end Peder Olsens — for karmeliterens lidenskabelige udfald mod lutheranismens forkyndere og deres beskyttere med kong Frederik 1. i spidsen. Han gaar saa vidt, at naar S taler om »lutheranernes« overgreb ved billedstormen i København dec. 1530, gendøbervæsenet i Münster 1534 og omtalen af Christiørn 2.s tilhængere i København under grevefejden, bruger H. Henriksen i stedet ordet »Suermerii« (»sværmere«) — altsaa de spiritualistisk-radikale »Schwarmgeister«, som ingen angreb skarpere end Martin Luther selv³.

¹ Mon. I, 399.

² Mon. I, 419, jvf. 418 (Frederik 1.s og Mogens Gøyes faste- og nadverforsyndelser); Skrifter VI, 111—16, jvf. 108—09 og 80—81. De nævnte Malmøprædikanter sad senere i mindre høje kirkeembeder og var derfor mindre farlige at skyde paa. Se deres biografier i D.B.L. Behandlingen af Hans Spandemager er i øvrigt meget lempelig. Om H. Henriksen kan have haft noget personligt udestaaende med de nævnte, ved vi ikke.

³ Skrifter VI, 120—22, 142, 145—46; Mon. I, 420, 425, 427.

P.-E. Hansen skriver morsomt nok: »P. Helgesen har med Væmmelse forkastet dette vage Udtryk og skriver i Stedet det præcise: »Lutherani« — han var ikke de vaklende Standpunkters Mand¹. Denne tolkning gaar Andersen med sin mere overlegne viden imod: »Naar han« — d. e. lektor Povl — »her stryger Udtrykket »Sværmeri [!], er det aldeles ikke, fordi han finder det for vagt; men fordi han vil have Ansvaret for Vanhelligelsen lagt paa Lutheranerne . . . man skal nemlig ikke kunne undskylde sig med, at det var nogle forvildede Hoveder, som selv Luthers Venner tog afgjort Afstand fra!².

Ja, hvor kan der ikke fabuleres. . .

Som altid i den historiske kritik, lønner det sig ogsaa her at tage filologien til hjælp.

Et dyberegaaende studium af P. H.s latinitet er ikke foretaget. C. T. Engelstof's karakteristik synes dog rammende: »Hvad Erasmus af Rotterdam havde indskærpet, at man skulde efterligne Classikerne og dyrke realia i Videnskaberne, havde fundet Anvendelse her. Hans [P. H.s] latinske Sprog er ikke det, som Disciplen lærte af Klosterskolernes doctrinale; men det bærer Præg af Humanismens Indflydelse, af Bekiendtskab med de classiske Mønstre, hvis Ord let kom ham paa Læberne³. »Arbeidets hele Beskaffenhed«, skrev Paludan-Müller om S, »viser Forfatteren som en dannet Stilist⁴. P. H. bruger i sine danske skrifter et par gange ordet »sværmere« eller afledninger

¹ Hansen, 102.

² Andersen, 112.

³ Engelstoft, 7.

⁴ Hist. Tidsskr. 3. r. I, 8. Jvf. Marius Kristensens noget aforistiske bemærkninger i Skrifter VII, 212—14. Naar det her (s. 213) siges, at »i hele Skibykroniken er der næsten ikke en eneste klassisk Floskel«, er der dermed jo intet sagt om de klassiske latinske forfattere, kirkefædrenes og Erasmus' almindelige indflydelse paa P. H.s latin, som han i øvrigt gav en personlig udformning i retning af fasthed, kraft og fynd. Den ligner hans smukke karakterfulde skrift. Mindes bør den store danske prosaist A. D. Jørgensens ord om P. H.s »Regum Daniae historia«: »Fortællingen er sammentrængt, men i høj grad livlig og anskuelig . . .«. Hist. Afhandlinger III, 141.

deraf¹. Men der vil næppe i hans latinske værker findes noget eksempel paa, at han nedlader sig til at bruge et germansk ord — bortset naturligvis fra egennavne — med latinsk bøjningsendelse, i lighed med Henriksens »Suermerii«.

Som tidligere berørt vil J. Osk. Andersen have sine læsere til at tro, at P. H., samtidig med at han i S og i sine danske skrifter rasede mod lutheriet og dets tilhængere, i sin »aar«- eller »optegnelsesbog« gav en i det hele neutral skildring af de i S saa passioneret angrebne personer og begivenheder. Bl. a. ved saa stor skaansomhed overfor Hans Tausen, at han i »aarbogen« udelader enhver omtale af prædikantens andel i billedstormen i Vor Frue Kirke 1530, mens denne andel i S er et ledemotiv, og at han efter at have skrevet, at Tausen paa herredagen i København 1533 blev »overbevist om kætteri« i parentes tilføjer et »ut fertur« — »som der fortælles«, dvs. det fortjener ikke større tiltro². Selv Peder Olsen, som ogsaa maatte passe paa, hvad han skrev i sin krønike, kunde dog ikke strække sig saa vidt i disculpering af Tausen³.

Svarende til den næsten gennemførte konfessionelle neutralitet i H I staar den nationale. P. H. skjuler ikke i S sin uvilje mod svenskere og holstenere. H I er her langt mere tilbageholdende. Hvad de svenske angaar, naturligt nok. Efter forbundet mellem Christian 3. og Gustav Vasa 1535 lød parolen paa fred og venskab mellem Nordens to protestantiske riger. Man maatte ogsaa affinde sig med, at holstenere havde store embeder og gode len i Danmark⁴. Ogsaa om fyrster i almindelighed og de danske

¹ Andersen, 112, n. 1.

² Skrifter VI, 119—20, 134—35; Mon. I, 420—21, 423. Jvf. Andersen, 111 ff., 128 f. Andersen nævner her »det plausible« i den formodning, at Henriksen kan have gjort tilføjelsen, men mener dog, at lektor Povl er forfatteren, men ordene »maa opfattes som en Spydighed til Dommerne, som, skønt de i Dommen erklærede Tausen skyldig, faktisk ved Straffen desavouerede, hvad de mente og endda siden ogsaa sagde om ham«. Hvorfor denne trang til — helt i modstrid med hans psyke — at tillægge karmeliteren en saa prokuratoragtig tænkemaade?

³ Se ovenfor s. 23.

⁴ Optaget i H I er ganske vist S.s »ob Suetici populi perfidiam ...

konger i særdeleshed udtrykker det lille udtog sig forsigtigt; kun Christiern 2. maa taale et par fordømmende ord¹.

Før der gaas over til det argument, som Andersen — i Hansens fodspor — flnder absolut afgørende for sin konstruktions rigtighed, skal endnu et par steder i de to skrifter sammenlignes. Der udplukkes blot nogle eksempler blandt flere af beslægtet art.

Juni 1524 brændte det meste af byen Vejle i Nørrejylland. Branden opstod i en borger Engelberts hus »ved uforsigtig omgang med lys«. Saa vidt er S og H I enslydende. Men mens det sidste skrift ikke har mere om sagen, følger der i S et udførligt forsvar for Engelbert, hvem nogle havde beskyldt for at have doblat natten lang, hvorfor Guds vrede ramte ham. Nej, betoner lektor Povl, det var nogle fremmede hestepassere, han gav husly, som ikke tog sig i agt med et brændende lys ude i stalden; anklagen mod Engelbert var uretfærdig. Herefter følger nogle fordømmende ord om terningspil og dobbel².

For P. H. er hovedformaalet med fortællingen tydeligt at rense Engelbert, som han sikkert har kendt. H I giver et afkortet og derfor forvansket udtog af S. Det samme gælder Peder Olsen, hvis kilde ogsaa er S³.

sustineat» (Skrifter VI, 57; Mon. I, 404). Men udeladt er andre antisvenske passager: Skrifter VI, 58 (*magna Suecorum perfidorum admiratione*), 66—67 (*populo barbaro . . . Suecorum gens tam est barbara, etc.*), 67 (*Sueci quidam proditores*, i Mon. I, 410 ændret til: *Sueci quidam proceres*; kommentaren hos Hansen (s. 99) er leseværdig). Skrifter VI, 110 nævnes blandt kong Frederiks lutheranske omgivelser »*multis Holsatis*«, hvad Mon. I, 418 udelader. Det samme gælder ordene (Skrifter VI, 131—32) om det gamle danske len Slesvigs underkastelse under holstenerne.

¹ Mon. I, 414—15.

² Skrifter VI, 101—02; Heise, 101; Mon. I, 416.

³ D.G. 37, fol. 65 r: *Atque eodem anno mense Junio igne consumpta est maior & potior pars ciuitatis Veylensis: quæ est Jutiæ aquilonaris, irumpente subito incendio ex domo cuiusdam ciuis ex incauta luminis custodia. Hvert ord, undtagen »Atque«, er hentet fra S. Ogsaa her fortjener Andersens kommentar at anføres: »Men naar allerede Aarbogen nævner Engelberts Navn, turde det være et nyt Vink om, at denne har samme Forfatter som Kroniken«. Andersen, 81. Ogsaa Hansens kommentar (Hansen, 179) er artig.*

Til vor viden om Søren Norbys rejsning i Skaane 1525 er den udførlige skildring i S hovedkilden¹.

P. H.s hovedhjemmel synes at være oprørets haarde undertrykker, rigsmarsk Tyge Krabbe, til hvem karmeliteren senest fra 1526 havde personlig tilknytning, eller mænd blandt hans underanførere². I H I er der gjort udtog, men ikke altid heldigt. Der fortælles — med ord fra S — om hr. Tyges sejr ved Lund 28. april. »De, som flygtede fra slaget, vendte strax tilbage til Søren Norby, der nu fra Landskrone, som han havde i sin magt, beredte sig til atter at begynde kampen mod hr. Tyge, som han nok kunde tænke strax vilde lægge sig uden for Landskrone«. Saa følger lidt om belejringen af denne stad. »I dette slag (In hoc proelio) var Otte Stigsen, som havde sat denne forbrydelse i scene, den allerførste som flygtede«³.

Dette er baade daarligt sprog og daarlig historie. »Dette slag« maa jo referere sig til det før Landskronebelejringen omtalte slag ved Lund. Men saa burde det hedde: »I det før omtalte slag« (In illo proelio) eller noget lignende. S har passagen om Otte Stigsen rigtigt, efter det senere af P. H., men ikke af epitomator omtalte slag ved Bunketoftelund 4. maj 1525⁴.

Andersens forklaring, laant fra Hansen, er, at lektor Povl, da han skrev sin »aarbog«, ikke var fuldt klar over begivenhedsforløbet, men rettede sig selv, da han skrev derom i S⁵. Herpaa vil det være uforstandigt at spille ord.

Tredie juledag 1530 hærgede den københavnske pøbel under ledelse af den fanatiske og brutale borgmester Ambrosius Bogbinder Vor Frue Kirke.

H I, der, som nævnt, taler om »Suermerii«, hvor S har »Lutherani«, røber her til evidens sin udtogskarakter. Det ses bl. a. af, at det lille skrift fortæller, at »sværmerne ... først (*primum*) omstyrtede« og mishandlede alle helgenbilleder, men

¹ Skrifter VI, 102—05; Mon. I, 416—17.

² Skrifter I, 259, 261, jvf. 185—90; II, 331.

³ Mon. I, 417, l. 5—4 fr. n.

⁴ Skrifter VI, 104—05, spec. 105, l. 24—25; Heise, 106—08.

⁵ Andersen, 82—83.

ikke har noget til »først« svarende »derpaa«. Det har derimod S: »og derpaa (*deinde*) trængte de ind i koret« osv.¹

Med forbigaaelse af en række andre beviser for rigtigheden af udtogsopfattelsen vender vi os til de to skrifers skildringer af Christiern 2.s sidste regeringsaar og misgerninger. Andersen finder her, som tidligere anført, under inspiration af Hansen, »saavel et uforkasteligt Vidnesbyrd om, at Aarbogen ikke er et Uddrag af Kroniken, som om, at P. H. i 1524 allerede har haft Aarbogen i Hænde og kunnet benytte den, nemlig til sin Bearbejdelse af Indledningen til Frederik I's Haandfæstning«².

H I fortæller — som S under det gale aarstal 1521 (for 1520)³ — med ord, som ogsaa forekommer i S, men med nogle udeladelser — om kong Christierns erobring af Sverige og om Stockholms blodbad. Stykket slutter i H I med disse ord: »Ti samme aar faldt hele Sveriges rige fra ham«, som ogsaa S har⁴.

H I fortsætter paa ny linie: »Anno 1522 i januar maaned, dagen før den salige apostel Paulus' omvendelsesdag [d. e. 24. januar] henrettedes en vis magister Didrik Westfaler«⁵. Dette har ogsaa S, ordret enslydende. Men H I mangler helt S.s paaføl-

¹ Skrifter VI, 120; Mon. I, 420—21; Heise, 135—36. D.G. 37, fol. 71 v har ordret S.s beretning (Skrifter VI, 120, l. 15—31 til og med: maiora). Modsat H I giver den ikke bandeledernes navne, men har S.s ord om Hans Tausen som hovedophidser. Hverken Hansen eller Andersen (jvf. Andersen, 110—13) har opfattet betydningen af det her fremdragne textsted.

² Andersen, 65. Udhævelserne er Andersens. Jvf. ovenf. s. 6.

³ Paludan-Müller formodede (Hist. Tidsskr. 3. r. I, 17) som kilde til fejlen det svenske manifest af 29. dec. 1522 (om dette og dets forskellige udgaver se R. Bergström i Nord. tidskr. för bok- och biblioteksväsen XXV (1938), 220—25); den lybske kronikeskriver Reimar Kock overtog herfra samme fejl. Fejlen undrede Pal.-Müller, og J. Osk. Andersen ser i den et vidnesbyrd om, at HI ikke, som Hansen vil, kan være forfattet af H. Henriksen under Ove Billes tilsyn; en rigsraad »havde opdaget en saa mærkelig Brøler« (Andersen, 63, n. 2). De svenske myndigheder, der saa kort tid efter blodbadet overvaagede trykningen af manifestet, lod dog ogsaa fejlen passere. Psykologisk er der intet mærkeligt ved den. Sml. nærvær. forf.s »Statsomvæltningen i 1660« (1936), 157.

⁴ Skrifter VI, 82—84; Mon. I, 413—14.

⁵ Skrifter VI, 81, l. 3—6; Mon. I, 414.

gende skildring af Didrik Slagheck og hans skurkestreger (med omtale af Sigbrit), kongens indtrængen af ham i Lunds ærkebispesæde og hans brænding paa baal paa Gammeltorv »til haan for Romerkirken og vanære for hele den gejstlige stand uden at der var afsagt nogen offentlig retskendelse«¹.

Lektor Povl overværede selv det uhyggelige skuespil paa Gammeltorv. Han daterede forordet til sin oversættelse af Erasmus' »De institutione principis Christiani« (»En cristen forstis lære«): »24. januar i det Herrens aar 1522, paa hvilken dag vi saa mester Didriks ynkelige udgang, brændt ved ilden, til hvilken straf alle er værdige, som besmitter og fordærver fyrsters sind med falske meninger«². Disse ord er i noget omskrevet form gaaet over i S³.

Den tanke, at P. H. ikke alt for mange aar efter begivenheden i en af ham forfattet aarbog, der i følge sin titelindledning skulde tjene en mere »erudit« bearbejder som grundlag, om dette rystende drama i dansk og nordisk og kirkens almindelige historie kun fandt sig foranlediget til at antegne, at en vis magister Didrik Westfaler nævnte aar og dato led dødsstraf — ja, den tanke tør anses for utænkelig.

»Samme aar [altsaa 1522]«, har begge skrifter ordret enslydende, »begyndte kong Christiern at søge lejlighed til strid med alle rigets stormænd, for at han kunde dræbe dem alle med ét slag, som han havde gjort i Sverige, og inddrage alle deres godser under kronen«⁴.

Herefter følger i S en lang opregning — næsten 11 sider i »Skrifter VI«⁵ — af Christiern 2.s forbrydelser mod Gud og kirken, mod al ret og mod gejstlige og verdslige i Nordens riger.

¹ Skrifter VI, 84—85; Heise, 69—71. D.G. 37, fol. 62 r har hele stykket i S, alene med undtagelse af passagen »est, quando . . . sentencia« (Skrifter VI, 84, l. 28—30).

² Skrifter I, 9.

³ Skrifter VI, 85, l. 1—4. — Hvor langt mere tilfredsstillende end H I-epitomatoren en samtidig skribent kunde forkorte det lange stykke i S (D.G. 37), viser Roskildeaarbogen (Mon. I, 349).

⁴ Skrifter VI, 85; Mon. I, 414; Heise, 71—72.

⁵ Skrifter VI, 85—95.

Lektor Povls kilde er efter al sandsynlighed den »catalogus over anklagerne mod kong Christiern«, som han i sit brev til Lunde-kanniken Peder Iversen, dat. Skelskør 3. nov. 1524, skrev, at han »nylig forfattede paa latin efter opfordring af en biskop i Romerkirken«, og hvortil han, i følge samme brev, gjorde tilføjelser »i den senere bearbejdelse . . . foruden det, der stod paa modersmaalet«. Hertil kommer maaske ogsaa den »forklaring« (commentarius), som han, i følge samme brev, udgav paa dansk efter opfordring af nogle højtstaaende mænd, »da kong Christiern blev fordrevet fra sit rige« (in fuga . . . regis Christierni), »over det brev, hvori rigets øvrighed anførte grundene til frafaldet, og det vidtløftigt nok« (satis prolixum)¹.

Af denne lange klageliste har H I kun to stykker i forkortet form. Det første er beretningen om, at kongen paa sin hjemrejse fra Stockholm til Danmark lod dræbe abbeden og nogle præsteviede munke i Nydala cistercienserkloster (i Småland). Det indledes med ordene: »Dernæst (Deinde), da han efter Sveriges undertvingelse var paa tilbagevejen til Danmark . . .«². Det andet stykke handler om en gesandt fra kongen af Polen, som sendtes til Christiern 2. i Stockholm, og som Nordens konge efter hans afsejling fra nævnte stad lod gribe og drukne sammen med hans 24 ledsagere, »idet han saaledes krænkede al den ret, som dog selv hedningefolk i gamle dage overholdt«³.

Det er tydeligt, at disse stykker om begivenheder, som foregik, den første, da kongen var paa hjemvejen fra det besejrede Sverige — i følge samtidige danske og svenske kilder 25. jan. eller 2. febr. 1521⁴ — den anden, før kongen forlod Stockholm i begyndelsen af dec. 1520⁵, er kronologisk meget uheldigt an-

¹ »super literis illis, quibus regni magistratus defectionis causas prodidit, satis prolixum«. Skrifter I, 181. »Literis illis« kan ogsaa betyde: »de breve« eller »de skriftlige udfærdigelser«. Forf. haaber senere i anden sammenhæng at tage brevet til Peder Iversen op til drøftelse.

² Skrifter VI, 87; Mon. I, 414; Heise, 75—76.

³ Skrifter VI, 94; Mon. I, 414—15; Heise, 89.

⁴ Allen: De tre nordiske Rigers Historie . . . 1497—1536, III, 1. Afd. (1867), 405 (n. 88); Heise: Danmarks Riges Historie III, 1. Afd. (1902), 192.

⁵ Allen: anf. bind, 355, 403 (n. 83—84).

bragt i H I, nemlig efter omtalen af mester Didriks baaldød 24. jan. 1522 og en fra S som indledning til »klageregisteret« hentet passus om, at kongen »samme aar« (altsaa 1522) søgte lejlighed til et blodbad ogsaa paa de danske stormænd — og umiddelbart før de ligeledes fra S (i det paa klagelisten følgende parti) hentede ord, om at nordjyderne frygtede, at kongen vilde komme til Aarhus med en hær (d. e. i beg. af jan. 1523)¹. I S indgaar de som led i den lange klageliste, som følger efter Didrik-stykket, Nydaladrukningen paa dennes 3. side (i »Skrifter« VI), polakdrukningen paa dens side 10². Nydala-passagen indledes ogsaa i S med et »Deinde«, som af P. H. ofte bruges i betydningen »dernæst«, »derefter«, om led i en opregning, og følger i »klagelisten« umiddelbart efter en omtale af Stockholms blodbad. Der er intet paafaldende ved denne placering i nævnte liste, hvis ordning er tematisk (først forseelser mod kirke og gejstlighed, derefter mod verdslige stormænd, borgere og bønder, endelig mod udlændinge), ikke kronologisk.

Hansen og Andersen ræsonnerer: Udtogsopfattelsen er umulig, ti havde epitomator haft S for sig, havde han naturligvis medtaget alle de deri anførte klagepunkter³. Modargumentet ligger snublende nær. Epitomator vilde give en kortfattet, strengt annalistisk fremstilling. Det fremgaar af hans lille skrift fra første til sidste side. Men kun tre af klagepunkterne i »synderegisteret« er henført til bestemte aar. Nemlig først de to drukninger, der i S siges at have fundet sted den ene under kongens ophold i Stockholm, den anden under hans hjemrejse derfra. Hertil kommer en omtale af, at Christiern 2. »to aar før sin flugt« forlangte en stedsevarende aarlig skat paa to gylden af hver bonde i Danmark⁴. Det er en højst nærliggende slutning, at epitomator ikke har medtaget denne oplysning, dels fordi den er lidet dramatisk, dels fordi tidsbestemmelsen jo er ret

¹ Allen: anf. værk III, 2. Afd., 339.

² Skrifter VI, 87, 94. Paa »polakdrukningen« haaber forf. i anden sammenhæng at komme ind.

³ Hansen, 97 ff.; Andersen, 63 ff.

⁴ Skrifter VI, 92; Heise, 86.

vag, dels fordi han vilde være kort og knap — hvad han først opgav, da S.s skildring af grevefejden overvældede ham, dels endelig, fordi han havde hastværk.

Som vi har set, behandlede Peder Olsen ikke »klagelisten« væsentlig anderledes¹.

Det bør tilføjes, at flere af klagelistens misgerninger tidligere er nævnt paa deres kronologiske plads baade i S og — efter denne — i H I: Torbern Oxes henrettelse 1517, biskop Jens Andersens fængsling s. a., Stockholms blodbad, Didrik Slaghecks exekution.

J. Osk. Andersens teori er, at lektor Povl, da han skrev sin »aarbog«, forlæg for H I, af Christiern 2.s onde gerninger kun kendte de to drukninger. Senere blev han bekendt med den klageliste, som indleder Frederik 1.s Viborghaandfæstning af 26. marts 1523 og udarbejdede paa grundlag af den sin latinske »catalogus«, i hvilken han fra »aarbogen« indførte de to drukninger.

Denne teori ramler sammen som det korthus, den er. Den gør det ud fra en række textkritiske og andre vidnesbyrd, som alt er fremført, og som til evidens viser H I som et daarligt udtog af S. Men den gør det ogsaa, fordi P. H. vanskeligt kan have skrevet i et historieværks form om begivenhederne 1520—23 før tidligst i 1524, det aar, da han i brevet til Peder Iversen af 3. november fortæller om sin ikke længe før forfattede »catalogus« over klageposterne mod kongen. At lektor Povl formentlig var den person i Danmark, som allerede 1523 havde lettest ved i systematisk form at opregne de vægtigste af disse klagepunkter, haaber forf. af denne afhandling i anden sammenhæng at faa lejlighed til at vise.

H I er et saa nogenlunde for katolsk eller anden tendens rensat, intellektuelt pauvert udtog af S.

Har Hans Henriksen haft Skibymanuskriptet for sig, da det

¹ Ovenfor s. 16 f.

udtog blev til, som han siden i eventuelt mere eller mindre forkortet form renskrev i A.M. 108, 8vo?

Han var knyttet som sekretær til biskop Ove Bille, da denne i vinteren og foråret 1535—36 residerede i Roskilde¹. Det var sandsynligvis ikke længe for denne periode, at lektor Povl døde i samme by. 1541 var hr. Hans indehaver af et vikardømme i København. 1557 stadfæstede kongen ham for livstid i Duebrødre kannikedømme, hvortil kapitlet i Roskilde havde valgt ham². Det var samtidig med, at Peder Olsen var ved at færdigudarbejde sit krønikeværk »Danorum Gesta«. Henriksen levede sine sidste aar i Roskilde, hvor han efter sin død 1562 jordfæstede³.

Det udtog, som vi kender fra H I, er, som paavist af Rørdam, foretaget, før andre rettelser og tilføjelser end P. H.s egne var indført i Skibymanuskriftet. Rørdam ser heri et vidnesbyrd om, at Henriksen »tidlig« havde gjort Brug deraf. Han peger i denne forbindelse paa de enkelte luthersk-fjendtlige passager fra S som findes i H I, hvad der kan tyde paa, at hr. Hans gjorde sit udtog, »inden han saa bestemt havde sluttet sig til Reformationen, som han utvivlsomt gjorde i den senere Del af sit Liv«⁴. Som før vist, maa dog Henriksens renskrift i A.M. 108, 8vo sikkert stamme fra hans sidste aar.

Mod at Henriksen har haft Skibymanuskriftet for sig, anfører Hansen, fulgt af Andersen, at der i H I staar en ordplads tom, hvor nævnte manuskript har et tydeligt skrevet ord: inuaserunt. Andersen peger samtidig paa de sproglige fejl i H I, som »alle (finder) deres fulde Forklaring, hvis H. Henriksen skrev sin Koncept af efter P. H.s Optegnelsesbog til Aarbogen«⁵.

¹ Mon. I, 445—52, 456—67. Efter studium af Ny kgl. Saml. 1301 e fol. anser forf. det for sandsynligt, at ogsaa de breve i nævnte samling, hvor Rørdam stiller sig vaklende m. h. t. identifikation af skriverhaanden (Mon. I, 436, n. 2), er i Henriksens haand. Men det gør lidet til sagen.

² Mon. I, 392, 492 ff.

³ Mon. I, 395. Hr. Hans synes ikke at have staaet i det bedste forhold til sine medkanniker: sst. 395—97.

⁴ Mon. I, 398, n. 3.

⁵ Hansen, 102; Andersen, 358; jvf. Skrifter VI, 149, l. 10; Mon. I, 430.

Andersens forklaringsmaade er umulig. Det kan tilføjes, at der i alt, hvad der er bevaret i lektor Povls egen haand, intet findes skrevet saa utydeligt, at læsningen er svær for den, som er blot nogenlunde kyndig i datidens skrift.

Der synes mellem A.M. 108, 8vo og Skibymanuskriptet at have ligget i hvert fald ét mellemlid. Det kan være et udtog, skrevet stedvis mindre tydeligt, af en anden end hr. Hans. Man kan tænke paa et medlem af Peder Olsens kreds. Udelukket synes dog ikke den mulighed, at Henriksen selv kan have taget dette udtog, saa længe før han, ældet og svækket, renskrev H I, at han havde vanskelighed ved siden overalt at tyde, hvad han før skrev ned. At han ikke i sine andre bevarede historiske optegnelser ses at have benyttet udtoget, peger dog maaske snarest i retning af den førstnævnte eventualitet. Sikkert kan dog intet siges.

H I har en titelindledning i Henriksens haand, som bør omtales.

Den lyder: »De temporibus regum (qui ex comitatu Oldenburgensi ad diademata trium regnorum, Danię, Suetię et Noruagię adsumpti sunt) brevis et rudis historia, in hoc scripta, vt eruditus quispiam posthac erudite scripturus habeat veritatem (que in historia potissimum desideratur) quam tuto possit imitari, sine qua nulla vnquam historia, quamuis erudita, est bonis viris placitura. Scripta est autem hec historia temporibus regum Christiarni secundi et Ffriderici primi»¹.

Andersen kommer i denne forbindelse ind paa de »etc.», som flere gange forekommer i baade H I og H II, og i hvilke Rørdam finder en bekræftelse paa, at H I er et udtog af S, mens Hansen (s. 101 f.) paapeger, at H. Henriksen i H II 5 gange har et »etc.», der maa opfattes som ækvivalent med komma eller punktum. Der synes imidlertid ikke et eneste sted i Henriksens ms. grund til at formode, at abbreviationen ikke hos ham har sin oprindelige betydning: »et cetera». Andersen viser her (s. 358, n. 1) en sund skepsis overfor Hansen.

¹ Mon. I, 402. Om stykkets placering i ms. se ovenfor s. 40. »Fra de kongers tid (som fra det oldenburgske grevskab toges til de tre rigers, Danmarks, Sveriges og Norges kroner) et kortfattet og ubearbejdet historieværk, til den ende skrevet, at en eller anden dannet mand, som herefter

Der er her paa et par steder verballigheder med titelen paa lektor Povls lille velskrevne og fasttømrede kompendium over de danske kongers historie fra Dan til Christiørn 2.: »Compendiosa et svecineta regum Daniæ historia in hoc congesta ut stvdiosi *civvspiam* memoriam adivvaret«¹. Hvis disse ligheder er andet end tilfældigheder, siger de os dog ingenting, da P. H.s lille til studiebrug beregnede krønike, som kendes gennem to forskellige afskrifter fra 16. aarh., uden tvivl har været meget udbredt blandt de historieinteresserede i 16. aarh.s Danmark². Og et exemplar fandtes jo sikkert blandt karmeliterens efterladenskaber i Roskilde.

Man kunde forsøgsvis opstille den hypotese, at H I-titelen kunde være den, hvormed P. H. forsynede Skibymanuskriptet, men som nu er forsvundet fra dette. Manuskriptet omfatter nu kun de med krøniketexten beskrevne blade, indrammet af det »forsatsblad« og de 12 tomme blade bag i bogen, som tilføjedes ved dets indbinding, efter at det, som en notits paa forsatsbladets 2. side siger, i 1650 var fundet indemuret bag alteret i Skiby kirke »met atskillige andre brevve«³. P. H.s text begynder med ordene: »Anno ab orbe reconciliato«, med c. 1 cm.s spatium mellem begyndelses-A'ets spids og papirets øverste rand. Det

vil skrive paa dannet maade, kan have sandheden (som frem for alt er ønskelig i historien), som han trygt kan gengive, uden hvilken intet historieværk, det være sig nok saa dannet udført, nogen sinde er i stand til at behage gode mænd. Dette historieværk er i øvrigt skrevet i kongerne Christiørn den andens og Frederik den førstes tider«.

¹ Skrifter VI, 1; krønikens text sst. 3—50. »Afkortet og sammentrængt historieværk om Danmarks konger, til den ende sammentømret, at det kunde tjene til støtte for en eller andens hukommelse«. Om dette skrift henvises til A. D. Jørgensen: Hist. Afhandlinger III, 133—43; H. F. Rørdam: Mon. 2. r. II, 425—31; Skrifter VI, 299—310; VII, 148—53; Hansen, 23—44; Andersen, 9—19.

² Mon. I, 260—66; 2. r. II, 425—31; Skrifter VI, 299—310.

³ Skrifter VI, 310; A.M. 858, 4to. Notitsens forfatter kan næppe bestemmes. Det drejer sig om en ret prægløs »skriverhaand«, som, i lighed med papirtypen, leder tanken hen paa tiden c. 1650—c. 1680, snarest paa dette tidsrums 2. halvdel. Hvor bogstaveligt aarsangivelsen »1650« skal tages, kan være tvivlsomt.

er en kende større spatium end det for de følgende sider mellem papirrand og første textlinie almindelige. Bemærkelsesværdigt er dog især, at skriftets første A er væsentligt større — c. 2,3 cm fra spids til højre opstregs nederste punkt — end noget senere forekommende begyndelsesbogstav i manuskriptet. Det er uden tvivl textens begyndelsesside, vi har for os. Og selv om der ved indbindingen skulde have fundet nogen beskæring sted, hvoraf der ikke findes noget spor, bliver der over begyndelses-A'et umuligt nogen plads for en titel, endsige en titel af H I-titelens længde.

Men kan en titel af en eller anden art ikke have staaet paa det omslag, hvori P. H. vel har opbevaret sine renskrevne kvarterner? Dette spørgsmaal lader sig næppe besvare.

Mod, at H I-titelen er formet af lektor Povl, taler adskilligt. Den vilde i saa fald være den længste og mest knudrede bogtitel, som er bevaret fra hans haand. Dens latinske sprog er syntaktisk mangelfuldt¹, og treklangen »eruditus . . . erudite . . . erudita« lyder meget daarligt. Det er meningsløst, at den første parentes' indhold (qui ex . . . adsumpti sunt) er sat mellem klammer. Stilistisk er titelen ubetinget ikke P. H. værdig, og ordene om historiens forhold til sandheden er vel rosværdige, men svært forslidte. Hertil kommer, at ordene »De temporibus regum (qui ex comitatu Oldenburgensi ad diademata trium regnorum, Danię, Suetię et Noruagię adsumpti sunt)« delvis synes laant fra fællespassager paa de første sider af S og H I².

Til de sproglige indvendinger kan føjes en berettiget skepsis overfor P. H.s paternitet til dele af titelens indhold.

Lektor Povl var vel sin tids mest »erudite« danske person. Trods den kristelige ydmyghed, han ejede, falder det meget svært at tro, at han skulde have fundet paa at kalde sin vel af

¹ Især gælder dette perioden »posthac . . . imitari«, men ogsaa andet.

² Skrifter VI, 56, l. 31—32; Mon. I, l. 2—3: Huius Christierni temporibus defecit Suetie regnum a federe trium regnorum . . . Jvf. Skrifter VI, 55, l. 25; 56, l. 5, l. 15 (comiti Oldenburgensi); A.M. 108, 8vo, fol. 8 v—9 r, Skrifter VI, 57, l. 9: Christiernum, qui adsumpto regni diademate . . .; Mon. I, 404, l. 6—7: samme ord.

enkelte dispositionsmangler lidende, men som helhed med saa stor kraft, liv og sproglig evne skrevne kronike for »breuis et rudis historia« og paa at betegne den som skrevet for, at en skribent med virkelig dannelse skulde give den en mere »erudit« form. Den var jo desuden langt fra afsluttet, da Gud tvang ham til at forlade den. Hertil kan lægges, at titelen er lige saa eller snarere mere »konfessionelt neutral« end det skrift, den indleder.

Titelens sidste ord: »Scripta est autem hec historia temporibus regum Christierni secundi et Ffriderici primi« kan sprogligt minde om S.s eneste, i H I optagne, affattelsestidsangivelse, under 1502, efter beretningen om rigshofmester Povl Laxmands drab og om, at forbrydelsen »til den dag i dag« ikke var efterfulgt af straf: »nam hec scripta sunt anno ab orbe redempto. 1524«¹. Et epitomatorlaan kan vel her ikke helt udelukkes.

J. Osk. Andersen, der jo anser titelen for at være indledning til P. H.s »aarbog«, mener, at lektor Povl skrev denne »Fortale« i 1527². Men hvorfor overstregede han da ikke de sidste ord, da han fortsatte sit historiske forfatterskab til ind i 1535? Vil man her tale om skødesløshed, falder tanken da langt snarere paa hr. Hans end paa lektor Povl. Hele ordlyden peger ogsaa i retning af en epitomator mere end i retning af forfatteren af S.

Meget værd er H I ikke. Rørdam burde aldrig have trykt dette parti af A.M. 108, 8vo. I saa fald var formentlig de lidet haandskriftinteresserede forfattere Hansens og Andersens vidtløftige og luftige konstruktioner aldrig blevet til. Tænk, om Rørdam i stedet i dens helhed havde udgivet Peder Olsens værdifulde »Danorum Gesta«!

Den foreliggende afhandling søger i første linie sin raison d'être i bevisførelsen for, at lektor Povl ikke er forfatter af H I. Dette ham helt uværdige skrift bør forsvinde fra rækken af hans bevarede oeuvres. Den fra modsat synspunkt affattede kommentar til Skibykrøniken i 7. bind af »Skrifter« maa laves om. I

¹ Skrifter VI, 68, l. 8—9; Mon. I. 410.

² Andersen, 102.

øvrigt trænger hele dette bind til en omstøbning a capite ad calcem. Dets forfattere er Marius Kristensen og Niels-Knud Andersen. »Tilsyn med kommentaren er ført af professor Oskar Andersen« (Forordet).

Naturligvis maa i den her ofte nævnte afhandling af J. Osk. Andersen og dens forsøg paa at skildre Skibykrønikens genesis alle de argumenter, som bygger paa den antagelse, at H I er afskrift af en tabt aarbog af P. H., glide ud. Om andre af argumenterne kan godtages, skal ikke i denne sammenhæng prøves.

Skibykrønikens indemuring. Har Svaning kendt den?

Da minoriteren Peder Olsen, der saa flittigt havde gjort brug af lektor Povls efterladte krønikahaandskrift, var døden nær (moriturus), vel henimod 1570, gav han sine righoldige »Collectanea« (A.M. 107, 8vo) i arv til den historieinteresserede prædikant paa Københavns slot, magister Anders Sørensen Vedel, siden rigets »historicus«. Ogsaa en afskrift af minoriterens »Danorum Gesta« for tiden 1319—1559 kom i Vedels eje¹. Vedel maatte efter regeringsordre 1594 aflevere det meste af sit historiske materiale til brug for sin efterfølger som rigshistoriograf dr. Niels Krag. Hvad der deraf havnede i Københavns universitetsbibliotek, gik til grunde ved dettes brand 1728². I det nu bevarede vedelske materiale er ikke fundet spor af, at han har kendt S paa anden maade end gennem »Danorum Gesta«³.

Lad os forsøge en antagelse a priori. Peder Olsen har, da han havde gjort de udtog af S, som han havde brug for til sin krønike, eller da han følte sin sidste time nær, sørget for at skaffe karmeliterens krønikahaandskrift et godt gemmested. Indemuringen bag alteret i Skiby kirke maa jo skyldes en katolsk-

¹ Rørdam: *Historieskrivningen osv.*, 47, 52; Mon. 2. r. II, 8, 10 f.; Ellen Jørgensen: *Annales Danici*, 203.

² Ellen Jørgensen: *Historieforskning osv.*, 97—98.

³ Anf. værk, 98—99 giver en fortegnelse over det bevarede vedelske materiale. Jvf. de 1618 forfattede fortegnelser over vedelsk og huitfeldtsk materiale i Add. 133, 8vo (Kgl. Bibl.).

sindet mand. Og der synes ikke bag den at kunne have ligget anden tankegang end denne: Krøniken er, selvom den nu og da kan være noget haard og lidenskabelig i sine domme, et saare værdifuldt værk, og lektor Povl var visselig en Guds mand. Den maa ikke destrueres. Men til udbredelse i det luthersk-statskirkelige Danmark er den ikke egnet. Lad os da skjule den sikkert og godt, indtil det er Guds vilje, at den skal genfindes — forhaabentlig i en tid, som viser den gamle kirke større retfærdighed.

C. F. Wegener har fremsat den gisning, at den i hvert fald til 1536 antilutherske rigsraad Oluf Nielsen Rosenkrantz (c. 1490—1545), 1523—45 lensmand over Abrahamstrup len, hvortil Skiby sogn hørte, kan have haft noget at gøre med indemuringen af krønikemanuskriptet og »de adskillige andre breve«, som 1650 eller deromkring fandtes i murhullet i Skiby kirke. Han havde været en ven af P. H. og forblev maaske i hjertet altid den gamle kirke tro. Sognepræst til Skiby var fra 1517 til 1545 eller senere hr. Oluf Nielsen, i sin sidste tid desuden provst over Horns herred. Rørdam mente, at det snarest er ham, som »har sørget for« at faa krønikehaandskriftet og de andre papirer »gjemte i Kirkemuren«¹.

¹ Rørdam: Hist. Samlinger og Studier I, 1891, 330—32; C. F. Wegener: Hist. Efterretninger om Abrahamstrup Gaard i den ældre og nyere Tid I (1855), 62. Oluf Nielsen Rosenkrantz: Astrid Friis (A. Heise) i Dansk biogr. Leksikon XX (1941), 119—22 med henvisninger. — I Skibymann. (Skrifter VI, 144) udtrykker P. H. sin forargelse over, at den kætterske adelsmand Knud Ebbesens søn »Cornificius« valgtes til kannik i Roskilde, skønt han endnu kun var en dreng. Udfor disse ord har en sen. haand i marginen skrevet »Corfitz Wlffeldt« (sst. s. 312). Rørdam bemærker vistnok rigtigt, at denne haand ellers ikke forekommer i man., og tilføjer, at »der kan være Tvivl, om den er fra det 16de eller 17de Aarhundrede« (Mon. I, 101, n. 1). Givet er, at haanden ikke kan være yngre end 1650, altsaa efter genfundet af man. Naar Rørdam senere sætter indemuringen til før c. 1550, maa han have opgivet sin tvivl om, at haanden kan være ældre end dette tidspunkt. Faktisk er der intet i skriftpræget, som strider mod en datering til tiden c. 1540—c. 1570; en saadan støttes ogsaa af den gammeldags stavemaade. Corfitz Knudsen Ulfeldt (c. 1520—63, 1536 eller kort efter ansat i Dan. Kanc., 1546 øverstesekretær, 1559 rigsraad; jvf. D.B.L. XXIV, 460—62) kaldes 1545 i »Tegnelser over alle Lande« dels »Coruits Wlffeldt«, dels

Er disse gisninger rigtige, maa indemuringen have fundet sted en del aar før Peder Olsens død. Noget sikkert herom lader sig dog næppe sige. Hvorledes Oluf Nielsens nærmeste efterfølgere som Skibysognepræster i deres stille sind forholdt sig til katolicismen eller til P. H.s værker, ved vi intet om. Og det samme gælder de Abrahamstrup lensmænd i 16. aarh. efter Oluf Rosenkrantz' død og deres fogeder. Om en af dem: Herluf Trolle, der havde lenet 1561—62, er det overleveret, at han ydede minoriterhistorikeren støtte til livets ophold¹. Om hr. Herluf, hvis han har kendt P. H.s krønike, har følt sig opbygget af dens lidet smigrende ord om hans svigerfader Mogens Gøye og en af dennes døtre, er skjult for os.

Vi savner al sikker viden i denne sag.

Mere ved vi om den brug, som er gjort af Peder Olsens »Danorum Gesta«. Denne krønike er — bortset fra den danske bearbejdelse af den i Roskildeaarbogen — bevaret i to afskrifter fra 16. aarh. (den ene ganske vist først begyndende med 1319)². Og den er blevet stærkt udnyttet af A. S. Vedels svigerfader og forgænger som »Danmarks riges historicus« Hans Svaning (c. 1500—84), som ogsaa har kendt H. I. Vistnok den første, som gjorde opmærksom derpaa, var den højtfortjente H. F. Rørdam³.

«Corfitz» (Dan. Mag. 4. r. I, 107). Andre eksempler paa stavemaaden af navnet: Erslev og Møllerup: Danske Kancelliregistranter 1535—1550, 334; Kanc. Brevbb. 1551 ff. (se regg.); Kbh.s Diplomatarium IV, 541 (1553) o. a. st. Yngre end den nævnte er sikkert ikke nogen anden tilføjelse i man.

¹ Se ovenfor s. 37.

² Rørdam: Mon. 2. r. II, 9—11, jvf. ovenfor s. 9, n. 3.

³ Historieskrivningen osv., 98. Allerede Paludan-Müller havde dog (Hist. Tidsskr. 3. r. I, 3—4) — hvad Rørdam overser — været inde paa samme tanke. Pal.-Müller henviser til stedet i S efter omtalen af ærkebiskop Birgers død 1519, hvorefter rigsraadet traf en beslutning om, at ingen uadelig fremtidig skulde kunne blive biskop i Danmark (Skrifter VI, 79, l. 13—30). Sml. Christiernus II. Daniae Rex e veteri protractus MSCR. Joan. Swaninge Dan Francofvrti Impensis Will: Serlini et Joh. W. Ammoni 1658, 194—99. Denne udgave citeres i det følgende: Christiernus Secundus. P.-M. skriver, at, da Svaning skrev, »maa altsaa enten det skibyske Haandskrift selv, eller en Afskrift af det, eller i det

Og den udmærkede historiker A. Heise — maaske den, som har ejet den mest omfattende og mest velordnede viden om kilderne til vort lands historie i perioden 1481—1536 — skrev: »Gennem disse Skrifter« — nemlig D.G. og H I — »blev Skibykroniken en af de vigtigste Kilder for *Svanings* Kong Hanses og Kristiern II's Historie og for *Hvitfeld*, uden at disse vistnok have haft Anelse om, fra hvem disse Efterretninger fra først af skrev sig¹.

Naturligvis bygger de nævnte historikere deres udtalelser paa textsammenligninger. Da de imidlertid ikke anfører parallelsteder, skal her et par blandt adskilligt flere gives²:

S	D.G. 37, fol. 42 r:	H I
(Skrifter VI, 60, l. 15—25): Eodem anno [1482] mortuus (est) Reuerendus in Christo pater D. Ioannes episcopus Arhusiensis, qui vt erat vir grauitate et auctoritate clarissimus, ita erat Christierno regi charissimus, ex archidiaconatu Arhusiensi ad episcopatum electus, cum ob insignem	Afskriver S, dog med udeladelse af partiet: qui vt erat . . . doctrinam; slutter: Hic nomine regis cum esset vtriusque iuris doctissimus licentia-tus missus fuit legatus una cum episcopo ripensi ad consilium Basiliense.	(Mon. I, 406): Ordret identisk med S. Chron. Joannis Regis n 4 r: Decedit interea Joannes Episcopus Arhusiensis, qui vnâ cum Pontifice Ripensi ad consilium

mindste en Afskrift af denne udførligere Bearbejdelse af Kroniken, have været tilgængelig. Med denne »Bearbejdelse« sigter P. M. til Peder Olsens, som han umiddelbart før har nævnt. Hele det anførte stykke i S findes enslydende i D.G. 37, fol. 59 r; derimod har Roskildeaarb. det ikke (jvf. Mon. I, 343—44). Spørgsmaalet, om der virkelig kort efter Birgers død blev truffet en saadan raadsbeslutning eller om P. H. antedaterer den tilsvarende bestemmelse i Frederik I.s haandfæstning af 26. marts 1523 § 4 (Aarsberetn. fra Geheimearch. II, 71), skal ikke her drøftes.

¹ Heise, 15.

² Svanings »Chronicon sive Historia Joannis Regis Daniæ« er trykt som fortsættelse (M 4 — Rr 2 v) af hans »Refvtatio Calumniarvm cvijsdam Joannis Magni Gothi Vpsalensis . . . scripta a Petro Parvo Rosefontano, Eqvite Dano . . . Anno 1560«. Om den urigtige forfatterangivelse og det urigtigt angivne trykkeaar — for: 1561 — se Rørdam: Historieskrivningen osv., 76—81. Kroniken citeres i det følgende: Chronicon Joannis Regis.

probitatem tum vero ob singularem doctrinam, fuit enim vtriusque iuris doctissimus licentiatu, et ante episcopatum ad Concilium Basiliense missus legatus, vna cum episcopo Ripensi, nomine regis atque totius regni, simulque domino Nicolao Raualdi archiepiscopo Vpsalensi).

...

(Skrifter VI, 61, l. 1—7): Eodem anno D. Eylerus ex archidiaconatu electus ad episcopatum Arhusiensem consecratus est episcopus. Sed quoniam fauore principis ac populi destitutus erat, nullaue prudentia peditus, coactus est, cum paucis annis eam administrasset, prouintiam, episcopatum resignare D. Nicolao Clauson tunc Canonico Roschildensi.

S

(Skrifter VI, 62, l. 12—14): Anno. 1491. Resignauit episcopatum Arhusiensem D. Eylerus episcopus Reuerendo domino Nicolao Claus-

...

[1483] & dominus Eylerus consecratus est in episcopum Arhusiensem, qui peractis annis paucis renunciauit episcopatum D: Nicolao Claus[on] nobilissimo viro tunc canonico Roschildensi.

D.G. 37, fol. 44 r:

Anno tunc proximo [1491] resignauit(etc. som S, dog med »arce« i stedet for »dicatione«).

Basiliense legatus ab Erico rege missus, singularis facundiae atq; doctrinae laudem in concessu patrum magnam meruit, cui successit Eylerus¹.

...

H I

(Mon. I, 407):

Ordret identisk med S, alene med fejlen »qui« for »quoniam«.

...

Chron. Joannis Regis, O r:

Consecratur per idem tempus Eylerus electus in Episcopum Arhusiensem, qui anno nono post, Nicolao Clauson virtute, ac nobilitate generis præclaro viro, cathedralis collegij Roschildensium Canonico pontificatum resignauit, Silkenburga arce in vsum necessarię sustentationis, sibi ad vitæ tempus reseruata.

H I

(Mon. I, 407):

Som S, dog med »Arhusiensis« i stedet for »episcopatum Arhusiensem«.

son, reservata sibi ditione
Sijlkeborg.

Chron. Joannis Re-
gis:
Sml. ovenfor.

Disse exemplar viser, at Svaning som hovedkilde følger D.G., dog saaledes, at han af og til »dypper« lidt i H I. Fra denne kilde har han bl. a. ogsaa (Chron. Joannis Regis O 4 v—P r) »pirat«-navnene »Piningus & Pythchehorsius«. De andre piratnavne i listen i H I (og S) udelader han, som D.G. gør det¹.

Som endnu et eksempel paa Svanings benyttelse af D.G. i sin bog om kong Hans kan anføres stedet om Roskildebiskoppen Oluf Mortensens (Baden) død 1485. D.G. 37, fol. 42 v følger her (som H I, Mon. I, 407) S (Skrifter VI, 61), men tilføjer:

D.G. 37, fol. 42 v:

Hic ante electionem fuit præpositus roschildensis cancellariusque regis, edificavit utrasque porticus ecclesiæ australem & borealem circa turres, reparavit organa, fundavit capellam Beatæ Birgittæ quam magnificè dotavit, vbi & sepultus est. Curiam quoque in qua ædificavit domum lapideam circa fontem Roe pro eiusdem præbendæ residentia deputavit, & alia multa. Successit ei Nicolaus Schaffue, postulatus episcopus, cancellarius Joannis regis. (Niels Skave omtales i S først under sit dødsaar 1500, og det nævnes her ikke, at han havde været kongens kansler (Skrifter VI, 66; jvf. Mon. I, 410)).

Chron. Joannis Regis, O 3 v:

Primum ad præposituram Roschildensem euehitur: inde ad alteriorem scandens dignitatem, inter cancellarios regis principem locum obtinuit: demum pontificali honore donatus, templum pontificium Roschildense ædificijs plurimum exornavit. Nam præter vtrosque aditus, australem & borealem, quos iuxta turres construxit, etiam sacellum diuæ Birgittæ magno sumptu ædificatum annuis redditibus magnificè dotavit, exstructis etiam ædibus, & in ijs domum lapideam iuxta fontem Roe, in vsum eius qui sacello præseset. In eius locum surrogatus est Nicolaus Schaue, claro loco natus, qui & ipse cancellariæ regis Joannis laudabiliter aliquamdiu præfuit, a collegio Roschildensi concordibus suffragijs postulatus.

Gaar man til Svanings »Christiernus Secundus«, stikker D.G., undertiden sekunderet af Roskildeaarbogen, atter og atter sit

¹ Se ovenfor s. 52.

hovede frem gennem humanisthistorikerens noget ordrige og flommende latinske vendinger. Den danner faktisk grundstammen i dette værk, for de svenske begivenheders vedkommende suppleret med Olaus Petri's »Svenska Krönika«¹.

Et par eksempler maa være nok.

D.G. 37, fol. 57 r:

Anno deinde proximo [1515] octauo Epiphaniæ [13. januar], quæ erat dies Saturnj circa quintam horam vespertinam factus est terræmotus magnus. Anno eodem dominica Oculi, quæ erat vndecima die mensis Martij . . . fuit ingens & horrida tempestas, ventj quoque maximi per diem naturalem, ex quibus multa corruerunt ædificia.

Christiern. Sec., 83—84:

Nam Anno insequenti 1515. die 13. Januarii, terræmotus ingens & formidabilis vespertino tempore circiter 5. horam. . . Adhæc undecima die Martij ejusdem anni tanta fuit tam foeda, atq; inaudita tempestas, ut pinnaculum templi D. Virginis Hafniæ, in terram dejecerit, arbores, naves, atq; ædificia supra modum affligerit. . . .

Roskildeaarb. (Mon. I, 341):

Samme aar sanctj Gregorij afften [11. marts], som tha wor tredie søndag y faste, wor eth forskræckeligt wæder oc storm een hiel dag oc natt. Huilcket wær giorde whodeliig skade paa land oc watn, oc tha blesde knappen aff wor flue spyr y Kiobmenhaffn.

¹ Christiernus Secundus, 286—385 bygger overvejende paa Olaus Petri's krønike, der ogsaa spores andre steder. Sml. Olai Petri Svenska Krönika, utg. af G. E. Klemming (1860), 316—24. Hvor stærkt Svaning i sin behandling af tiden 1262—82 benytter det svenske værk, er paavist af Kr. Erslev: Svaning-Hvitfeld (1928), IX, 104 ff. Ogsaa i »Chron. Joannis Regis« er Ol. Petri benyttet. Til ex. kan sammenlignes: Chron. J. R., P 3 r—Q v; Sv. krön. (Klemming), 279—84 (forholdet mellem Hans og Sturepartiet 1484—95); Chron. J. R., R 2 v—R 3 r; Sv. krön., 292—94 (dansk-svenske forhandlinger og strider 1496—97); Chron. J. R., S r—v; Sv. krön., 285—87 (russernes indfald i Finland 1495) — osv. passim. Den yngre version af Ol. Petri's krønike, som Svaning har brugt, udarbejdedes i 1540'erne. Gunnar T. Westin: Historieskrivaren Olaus Petri (1946), 11—12. Rørdam hævder bestemt (Historieskrivningen osv., 50), at den af Peder Olsen forfattede »Incerti auctoris Chronicon Danicum ab an. 1268 ad an.

D.G. 37, fol. 57 v:

Hans Skrivens hængning 1516. Her følger D.G. et stykke ordret S (Skrifter VI, 74, l. 17—24 til og med: Martini — af D.G. suppleret med: Episcopi). Saa følger i D.G., uafhængigt af S: Cumque iste Torbernus iussu regis decollatus esset, quia istum Johannem scribam laqueo necare iussisset, nec non aliis de causis, fecit Christiernus rex ipsum Johannem scribam de furca depositum honorabiliter ad civitatem deduci & sepeliri (Jvf. Scandia V, 1932, 49).

D.G. 37, fol. 58 r:

Eodem Anno Erasmus Rotherodamus testamentum nouum grecè & latinè restituit, Germanamque suam literis humanioribus adornat.

D.G. 37, fol. 61 r—v:

Annus erat 21 post mille quingentos. Illustrissima domina Christina Danorum, Suecorum, Noricorum, Gotthorum, Vandalorumque Regina Ducissa etc. foeliciter ex hac vita decessit. Hæc mulier incomparabilis deuotionis & contemplationis cum esset, ab adolescentia creuit per annos plurimos in omni honestate, humilitate, mansuetudine, ac incredibili abstinentia quin præter reliqua

Christiern Sec., 127:

Efter sin omfattende skildring af Torbern Oxe-sagen (optrykt Scandia V, 1932, 50—55) fortæller Svaning om de lys, der saas over den hængte skriver: Rex tamen omnia hæc in honorem scribæ convertit. . . scribam de cruce depositum, honorifice solennique processione, ut vocant, in civitatem introduci, atque in Cæmeterio Divæ Virginis sepeliri jubet.

Christiern. Sec., 166:

Hoc tempore Erasmus Roterodamus, testamentum novum Græcè Latinèque restituens, universam Germaniam literis humanioribus, illustravit.

Christiern. Sec., 390—91:

Tamen quia Anno proximo qui post natum Christum erat 1521. die 9. Decembr. Illustriss. D. Christina, Danorum, Norvagicorum, Suecorum, atque Vandalorum Regina, Ducissa Slesvici, Holsatiæ, Stormariæ, & Thietmarsæ, Comitissa in Oldenburg ac Delmenhorst, Annis ætateq; jam gravis decessisset, sepulta Othoniæ in cænobio minorum, apud Illustrissimum Principem ac D. Domi-

1523* (Scriptores Rer. Dan. VI, 219—47; jvf. Ellen Jørgensen: Annales Danici Medii Ævi, 31, n. 1, 205) er benyttet af Olaus Petri. Westin undlader i sin i øvrigt saa værdifulde bog at tage stilling til dette spørgsmaal (han viser intet kendskab til hverken Peder Olsens forfatterskab eller til Rordams fortjenstfulde disputats). Der er steder i «Svenska Krönika», som tyder paa, at den svenske reformator og historieskriver har kendt ikke blot den nævnte danske kronike, men ogsaa en tidlig «udgave» af «Danorum Gesta», hvori S er udnyttet. Da problemet ligger i periferien af denne afhandlings formaal, skal det dog ikke her underkastes en nærmere drøftelse.

autem pietatis eius opera Monasterium sororum Sanctæ Claræ Haffniæ sub prima & arctiori regula adiuuante Johanne rege eius conthoralj sumptuosè construxit. Aliud quoque coenobium Otthoniæ eiusdem ordinis & regulæ ex curia sua ab ea empta similiter fundauit. (Herpaa følger et par ikke-nordiske begivenheder). Quanta autem charitate, fauore gratia ac munificentia hæc deuotissima regina prosequabatur fratres minores seu franciscanos & ordinem eorum nullis verbis explicari potest, apud quos etiam in argumentum præcipui amoris se sepeliri fecit, in habitu eorundem fratrum Otthoniæ, Vbi annis iam multis elapsis Johannes rex maritus eius nec non ingenua proles eorum Franciscus Domicellus terræ commendatæ fuerant, quem locum ipsa Christina auxit & decorauit ædificiis sumptuosisque omnibus ornamentis ecclesiasticis. Obiit autem Otthoniæ in festo conceptionis Diuæ Virginis genitricis dei [8. december].

num Johannem prædictorum regnorum omnium Regem, maritum suum, quæ non modo Fratres eosdem plurimum semper venerata est, juxta morem ejus ætatis, sed & structuris sumptuosis atque ornamentis maximis locum honestavit. Virginibus præterea Ordinis D. Claræ duo posuit cænobia, alterum Hafniæ, alterum Othoniæ, ubi commutavit curiam suam in monasterium D. Claræ.

De sidste parallelsteder illustrerer godt minoriterens og Svanings maade at skrive historie paa og den brug, rigshistorikeren gør af graabroderens krønike. De mange andre vidnesbyrd om Svanings afhængighed af »Danorum Gesta« maa den interesserede læser selv slaa efter¹.

¹ De vigtigste parallelsteder er følgende (foruden de i citaterne anførte): Chron. Joannis Regis: N r; D.G. 37, fol. 42 r (Hans modtager lensed paa herremode i Kalundborg 1482); Chron. J. R., N, 4 r; D.G. 37, fol. 42 r (Hans' kroning i København 1483); Chron. J. R., N 4 v—O r; D.G. 37, fol. 42 r—v (grev Gerhard af Oldenburgs strid med ærkebiskoppen af Bremen og biskoppen af Münster om borgen Delmenhorst); Chron. J. R., O 3 v—O 4; D.G. 37, fol. 42 v (Hans' søn Christiern hylles i Viborg 1486); Chron. J. R., P 3 r—Q r; D.G. 37, fol. 43 v (Iver Axelsen (Thott) overdrager 1487

Svaning var fra 1539 professor i retorik ved Københavns universitet, 1541—52 prins Frederiks »tugtemester«. Han fik juli 1546 et kanonikat i Roskilde, som han mistede 1560, fordi

Gotland til Hans, fordrives derfra) (ogsaa Sv. krön. benyttet); Chron. J. R., Q 3 r—v; D.G. 37, fol. 44 r (Dronning Dorotheas Romfart 1488) (ogsaa andre kilder, men ikke S. der er fuldt udnyttet i D.G.); Chron. J. R., R r—v; D.G. 37, fol. 44 v (Anders Skrivers hængning 1494); Chron. J. R., R 2 r; D.G. 37, fol. 44 v (den haarde vinter 1495); Chron. J. R., S 2 r; D.G. 37, fol. 45 v (ærkebiskop Jens Brostrup død 1497, fulgt af Birger); Chron. J. R., X r; D.G. 37, fol. 46 r (biskop Niels Glob af Viborg død 1498); Chron. J. R., X r; D.G. 37, fol. 46 r, 40 r (Peter Skotte promoveres til dr. theol. 1498 af dekan og universitetsvicekansler dr. Erik Nielsen (Rosenkrantz); hertug Christiern til stede; de første københavnske universitetslærere); Chron. J. R., Y 4 v, P p 1 v—2 r; D.G. 37, fol. 49 r, jvf. fol. 55 r (biskop Niels Skave af Roskilde død 1500, efterfulgt af Johan Jepsen (Ravensberg); D.G. benytter den sidstes nekrolog i S (Skrifter VI, 70—71 (under 1512), men udelader hans ægteskab med den letfærdige Christina i Köln, hvad Chron. J. R. ogsaa gør; D.G. nævner dog hans studier i Köln, hvorom Chron. J. R. intet har); Chron. J. R., Y 4 v; D.G. 37, fol. 49 v (Sten Stures frafald fra Hans 1501, Chron. J. R.: *postquam cognovit proelio à Thietmarsis paruula quidem gente Regem esse superatum . . .*; D.G.: *occasionem perperam accipientes [Steno Sture & Svanto Nielsz(øn)] ex amissione victoriae Dytmarsicj bellj*; S (Skrifter VI, 66—67) har intet tilsvarende; derimod Ol. Petri's »Svenska krönika« (Klemming 296): *owilien wexte meer och meer . . . til tess han affslaghen wardt i Ditmarsken ther han fick stoor skadha, och bleff mykit förswaghat*); Chron. J. R., Y 4 v—A a r; D.G. 37, fol. 50 r (dronning Christine maa overgive sig i Stockholm, føres til Vadstena, frigives endelig efter næsten to aar ved forbøn af kardinallegaten Raymundus og gesandter fra Lübeck; om det sidste har S (Skrifter VI, 66) intet; sml. »Svenska krönika«, 300: *effter thet the Lybeske och påwans legat, som och tå förhanden war, handlat hadhe ther om*); Chron. J. R., B b r; D.G. 37, fol. 50 v—51 r (Hans' eneste datter Elisabeth vies 1502 i København til kurfyrst Joachim af Brandenburg; Svaning forbinder hermed andre kilder); Chron. J. R., B b r; D.G. 37, fol. 50 v (johanniteren dr. Hermans korstogsprædiken mod tyrkerne 1502; D.G. forkorter her væsentlig S (Skrifter VI, 69); Svaning kender tydeligt kun D.G.); Chron. J. R., B b 2 r—v; D.G. 37, fol. 50 v (Povl Laxmands drab 1502; Svaning forbinder med D.G. anden kilde (ikke S) eller tradition); Chron. J. R., L l 3 v—4 r; D.G. 37, fol. 54 v (lübeckerne plyndrer 1510 Mon, 1511 Laaland); Chron. J. R., M n 1 v—2 r; D.G. 37, fol. 54 v (de svenske under hr. Åke Hansson gør indfald i Skaane, slaas af Tyge Krabbe, hanseatiske og svenske angreb paa Nakskov, Sjælland, Stege, Langeland 1511); Chron.

han ikke residerede ved domkirken dér. 1547 forlenedes han med dekanatet i Ribe, hvor han boede fra 1552 til sin død 1584. I sin gravskrift siges han i 31 aar at have været »Danmarks riges

J.R., M m 4 r; D.G. 37, fol. 54 v (Hans lader bygge to skibe paa 400 læster: »Engelen» og »Marie»); Chron. J. R., O o 2 r (slag med hanseatiske skibe under Bornholm 1511; den danske flaadefører Jens Holgersen (Ulfstand); Svaning nævner her som skibsførere ogsaa Søren Norby, »Tilemannum Gysel, ac fortissimos quosque alios Duces», derimod ikke, modsat S (Skrifter VI, 69—70), med hvilken der ikke er mindste verballighed, Otte Rud, og (undtagen Giseler) de andre »pirater» fra listen i S (og H I); jvf. ovenfor s. 51—52). D.G. 37, fol. 56 r—v har med ganske faa og ubetydelige ændringer nekrologen over Hans i S (Skrifter VI, 71—72); Svaning har formet sin karakteristik af den afdøde konge (Chron. J. R., P p 4 v—Q q 3 r, 5¹/₂ side) væsentligt uafhængigt af S (D.G.) og »Regum Daniae Historia» (Skrifter VI, 47—50). — Christiernus Secundus (foruden det citerede): 84; D.G. 37, fol. 57 r (dronning Elisabeths sejlads til København, bryllup og kroning 1515); Christ. Sec., 142: Biskop Jens Andersen fængslet paa Bornholm; Lübeckerne »qvum ereptum eum ex Boringholmica captivitate, Lubecam salvum incolumemq; transvexerant; D.G. 37, fol. 58 r: »Vbi postmodum a Lubicensibus ereptus est . . .» (Skrifter VI, 78 former denne meddelelse helt anderledes); Christ. Sec., 164 (jvf. 95): D.G. 37, fol. 58 r (Chr. 2.s søn Hans' fødsel 21. febr. 1518); Christ. Sec., 167—68; D.G. 37, fol. 58 r (Chr. 2. sender 120 skibe mod svenskerne 1518); Christ. Sec., 165; D.G. 37, fol. 58 v (Karl 5. Spaniens konge 7. febr. 1517); Christ. Sec. 177, —78; D.G. 37, fol. 58 v (Chr. 2.s søn Filip født juli 1519, død kort efter og begravet hos minoriterne i København); Christ. Sec., 188—89; D.G. 37, fol. 58 v (der fanges 1519 i Norge en »belua marina», lignende en »canis marinus», i folkesproget kaldet »rosmer», beskrevet identisk begge steder; jvf. Roskildeaarb. (Mon. I) 345); Christ. Sec., 190; D.G. 37, fol. 58 v (jvf. gentagelsen fol. 60 v) (Karl 5. valgt til kejser i Frankfurt 28. juni 1520, kronet 12. oktober); Christ. Sec., 199—200; D.G. 37, fol. 59 r (Lundekirkens trængsler efter ærkebiskop Birgers død 1519; Svaning har her ogsaa andre kilder); Christ. Sec., 98; D.G. 37, fol. 59 v (dronn. Elisabeth føder 10. nov. 1520 datteren Dorothea); Christ. Sec. 170, 280; D.G. 37, fol. 60 r (Chr. 2. i Stockholm 1520 »in hos crudelius quam par erat desæuit» (D.G.); »contra promissa crudelissimè in Svecos sævierit» . . . »supra modum . . . sæviit» (Christ. Sec.)); Christ. Sec., 383—84; D.G. 37, fol. 60 v (Nydaladrukningen 1521 og dens motiver; Svaning forbinder dog hermed anden kilde eller tradition); Christ. Sec., 393; D.G. 37, fol. 61 v (ærkehertug Ferdinands bryllup med kongen af Ungarns datter i Linz 1521; kong Ludvig gift med hans søster); Christ. Sec., 438; D.G. 37, fol. 61 v—62 r (biografi af pave Hadrian 6.); Christ. Sec., 457—58; D.G. 37, fol. 63 r (Chr. 2. modtager

historicus», altsaa fra c. 1553. I følge et kongebrev fra dec. 1555 havde han indsamlet »bøger« m. m. ved klostre og kirker. Hans Kong Hans-kronike udgør 2. afdeling af det modskrift (Refutatio Calumniarum), han forfattede mod et danskfjendtligt arbejde af den fordrevne svenske ærkebiskop Johannes Magnus. Det var færdigt i dec. 1559, men tryktes først 1561 (i den afdøde professor Petrus Parvus Rosæfontanus' navn)¹. Fuldførelsen af Christiørn 2-kroniken ligger uden tvivl efter 1559, det aarstal, da Peder Olsens værk standser. De sidste i den omtalte begivenheder er kongens død 22. (trykkejl for: 25.) jan. 1559, dr. Cornelius Hamsfort d. æ.s obduktionsresultater og gravlæggelsen i Odense samme aar. Teksten fylder i den lille Frankfurt-oktav-udgave fra 1658 539 sider. Paa s. 191 citeres som kilde til kejser Karl 5.s historie Johannes Sleidanus' »Commentarii de statu religionis et rei publicae Carolo V. Cæsare«, som udkom 1555². En redegørelse for alle Svanings kilder er ikke opgaven her. Her drejer det sig om hans forhold til Skibykrøniken.

Den af Heise formulerede opfattelse af forholdet mellem S,

1523 troskabsed paa Ringsted landsting; han svigtes af biskoppen af Roskilde, abbeden i Sorø og prioreren i Antvorskov). Den her givne liste kan uden vanskelighed øges. Om nogle specielle punkter se nedenfor s. 87 ff. — Nogen mere dybtgaaende undersøgelse af samtlige Svanings kilder er, naar undtages Erslevs fornævnte analyse af hans Danmarks-kronike 1241—82, ikke foretaget. Jvf. Rørdam: *Historieskrivningen osv.*, 76—101; Ellen Jørgensen: *Historieforskning osv.*, 85—91; samme i *Dansk biogr. Leksikon XXIII*, 1942, 175—78 og den der anførte litteratur.

¹ Om Svaning se især Rørdam: *Historieskrivningen osv.*, 66—101; samme: *Kjøbenhavns Universitets Historie fra 1537 til 1621*, I (1868—69), 566—79; Kr. Erslev og W. Møllerup: *Danske Kancelliregistranter 1535—1550* (1881—82), 298, 334; *Kanc. Brevbb. 1551—1555*, 411; 1556—1560, 146, 349; 1561—1565, 1; 1566—1570, 193; 1576—1579, 386, 517, 577, 710. Kongebrevet af 19. dec. 1555: Rørdam: *Kbh.s Universitets Hist.* IV (1868—74), 126 f., 72; jvf. *Ny kirkehist. Saml.* II, 755—56; om indsamling ved dr. Johan Machabæus og hofpræst mag. Heinrich v. Bruchofen: *Aarsberetn. fra Geheimearch. I*, Tillæg 35 (1554), ved Jon Turson og to andre Lundekanniker (1559): sst. 36.

² *Christ. Sec.*, 538—39; jvf. *Ny kirkehist. Saml.* V, 256. Sleidanus' værk: W. Friedensburg: *Johann Sleidanus, Schriften des Vereins für Reformationsgeschichte*, 117 Heft (1935).

D.G., H I og Svaning bestredes af ingen før 1917. I sit i dette aar udgivne mindeskrift for reformationsjubilæet »Overfor Kirkebruddet« skrev J. Osk. Andersen om Skibykrøniken: »At Svaning har kendt og benyttet denne, er utvivlsomt. Man behøver blot at læse et Afsnit af Skibykrøniken som det om Ærkebiskop Birger, for at se saavel den reelle som den formelle Afhængighed, idet en Række Ord og Vendinger afskrives og indflettes i Svanings udtværede Fortælling. Ogsaa Svanings Stykke om den lutherske Prædiken har ligefremme Fraselaan fra Helgesen«. Andersens paastand er imidlertid blot endnu et vidnesbyrd om svigtende kildekritisk metode. Alle de af ham fremdragne parallelsteder findes ordret i »Danorum Gesta«¹. En svigtende metodik af beslægtet art viste Ellen Jørgensen, da hun tre aar efter, maaske under paavirkning af Andersen, i sin udgave af »Annales Danici Medii Ævi« (1920) ved omtalen af afskriften »Complementum historiæ Saxonis«, som gaar fra 1188 til Christiern 2.s død, debiterer: »i Kong Hans' Historie ses Spor af Skibykrøniken, som Svaning har kendt«². Der er i nævnte manuskript ikke mindste

¹ Overfor Kirkebruddet, 73—74. D.G. har begge de af Andersen citerede passager fra S: nekrologen over ærkebiskop Birger (Skrifter VI, 78—79); D.G. 37, fol. 58 v—59 r (alene med udeladelse af ordene »parrochie . . . ortus« (se nedenfor s. 87—89), som ingen rolle spiller i denne sammenhæng) og ordene »uoceturque infamis Babylonie, que olim habita est Christiane religionis precipua mater, rectrix et gubernatrix« (Skrifter VI, 75; D.G. 37, fol. 57 v—58 r.

² Annales Danici, 31, n. 2. Lucoppidans afskrift Ny kgl. Saml. 561, fol. (og de yngre afskrifter Gl. kgl. Saml. 2458, 4to og Thott 801, fol.) viser i Hans-partiet kun kendskab til D.G. og H I. For sidstnævnte udtogs vedkommende kan henvises til Ny kgl. Saml. 561, fol., 48 (»et Nicolao Rawaldi Archiepiscopo Upsaliensi«), 50 (Hans' sejr i Sverige 1497) (sendefærd den til Rusland 1499), 50—51 (ægteskabet mellem Hans' datter Elisabeth og kurfyrst Joachim af Brandenburg 1499), 51 (biskop Niels Skaves død 1500), 52—53 (passager i stykket om Povl Laxmands drab 1502), 54 (piratnavnene; morsomt er, at navnet »puthors« er overstreget), 55, (biskop Johan Jepsens død 1512). Jvf. Mon. I, 406, 408, 409, 410, 411. — I Christiern 2.-partiet (57—70), som aabenbart bygger paa Svanings egenhændige udkast (Rostgaard 42, 4to), er intet sikkert spor af H I fundet, lige saa lidt som i den trykte »Christiernus Secundus«. Naar det Christ. Sec. 168 fortæller, at Chr. 2. 1518 sendte 120 skibe mod Sverige, synes skibstallet hentet

spor af S ud over, hvad der findes i D.G. og H I. Storre omtanke viste Kr. Erslev, da han i sit fortjenstfulde skrift »Svaning-Hvitfeld« (1928) mindede om, at Svaning »ofte har benyttet P. O. [Peder Olsen] i Steder for hans Kilder«¹. Et lignende syn gav Lauritz Weibull udtryk for i sin afhandling »Dyvekekatastrofen och Torbern Oxe« (1932). Efter at have optrykt nogle parallelsteder mellem S, den saakaldte kronike til Chr. 3.s død (der bl. a. har benyttet Peder Olsensk stof) og Svaning skrev han: »Det framgår av dessa parallellställan, att Svanings litterära huvudkällor varit Paulus Eliæ, vilken han synes ha haft tillgänglig i utdrag, och krönikan till Christian III:s död«².

Weibull har kendt og trykt D.G.s beretning om Hans Skri-vers hængning 1516 og Torbern Oxes henrettelse 1517³. Nu er jo forholdet her, at Peder Olsen har stillet sig skeptisk overfor, hvad der i S fortælles om, at Christiern 2. beskyldte Knud Pedersen (Gyldenstjerne) og T. Oxe for at have sendt »den syge skøge« forgiftede kirsebær, hvorfor han udelader de paagældende

fra D.G. 37, fol. 58 r; hverken H I eller S har dette tal eller overhovedet noget om en flaaadeexpedition mod Sverige 1518. Svaning tilføjer, at det skete »Severino Norby. Telemanno Gyssel, & Andrea Morian Ducibus«. Kilden er næppe H I, som nævner disse navne (Andreas Maurus i stedet for Andreas Morian) i en helt anden sammenhæng (se s. 51—52). Tydelig er i Hans-partiet i Lucoppidanafskriften afhængigheden af D.G. Bemærkes kan, at bl. a. stykkerne om biskop Oluf Mortensens død, der, modsat S, tilføjer D.G.s oplysning om hans begravelse i St. Birgittas kapel (48), om Ditmarskertoget (51), om dr. Herman i Danmark 1502 (53) og om Chr. 3.s fødsel og Erik Ottesens (Rosenkrantz) død (53) kun kan stamme fra D.G., umuligt fra S. — Læseværdig er i denne forbindelse Erik Arups recension af »Annales Danici« i Hist. Tidsskr. 9. r. II (1921—23), især 365, 368. I øvrigt har Ellen Jørgensen i sine biografier af Svaning i Historieforskning osv., 88—91 og Dansk biogr. Leksikon XXII, 175—78 intet om, at han skulde have kendt S i dens helhed. Hvad angaar hendes forhold til D.G., er det unægtelig besynderligt, at hun to gange har forfattet biografier af Peder Olsen (Historieforskning osv., 82—85; Dansk biogr. Leksikon XVII (1939), 447) uden at omtale dette hans hovedværk som historiker.

¹ Anf. værk, VIII, n. 1.

² Scandia V, 31.

³ Ibid., 49—50.

passager — i god samklang med hans almindelige tendens til at beskære P. H.s anklager mod nævnte konge¹. Weibull er maaske derfor ikke blevet opmærksom paa, i hvor stort et omfang D.G. andre steder udnytter S, og paa, at flertallet af de steder, hvor han finder stilistiske ligheder mellem S og Svaning, er ordret optagne i D.G.². Om de resterende to steder vil der senere blive tale.

Det vil ofte være muligt at fremføre bindende beviser for, at forfatteren af et skrift har benyttet et andet skrift. Adskilligt sværere er ofte bevisførelsen for, at han ikke har kendt et bestemt skrift.

Vi fandt nærliggende aarsager til, at der i H I er udeladt væsentlige dele af S, og til at Peder Olsen i sin krønike forbigaar bestemte passager i karmeliterens værk.

Vanskeligere er det at se, hvorfor Svaning, hvis han har kendt S i dens helhed, ikke i større omfang skulde have brugt den. Svaning skriver relativt udførligt, alt for udførligt, hvad forholdet mellem de meddelte fakta og den ordfloem, hvormed læseren ofte overvældes, angaar. Han var, da han skrev sin, kun partielt bevarede, Danmarkskrønike, lutheranismens og statskirkens mand. Hvad der i S (og D.G.) er præget af katolsk indstilling, kunde han ikke bruge. Men han er ikke venligere mod Christiern 2., Christian 3.s og hans faders bitre fjende, end P. H. ud fra sine etiske og politiske synspunkter var det. Med rette taler Ellen Jørgensen om hans »hadske« skildring af den fordrevne og senere fangne konge³.

¹ Se ovenfor s. 14 ff.

² De Scandia V, 29—30 trykte citater fra S efter Rordams udgave, Mon. I, 32, 21, 34 (2. stykke), 30, 43 (Tyrannus factus . . .); Skrifter VI, 74, 62—63, 76, 72, 85. Hertil svarer D.G. 37, fol. 57 r—v, 44 v, 57 v, 56 v (at S her har: uestigia, D.G.: monitiones & vestigia, berører ikke argumentationen), 59 v (Christiernus autem rex tyrannus iam factus, ved omtalen af kongens fængsling af Lundeprælaterne for at faa Bornholm m. m. indtaget under kronen; jvf. Skrifter VI, 85, l. 9: Porro e principe iam tyrannus factus, idet han 1522 paatænkte at dræbe alle rigets stormænd med ét slag, som han havde gjort i Sverige).

³ Dansk biogr. Leksikon XXIII, 177. Sml. Rordam: Historieskrivningen osv., 97.

At »klagelisten« i S ikke er mere udnyttet af Svaning, end den er i D.G. og H I, kunde, som for disse skrifers vedkommende, skyldes, at de fleste klageposters indhold ikke tidsfæstes. Humanisthistorikeren Svaning er dog ikke nær saa streng annalist som sine to samtidige kollegaer.

Hvilke motiver skulde han imidlertid have haft til at forbigaa saadanne stykker i S — alle manglende i D.G. og H I — som dem om kong Christierns salomoniske frillelevned, Dyvekes fortvivlelse ved budskabet om, at Hans Skriver var hængt, den haarde behandling af legaten Arcimbaldus og hans broder¹? Og hvorfor skulde han have kaldt den biskop af Hamar, som Christiern under sit statholderskab i Norge for saa grumt fremimod, Matthias af Oslo, naar S har det rigtige navn Karl (Carolus) og det rigtige stift²? Hvorfor skulde han have undladt at omtale den prædiken, som lektor Povl Sankthansdag 1522 holdt paa slottet for kongen om Herodes' og Herodias' grusomhed³? Den passede dog vidunderligt i hans kram.

Modsat Peder Olsen nævner Svaning P. H. Efter omtale af Sancta Birgittas profeti om »den sjette konge« i den svenske kongerække efter Magnus Smek, der, hvis han ikke i tide omvendte sig, vilde blive landflygtig eller paa anden maade fortabes, og Christiern 2.s ligegyldighed over for den og de tegn, der saa frygteligt gik forud for hans bryllup (jordskælv, stormen), skriver han: »Skønt adskillige ved vandel og lærdom udmærkede mænd, som karmeliteren Paulus Eliæ, der i de tider forestod hans ordens hus i København og var begyndt at foredrage de hellige skrifter rent baade i form af offentlig disputats og forelæsning (Skønt han ikke forblev standhaftig i denne virksomhed. Men kort efter vendte han, idet han forlod det guddommelige ords rene kilder, det er de profetiske og apostoliske skrifter, tilbage til de menneskelige paafund og fortolkninger, i høj grad paavirket af biskoppen i Roskilde hr. Lage Urnes auto-

¹ Skrifter VI, 73, 74, 78.

² Skrifter VI, 87; Christ. Sec. 37—47; jvf. Rørdam: Historieskrivningen osv., 99, n. 1.

³ Skrifter VI, 110—11.

ritet, saa at han svigtede lærrens renhed), saa vel som ogsaa hr. Christoffer Ravensberg, født af ædel byrd, og mange andre, som af kong Christiern anmodedes om at fortolke førnævnte kapitel af den hellige Birgitta . . . stadfæstede det efter Birgittas spaadom¹.

Dette stammer ikke fra S, der hverken har noget om Birgittaspaadommen eller om lektor Povl i den rolle, hvori Svaning fremfører ham. Birgittas spaadom nævnes derimod i D.G. hele to gange². Svaning kan have fundet inspiration her og yderligere i P. H.s 1527 og 1528 trykte skrifter »Till . . . Hans Mickelsen aff Malmö . . . Swar« og »Nogre christelige Suar till . . . Koning Göstafl«³. I øvrigt gik Svaning i Vor Frue Skole i København i Christiern 2.s senere regeringsaar og studerede ved byens universitet, til han 1529 drog til Wittenberg⁴. Han maa personligt have kendt karmeliterlektoren, selvom han ikke i S nævnes blandt dennes frafaldne disciple — karmeliter var han jo ikke.

Et interessant tekststed skal i denne forbindelse endnu fremdrages:

S	D.G. 37, fol. 58 v:	Christiern. Sec.,
(Skrifter VI, 78, l. 24—30):		191:
Anno domini. 1519. mense	Ipsa quoque anno	Mensis Novembris
Nouembri, ipso die beati	Mense Nouembrj il-	30. die ejusdem anni

¹ Christ. Sec., 159—60.

² D.G. 37, fol. 62 v (ved omtalen, med S.s ord, af Viborgs sammensværgelsesbrevet dec. 1522 og frafaldet fra kongen: *iuxta prophetiam beatæ Birgittæ quam sibi legi fecerat*), fol. 63 r (da ogsaa sjællænderne begyndte at falde fra, overvejede kongen flugt: *Et præcipue hanc ob causam quia prophetiam Beatæ Birgittæ sæpe de hac re futura audiuisset*).

³ Se bl. a. Skrifter II, 41 f., 120 ff., 296 ff. »Oc desligest mange aff the prophetier som stotte paa konning Christierns tid, ere oc fuldkommen, hwilcket hand dogh icke trode ther thet hannwm sagdis, och serdelis then prophetie om the sex kongher, blandt hwilcke hand wden twijll (som mange the mene) war then siette«. (II, 42). P. H. henviser i marginen til »Extrauagan. reuelationum ca. lxxvii«. Det samme gør Svaning 158. I øvrigt kommer Svaning flere steder i sin bog tilbage til Birgittaspaadommen (se bl. a. 270, 459). Den er noget af et ledemotiv for ham.

⁴ H. F. Rordam: Kjøbenhavns Universitets Historie I, 566—67 med henvisninger.

Clementis pape et martyris, mortuus est Reuerendus in Christo pater ac dominus D. Birgerus dei gratia archiepiscopus Lundensis plenus dierum. Hic ex patre Gwnnaro pauperrimo edituo parrochie Lindebierg aquilonaris Hallandie ortus, cum esset statura pusillus . . .

lo die. Beatj Clementis papæ & martiris mortuus est (etc. som S til og med: dierum). Hic ex patre Gunaro pauperrimo æditus (?), cum esset (etc. som S).

in fata concessit, Reuerendus D. Birgerus, primas regnorum Danie & Svecie, qui decurso jam vitæ spacio, ad extremam senectam plenus dierum pervenerat. Hic in Hallandia ditione in monte Tiliæ, tenuissimis parentibus Patre Gunnaro Carbonario natus, statura parvus . . .

Vel ved en afskriverfejl er i Peder Olsens værksted passagen om Birgers fødestavn (parrochie Lindebierg aquilonaris Hallandie ortus) i S blevet sprunget over¹. Afskriverfejl er aabenbart ogsaa ændringen af »edituo« (nominativ: ædituus (i middelalderlatin ogsaa: edituus), som paa klassisk latin betød »tempelvogter«, i middelald. kirkelatin: »sognedegn«, til »æditus« eller »editus«, d. e. »født« eller »avlet« (af)². Det ser stærkt ud til, at Svaning i sit forlæg har fundet den sidste form og derfor har været i vildereede med, hvilken stilling i samfundet Gunner indtog. Saa har han kaldt ham »carbonarius«, d. e. »kulsvier«, sikkert paa meget løst grundlag, maaske egen fantasi, da en sognedegn vel vanskeligt kunde drive kulsvieri som erhverv. Hvorfra har da Svaning sin fødestavnsangivelse? Næppe fra S, ti i Skibymanuskriptet er »edituo« skrevet meget tydeligt, og formoder man,

¹ Den er ogsaa oversprunget i afskriften A.M. 850, 4to (efter Gl. kgl. Saml. 2461, 4to, som var i A. S. Vedels eje) 205. Ogsaa i Roskildeaarb., Mon. I, 343.

² D.G. 37, fol. 58 v: »æditus« har en lidt utydelig slutningsabbreviation; »ædituo« kan der imidlertid umuligt staa. A.M. 850, 4to, 205 har tydeligt »editus«. Til sammenligning tjener Lundekanniken mag. Peder Iversens (d. 1562) optegnelser: Mon. I, 277: Natus erat hic Birgerus in Norchalland in pago, qui dicitur mons tilie, Lindebierg, ex humilibus pauperibusque sed honestis parentibus, nempe ex Gunaro ministro parochi illius ecclesie, sognedegen.

at han har haft S for sig i fuldstændig afskrift, er det ikke alt for sandsynligt, at der her skulde optræde samme afskriverfejl, som D.G.-afskriveren begaar. Svaning har imidlertid kendt »Chronica Archiepiscoporum Lundensium«, som Peder Olsen har afskrevet, for tiden fra 1340 til Birger Gunnersen omtrent fuldstændigt, i sine »Collectanea«, men som rigshistorikeren ogsaa kan have haft kendskab til ad anden vej. Ærkebispekrøniken har intet om Birgers sociale herkomst, men det hedder i den, at han var: »de Monte Tilie in parochia Lindbiergh in Hallandia natus«¹.

Alt tyder paa, at Svaning her, som andre steder, har kombineret Ærkebispekrøniken og D.G., men ikke har haft en fuldstændig S at gaa til.

Tilbage staar imidlertid det spørgsmaal, om Svaning, som Weibull synes at mene, har kendt S gennem andre udtog end D.G. og H I.

I »Chronicon Joannis Regis« er der fundet et enkelt sted, som maaske lod sig tyde i denne retning. S fortæller, at mange af rigets ædlinge før Ditmarskertoget 1500 i tanken delte de fedeste præsteskeber og munkeklostre mellem sig og »morede sig med at tiltale hverandre med saadanne titler: Vær hilset, værdige

¹ M. Cl. Gertz: *Scriptores minores Hist. Dan. Medii Ævi* II, 130. Peder Olsens forhold til Ærkebispekrøniken: sst. 99, 105 ff. passim. At Svaning har benyttet Ærkebispekrøniken ved sin skildring af Birger, sammen med D.G., fremgaar af *Christ. Sec.* 193: *postea ad primatum Regni Daniæ conscendit, unanimi totius Lundensis Capituli consensu Anno 1497. die 8. Junij postulatus*; Gertz II, 130: *anno domini. M.CD.XC^{mo} septimo, feria quarta proxima post festum Bonifacij pape, vnanimiter a toto Lundensi capitulo nemine discrepante electus. S og D.G. har blot (Skrifter VI, 79): Nouissime uero anno dominj. 1497. factus est archiepiscopus Lundensis.* Ogsaa i sin skildring af kong Hans' og dronning Christines kroning i København »1483 15. calendas Junij« synes Svaning at have gjort brug af Ærkebispekrøniken, men sætter ganske vist, sjusket som han ofte er, i stedet for den konsekrerende ærkebiskop Jens Brostrup dennes forfærgænger Hans Laxmand. *Chron. Joannis Regis* N 4 r; Gertz II, 130. — I H I (Mon. I, 413) kunde Svaning have fundet de første 6 linier om Birger (til og med: *edituo parochie Lindeberg aquilonaris Hallandie ortus*) i S. Men, som før nævnt, ses han intetsteds i »*Christ. Sec.*« at have benyttet dette udtog, modsat hvad tilfældet er i »*Chron. Joannis Regis*«.

abbed af Soro, prior af Antvorskov, degn, provst, ærkedegn, kantor af Roskilde« (ut gauderent huiusmodi titulis compellari: Salue venerabilis abba Sorensis, prior de Antuordskow, Decane, Preposite, Archidiacone, Cantor Roschildensis)¹. D.G., som med ganske faa og ubetydelige ændringer afskriver S.s hele Ditmarskertogsafsnit, har de her citerede ord ordret enslydende med S, med én undtagelse: i stedet for ordet »Salue« skrives — som S, fulgt af D.G., har to linier for²: »Saluus sis«. Hos Svaning, som paa forskellig maade stilistisk omarbejder den fra S stammende text, er den her behandlede passage blevet til: »his se titulis inuicem salutantes resalutabant: Salue venerande Abbas Sorensis; & tu quoque Prior Anduorschoensis. Salue Cantor Roschildensis; & tu similiter Decane Lundensis«. Der er altsaa her tale om en stilistisk bearbejdelse i ikke helt ubetydeligt omfang. Man tør næsten hævde: Svaning følte sig som stilist forpligtet til at »forfine« D.G.s »Saluus sis« til det ensbetydende, men fyndigere »Salue«. Et udtog af S, forskelligt fra D.G., lader sig her ikke paavise.

Weibull har i »Christiernus Secundus« fremdraget to steder i S, hvortil der ikke findes noget tilsvarende i D.G., og som efter hans opfattelse viser, at Svaning har benyttet et fra D.G. afvigende udtog af S.

Den ene af de to »paralleler« ser saaledes ud:

S
(Skrifter VI, 85; Mon. I, 43; Scandia
V, 30):

Eodem anno [1522; stykket følger strax efter det om Didrik Slaghecks exekution 24. jan. 1522] cepit Christiernus rex occasionem querere aduersus omnes regni proceres ut uniuersos, quemadmodum in Suetia fecerat, una morte perderet . . . tamen erat illius . . . famosa facta, ut quisque sibi *timeret*, quod aliis uiderat accidisse.

Christiern. Sec., 125, (Scandia V, 30):

Efter beretningen om Torbern Oxes henrettelse 1517: . . . voluntates maximorum ordinum . . . à se alienavit . . . *pertimescentium* eandem in se severitatem . . . quam conspexissent in Torbernum. . .

¹ Skrifter VI, 65; D.G. 37, fol. 46 r—v.

² Skrifter VI, 65, l. 22; D.G. 37, fol. 46 r.

Verballigheden er unægtelig meget diminutiv og kan være helt tilfældig, hvad der støttes af, at talen er om meget forskellige situationer, adskilt ved 4—5 aar. Vil man hævde, at Svanings ord er inspirerede af en af hans kilder, kan der peges paa D.G. 37, fol. 62 v: »Aquilones Iuti . . . formidauerunt ne de omnibus illis supplicium sumpturus esset, quemadmodum de Suecis actum est«. Eller maaske snarere paa følgende ord i kansler Wolfgang Utenhofs optegnelser: Hertug Frederik vidste, »das konig christiar mit seinen eigen vnderthanen Jm Reich zu Denemarck, von wegen mutter sibrechts, Regiment das er auch Torbarn ochssen, one erkenntnis des Reichs Ratts hat entheupten lassen, Darzu das sie Jn grosser gefhar leibs vnd lebens vor Jm weren stunde . . .«¹.

Tilbage staar det andet parallelsted:

S

Christiern. Sec., 115:

(Skrifter VI, 76; Mon. I, 34; Scandia V, 29):

. . . illos [o: Chanutum Petri et Torbernum Oxe] pertinaciter aiebat [Christiernus rex] ueneno tincta *cerasa* egrotanti scorto *misisse*, vnde perierit.

Inter hæc Torbernus Regi in suspicionem venit, quod *Columbulæ cerasa* præmatura sed medicata dono *misisset*, ex quorum esu infectam esse ac diem obiisse vulgo creditum est.

Som før nævnt har den kritiske Peder Olsen i sin krønike ikke villet medtage dette sted i S. Han nøjes med at berette, at Torbern »blev henrettet paa kongens befaling, fordi han havde befalet at lade Hans Skriver hænge, og af andre grunde«². Svaning har ment at vide mere, som det fremgaar allerede af hans egenhændige kortfattede udkast til Christiern 2.-krøniken: »Da kongen 1517 vendte tilbage fra Jylland savnede han Dyveke, om hende mistanke om gift«³. Noget saadant kunde han læse

¹ Jvf. ovenfor s. 17, n. 2 og nedenfor s. 104—05.

² D.G. 37, fol. 57 v; Scandia V, 49.

³ Rostgaard 42, 4to, 92: Rex e Cimbria rediens 1517 Columbulam amisit, de ea suspicio venenij. In conuiuio Rex Torbernum interrogat (etc.). Sml. Christ. Sec., 113—16.

paa tryk i det manifest, hvori Danmarks rigsraad og stænder for det tyske riges fyrster og andre stænder fremlagde aarsagerne til, at man havde opsagt kong Christiern huld- og troskab, og hvoraf en udgave paa tysk i et bevaret exemplar er forsynet med den blækskrevne dato Roskilde 8. juni 1523¹. I den udaterede danske form, som noje i indhold svarer til den tyske, hedder det, at kongen paa Sigbrits »lognagtige beretning haver ladet« Torbern Oxe »halshugge, menendes at han skulde have med gift omkommet fornævnte Sigbrits datter, alligevel han haver været uskyldig, og af rigens raad for saadan tiltale er fri gjort«². S synes at være den ældste bevarede danske kilde, som fortæller, at kongens mistanke gjaldt forgiftede kirsebær, der var sendt hans frille. Men, uden at kende S, erfarede den lybske kronikeskriver Reimar Kock om kirsebærrene senest, da han 1532 besøgte karmeliterklostret i Helsingør. Han skriver under 1517 i sin kronike, at kong Christiern »bewannde eynen Eddelman Torber Axen, datt he Duueken in Karsseberen scholde vorgeuen hebbenn«, hvorfor kongen lod Torbern fængsle, pinligt forhøre og, skønt han ikke tilstod, henrette, uanset at — hvad ogsaa S, fulgt af D.G., fortæller — pavens legat bad for adelsmandens liv³.

¹ Ursachen, dardurch die . . . Bischöffe, Prelaten, Heren, Ritterschafft, Stelte, vnd gemeyne Inwoner des kuning Reyschs, zcu Dennemargken, Ire pflicht, hulding, vnnd Manschafft, Kuning Christiern haben auffgeschriben . . . (fol. 12 r med blæk:) Zw Roschildt Im Seeland, Am Achtem tag des Monats Junij, nach der geburt Christi vnnszers Herren Jm xv etc vnnd xxiiijsten Jars, vnnder des gemeynen Reichs zw Dannemargk Ingesegell [rodt voxsegl]. T.K.U.A. Rigskammerretten A III (6 a) Akter vedr. Sag ved Rigskammerretten, Christian II og Dronning Elisabeth ctr. Frederik I og Byen Lübeck 1525 (Gl. Sign. Reg. III—IV—8). Fol. 4 r. Sml. Scandia V, 45—46.

² Huitfeldt VII, 285; Scandia V, 45.

³ Scandia V, 48—49. — Weibull mener vel ikke, at R. Kock 1532 har faaet adgang til Skibykrøniken (P. H. synes desuden at have tilbragt storsteparten af aarene 1531—32 i Aarhus, jvf. Engelstoft, 467 ff.). Men han skriver: »Paulus Eliæ's nya framställning av Dyveke och Torbern Oxe var skarpt logiskt och konstnärligt formad. Uppfattningen blev omedelbart den inom hans egen orden, karmeliterorden, gängse. Man har ett

Baade anklagen for giftmord og rygtet om, at der skulde være anvendt kirsebær ved forgiftningen, var almindeligt kendt i det lille København, hvor Svaning i aarene omkring 1520 som halv- eller helvoxen var pebling i Vor Frue skole¹.

Skulde historien fortælles paa latin, var det umuligt at komme uden om ordet »cerasa« (kirsebær). Mellem ord som »venenum« (gift), »venenare« (forgifte), »tingere« (væde med farve) og »medicare« (blande med, forgifte) lod der sig vælge. Svaning valgte anderledes end P. H. Han mente ogsaa, modsat denne, at vide, at det drejede sig om »tidligt modne« (præmatura) kirsebær. Men de to skribenter er fælles om konstruktionen med »mississe« — »misisset« (havde sendt) og ofret i dativ.

S lader kongen beskyldte baade Knud Pedersen (Gyldenstjerne), som nævnes først, og Torbern Oxe for at have sendt Dyveke forgiftede kirsebær. I den række klagepunkter mod Christiern 2., som er bevaret i udkast til en kundgørelse til det danske folk, vistnok fra en af de første maaneder af 1523, nævnes alene Knud Pedersen »aff thym« (gaarden Tim ved Ringkøbing)

intyg därom i Reimar Kocks lybska krönika». Herpaa refereres Kocks besøg i Helsingor 1532 i Jürgen Wullenwevers følge og hans skildring af et maleri paa karmeliterklostrets højalter, som Chr. 2. havde ladet gøre til minde om Dyveke, kirsebærhistorien, Torberns henrettelse og den pavelige legats forbon. Scandia V, 23—24. Det er ikke usandsynligt, at R. Kock delvis bygger paa, hvad karmelitere i Helsingor har fortalt ham. Han har imidlertid i denne forbindelse mere, end der staar i S, nemlig: He [Chr. 2.] heft ock den suluigen Dach yn der suluigen Furien und Gremnisse einen houethmanne von den Knechten ane Sache richen lathen, allene darum dath he mith wynich Folcke nicht hedde konen vele Schweden vorschlan«. Sst. 49. Der maa sigtes til den person, junker Jehann, Hanns, Joannes, Johan, som nævnes i udkast til klageartikler 1523, haandfæstn. ²⁶/₃ 1523 (Scandia V, 45), klagelisten i S (Skrifter VI, 91) og P. H.s »Svar til Hans Mickelsen« 1526 (Skrifter II, 82), men der er intet af disse steder tale om aarsagen til henrettelsen. Modsat R. Kock har heller ingen af disse kilder noget om, at kongen lod Torbern »pynlick vorhoren« (Scandia V, 49). I S betegnes kirsebæranklagen som »mera calumnia« (Skrifter VI, 76). Weibull vover ikke at paastaa, at lektor Povl eller hans ordensbrødre skulde have opdigtet den. Den har været almindeligt samtaleemne i datidens København.

¹ Christiernus Sec., 81, 130—31, 224—29, 257.

som genstand for kong Christiernes beskyldning for, at »handt skulle forgiffwidt Dübecke«, hvorfor han sattes i taarn og fængsel. Om Torbern Oxe siges i samme klageliste — i en anden paragraf — blot, at kongen lod ham halshugge trods rigsraadets frifindelsesdom¹. Der synes ingen vidnesbyrd at være om, at Svaning har kendt dette udkast i nogen form. Han indfører da ogsaa i sin fortælling først Knud Pedersen, da Torbern er paa vej til retterstedet. Torbern kastede sig paa jorden og »bønfaldt himmelens og jordens Gud om at se i naade til ham og hans ven (familiarem) Knud Pederson af Thym, som ligeledes af samme aarsag alvorligt havde fortørnet kongen«. Strax efter fortælles, at Knud lidt før var undkommet, efter at have forpligtet sig strengt til ikke siden at komme kongen for øje². S beretter, at Knud Pedersen blev straffet med landflygtighed (exilio)³. H I har det samme, efter at skriftet kort — med ord, hentede fra marginalindholdsangivelsen i S — har berettet: »Da fik ogsaa Torbern Oxe uretfærdigt hovedet skilt fra kroppen« (Tunc etiam Torbernus Oxe iniuste capite truncatus est). Det forudgaaende par linier er taget fra S i lidt forkortet form: »Samme aar døde Dyveke, kong Christiernes frille, af hvis død den ufromme fyrste tog anledning til at styrte mange i fordærvelse«. Hvad S har om forgiftede kirsebær udelades⁴. Nu er der, som før anført, ikke andet steds i »Christiernus Secundus« fundet sikre spor af, at Svaning her har benyttet H I — saa lidt som af, at han har andet kendskab til S end det, han kunde vinde gennem D.G.

Maaske lader Svanings kilde, hvad Knud Pedersen og andet angaar, sig dog paavise — bortset fra, hvad Svaning kan have haft paa første eller anden haand fra Knud Gyldenstjerne selv, der først døde i 1552 som velmeriteret rigsraad, »hofmarskal« og lensmand paa Kalundborg, hvor han var fangevogter for sin

¹ Scandia V, 45. Forf. haaber i anden sammenhæng at kunne behandle tidsforholdet mellem dette udkast og haandfæstningen af 26. marts 1523.

² Christ. Sec. 123; Scandia V, 54.

³ Skrifter VI, 76.

⁴ Mon. I, 412; Skrifter VI, 75—76.

gamle fjende Christiern 2.¹ Den sachsiske adelsmand Wolfgang Utenhof (c. 1495—1542), som var hertug Frederiks, den senere kong Frederik 1.s kansler fra vinteren 1522—23 og bevarede stillingen ogsaa under Christian 3., indtil sin død, har efterladt sig nogle egenhændige optegnelser bl. a. om Christiern 2., forholdet mellem denne og hans farbroder Frederik og den opsagte konges flugt. De findes nu i Tyske Kancellis arkiv i Rigsarkivet. Den antagelse ligger paa forhaand nær, at Svaning, der fra c. 1553 fungerede som rigshistoriograf, har faaet adgang til disse optegnelser. Maaske har han og hans medarbejdere ikke kunnet læse alt, hvad der stod i dem, ti skriften er ofte meget svær at tyde; noget har de dog sikkert været i stand til at dechifrere².

¹ A. Heise (Povl Bagge) i Dansk biogr. Leksikon VIII (1936), 496—98 med henvisninger. Christ. Sec. 536—37 fortæller Svaning, hvor godt Knud Gyldenstjerne behandlede den fangne konge, skønt han i sin tid var blevet uretfærdigt beskyldt for, »at han havde været medvider i alle Torberns planer« (quod Consiliorum omnium Torberni conscius fuerat), og kun ved sine venners mellemkomst var befriet fra mistanken.

² Utenhofs optegnelser, som senest er nedskrevne 1539 (A. Heise i Hist. Tidsskr. 4. r. II (1877—78), 288 f.), findes nu i: T. Kanc. I A (—1670). Skrifter til Forsvar for Frederik 1.s Overtagelse af Regeringen (1523). De er udgivet af N. M. Petersen i Dan. Mag. 3. r. III (1851), 1—26. Om Utenhof se Astrid Friis i Dansk biogr. Leksikon XXIV (1943), 592—98 med henvisninger. — Svaning har i sin »Christiernus Secundus« af aktstykker i de kongelige arkiver benyttet bl. a. Sturepartiets berømte sammensværgelsesbrev, dat. Stockholm 23. nov. 1517 (170—73; hans kilde kan her umuligt være Olaus Petri's korte referat i »Sv. krönika« (Klemming, 312—13)) og Bordsholmforligstraktaten af 13. aug. 1522 (407—28; det er selve aktstykket, som her gengives, og ikke Corn. de Scheppers gengivelse i »Responsio ad duas epistolas«, Berolini, 10. april. 1524, 4to, fol. I—IIij) (sml. Huitfeldt VII, 226 ff.). I kongebrevet til Svaning af 19. dec. 1555 paabydes det ham at indfinde sig i København med »alle the exemplaria, som i haffuer enthen hoss Closter, Kircker eller andenstedz oc tisligeste hues anden deell som i sielff haffue colligeret« (Rørdam: Kjøbenhavns Universitets Historie 1537—1621, IV, 126 f.). Om hans virksomhed som publicist i regeringens tjeneste i 1550'erne og 1560'erne og senere se Rørdam: Historieskrivningen osv., 78 ff., 87 ff., 91; Mon. II, 119 ff. 1538 op-søgte Svaning fra Wittenberg Christian 3. paa fyrstemødet i Braunschweig, hvor ogsaa Utenhof, der ikke længe før havde nedskrevet eller var i færd med at nedskrive de fornævnte historiske optegnelser, var til stede. Refv-

Utenhof skriver, efter at have omtalt det nid, Didrik Slagheck paadrog sig selv og kongen som statholder i Sverige: »Der- gleichen, der konig, in DeneMarcken, auch nit gefeiret, dan er einen seiner ampleut, torborn ochssen, dorvmb das er Jnen Jn vordacht gehapt, als soldt er Jm sein beyschlefferin Tuficken beschaffen wollen, den kopff abschlahen lassen, vnd kanut guldenstern dem er auffgeleget vnd zu gemessen das er derselbigen Tuficken mit gifft vorgeben hatt dess landess vorJaget ...«¹.

Som det vil ses, indføres her et motiv, som ikke optræder i nogen anden kendt kilde før Svaning: Torbern har søgt at forføre Dyveke. S, ordret citeret af D.G., siger ved omtalen af Hans Skrivers hængning 1516, at Torbern var Dyveke »vældigt kær« (uehementer charum)². Men det er jo noget andet. Det samme gælder, naar den paa dansk affattede krønike fra Valdemar Atterdag til Christian 3.s død 1559, der paa flere steder viser afhængighed af Peder Olsen, og som efter Weibulls opfattelse er benyttet af Svaning, fortæller: »Men sit boelskaff, den Hollendiske quinde Dybecke, wilde Konningh Christen, at Thorbern Oxe, Lensmand paa Kiøbenhaffns slot, skulde tage til eckte. Det samtyckte och Thorbern for kongens skyld. Men der de waarre wdj feste, bleff hun død, och som mand meente, forgiffuen aff nogle Thorbern Oxis wener, der icke wilde, at hand skulde tage en wfrij skiøge. Den gierningh tencker Konningh Christen Thorbern Oxe selff til, enddough alle mand aarsagede hannom«. Herpaa følger historien om, at Torbern havde ladet Hans Skriver hænge, og at man hver nat saa lys over galgen. »Thi loed Konningh Christen tage och halshugge forskreffne Thorbern

tatio Calumniarum Joannis Magni Gothi, fol. Q 4 v; jvf. Rørdam: Kbh.s Univ. Hist. I, 567 f.; Heise i Hist. Tidsskr. 4. r. VI, 280. Ikke mindst disse utenhofske optegnelser maatte have den største interesse for den senere rigshistoriograf. Weibull siger (Scandia V, 25) om Utenhofs skrift, at det »intill sen tid blivitt liggande i en arkivgömma och inte lämnat direkta spår efter sig i litteraturen«. Det var ønskeligt, at han her havde klargjort, hvad han mener med »direkte spor«.

¹ Dan. Mag. 3. r. III, 14; Scandia V, 49.

² Skrifter VI, 74; D.G. 37, fol. 57 v. H I (Mon. I, 412), der forkorter Hans Skriver-indførselen til 2 linier, har ikke disse ord.

Oxe». Han vilde ikke høre sin dronnings, rigsraadets, fruers og jomfruers forbøn. Skriverens lig blev nedtaget af galgen, med »proces og ære« ført til København og jordet dér¹.

Blandt alle de anførte »motiver« udmønstre Svaning to: D.G. (S)s bemærkning om, at Dyveke var lidenskabelig indtaget i Torbern, og den danske kronikes beretning om, at »lensmanden« efter kongens ønske gik ind paa at ægte frillen. Hvilken forbrydelse rigsraadet frifandt Torbern for, og hvilken den nedsatte bondedomstol havde for øje med dommen: Vi dommer ikke Torbern, men hans egne gerninger dommer ham — det lader Svaning staa hen i det uvisse. Men det, som efter hans fremstilling især vakte kongens vrede, var hans mistanke om, at Torbern havde efterstræbt Dyveke, og Torberns tilstaaelse af, at han, omend uden held, havde gjort dette — altsaa det utenhofske motiv².

Ogsaa andre træk synes at vise, at Svaning har kendt Utenhofs optegnelser³.

Er den anførte verballighed mellem Svanings og P. H.s beretning (cerasa-misise, misisset), den eneste i »Christiernus Secundus«, som ikke ogsaa findes i D.G., fremkommet ved et tilfælde? Ingen form for sandsynlighedsberegning er i stand til at afgøre dette spørgsmaal.

Vil man ikke her acceptere det tilfældighedernes spil, der i menneskenes historie har øvet saa stor en indflydelse, kunde man opstille følgende forklaring:

Dyveke-Torbern-problemet har plaget Svaning stærkt, som det har plaget hans historikerefterfølgere. I datidens Danmark

¹ Mon. I, 531. Om denne kronike se Rørdam sst. 501—07; Weibull i Scandia V, 30—31. Den frembyder flere problemer, som ikke kan afhandles her.

² Christ. Sec., 108—28; Scandia V, 50—55. De seneste behandlinger af Dyveke-Torbern-sagen er vistnok L. Weibulls for nævnte afhandling, Scandia V, 1932, 17—55 og Povl Bagges og Stig Juuls afhandlinger i Smaaskrifter tilegnede ... Aage Friis (1940), 33—61; her gives s. 47 (jvf. 37) en fortegnelse over de vigtigste behandlinger 1842 ff. Hvad der sikkert kan vides, er ikke meget.

³ Se exkurs s. 102—06.

ejede ingen en saa omfattende og saa kritisk sigtet viden om vort lands historie til ind i 16. aarh. som minoriteren fra Roskilde. Faa vidste dette bedre end rigshistorikeren, der i saa rigt maal har tilgodegjort sig denne viden. Direkte eller indirekte, mundtligt eller skriftligt afgik et spørgsmaal fra Svaning til Peder Olsen. Med et skeptisk skuldertræk udleverede denne saa en udskrift af, hvad S havde om den intrikate sag. Med konfessionen havde det jo i alt fald intet at gøre.

Dette er ren gisning. Men at det skulde være gaaet saaledes til, ejer næppe mindre sandsynlighed end teorien om et »tredie udtog« af S, forskelligt fra det i D.G. og fra H I.

Mod at rigshistorikeren Hans Svaning har kendt Skibykrøniken i dens helhed taler saa meget, at man tør paalægge den, som vil hævde det modsatte, bevisbyrden.

Alt peger i retning af, at Skibymanuskriptet med dets liden-skabelige, af alle andre hensyn end forfatterens overbevisning og samvittighed uafhængige textsider, kun har været kendt af en lille kreds af stilfærdige katoliker. Længst beroede det hos Peder Olsen, ham, der af alle flittigst har studeret og brugt det. Gennem udgaverne af hans »Danorum Gesta« paa latin og dansk (Roskildeaarbogen), i mindre grad gennem H I i Hans Henriksens renskrift blev partier kendt for et større historisk interesseret publikum, bl. a. Svaning og siden hans svigersøn og efterfølger i historiografembedet A. S. Vedel.

Paa et eller andet tidspunkt, som ikke sikkert lader sig bestemme, men som efter al sandsynlighed ligger før Peder Olsens død, fik haandskriftets vogtere det, sammen med andre skriftlige arbejder, jo sikkert helt eller overvejende stammende fra den store karmeliter, indemuret bag alteret i Skiby kirke.

Men det var Guds vilje, at dette betagende aandsværk atter skulde findes og indgaa i forskningen som et af de mest betydningsfulde bidrag til belysning af dets forfatter og hans tid.

Slutning.

Et spørgsmaal, som her kun er strejft, er det om Skibykronikens tilblivelsestid eller -tider. I hvilket omfang kan, hvad C. T. Engelstoft, C. Paludan-Müller og J. Osk. Andersen har skrevet herom godtages efter en fornyet kritisk gennemprøvelse af det bevarede materiale?

Et problem, som i denne sammenhæng — og da ogsaa i andre — har afgørende betydning, er: Hvad foretog lektor Povl sig, da han, efter at have sagt Christiern 2. sin mening om Luthers lærdomme, og efter at han havde vovet St. Hansdag 1522 i sin prædiken paa slottet i København at tale om Herodes' og Herodias' grusomhed, hvorfor kongen berøvede hans orden St. Jørgensgaarden, af frygt for at lide døden flygtede til Jylland, hvor han forblev til oprøret mod kongen?¹.

24. januar samme aar havde han, stærkt rystet over ærkebiskop Didriks baalfærd paa Gammeltorv, afsluttet fortalen til den oversættelse af Erasmus Roterodamus' »Institutio Principis Christiani«: »En cristhen førstis lære«, hvori han havde været dybt begravet². Erasmus' syn paa, hvorledes en kristen fyrste burde være, og paa, hvad der adskilte en saadan fyrste fra en tyrann, var levende i hans sind. Hans kristelig-etiske synspunkter kunde i adskillige henseender mødes med de danske stormænds politisk-konstitutionelle.

At han førte baade Erasmus' bog og sin danske oversættelse af den med sig til de jyders land, er der ingen grund til at betvivle.

Baade bisperne og andre gejstlige og verdslige tilhængere af det kirkesamfund, hvori de var voxet op, kunde samtidig dele karmeliterens forargelse over, hvad Martin Reinhard og Karlstadt, de af Christiern 2. indkaldte lutherske prædikanter, fik lov til at prædike i København imod gammel tro og kirkesæd.

Det var ikke blot hans eget liv, som lektor Povl mente, stod

¹ P. H.s brev til Peder Iversen 1524 ² ¹¹, S (under juni 1526), Skrifter I, 178—79; VI, 110—11.

² Skrifter I, 9.

paa spil under Christiern 2.s og Sigbrits regime — det liv, som Gud maaske endnu kunde have brug for. Det var tillige en række prøvede religiøse, etiske og retslige værdier.

C. T. Engelstoft mente ud fra ideologiske og andre kriterier at kunne sandsynliggøre, at P. H. er forfatter til den redaktion af klageposterne mod Christiern 2., som blev lagt til grund for den anklagerække, der danner indledningen til Frederik 1.s Viborghaandfæstning af 26. marts 1523. Han har ogsaa peget paa lighedspunkter mellem dette haandfæstningsafsnit og det brev, dateret Viborg 21. dec. 1522, hvori jyske bisper og andre stormænd kundgjorde deres motiver til at falde fra kongen og søge hertug Frederiks, hans farbroders, bistand¹.

C. F. Allen lod i sin fremstilling af oprørets genesis og udvikling dette falde². Det samme gjorde Paludan-Müller³. Heise genoptog det. Uden at gaa i enkeltheder saa han i P. H. »et af de virksomste Redskaber under Opstanden mod Kongen«, »det misfornøjede Partis vigtigste Pennefører«⁴.

Lauritz Weibull sluttede sig til denne opfattelse. »Paulus Eliæ hade 1523 haft ledningen i agitationen mot Christiern II.«⁵.

Udførligere formulerede ved samme tid, under tydelig paa-virkning af Engelstoft, Erik Arup dette syn. I alle anklageskrifter mod Christiern 2. fra Viborgbrevet 21. dec. 1522 til marts-haandfæstningen 1523 er der »een pen«, ført af P. H., »den første store politiske journalist i Danmark«. »Ikke blot sproget, men selve indholdet af anklageskrifterne mod kong Christiern viser hen til ham«⁶.

I sin P. H.-biografi fra 1936 ansaa J. Osk. Andersen det for »højest tvivlsomt«, at P. H. »direkte har medvirket ved Affattelsen af Frederik I.s Haandfæstning; derimod taler adskilligt for, at Agitationsskriftet »Christian II.s Rimkrønike« skyldes ham«.

¹ Engelstoft, 64—69.

² De tre nordiske Rigers Historie III, 2. Afd. (1867), 326 ff.

³ De første Konger af den oldenborgske Slægt (1874), 437 ff.

⁴ Heise, 5—6; Danmarks Riges Historie III, 1. Afd. (1902), 244.

⁵ Scandia V, 22.

⁶ Danmarks Historie II (1932), 391—92.

Og »i alt Fald skrev han« for lederne af oprøret »forskellige Indlæg til Forsvar for Opstanden mod »Tyrannen«¹.

Meget kraftig afstand fra den opfattelse, som man kan kalde den Engelstoft-Arupske, tog siden Paul-Erik Hansen. Han vil kun gaa med til, at »P. H.s, Ove Billes litterære Medarbejders, Sprog synes at kunne spores i Haandfæstningens Ord«².

Nu har Hansen, som før berørt, sat sig den opgave mest muligt at reducere P. H. som aand, skribent og opinionsskaber. Han er i det hele kun biskop Ove Billes talerør. Man kan sige, at dette synspunkt var nødvendigt, hvis Hansens teori om, at P. H. i S blot, under nævnte biskops tilsyn, bearbejder »Hans Henriksens aarbog«, overhovedet skulde have ben at staa paa.

Skønt Hansen her, saa lidt som andre steder, giver nogen egentlig bevisførelse for sit syn, tager J. Osk. Andersen ham ogsaa her i favn. »I denne Afvisning af E. Arups hasarderede Forestillinger om P. H.s literære Virksomhed i Oprørernes Tjeneste er jeg ganske enig med Forf.«³. Grundene for sin tilslutning giver Andersen ikke.

Hvad der savnes, er aabenbart en historisk-kritisk, idé-historisk og stilistisk prøvelse af alle »oprørsskrifterne« fra dec. 1522 til marts 1523 og af, hvad der i denne forbindelse kan vides om lektor Povl.

Det er et haab hos forf. af denne afhandling at kunne tage denne opgave op.

¹ Dansk biogr. Leksikon IX, 632. I Paulus Helie I, 128 hedder det, at P. H. »efter Oprørets Begyndelse og Fremgang ... var traadt i nær Forbindelse med den Kreds, hvorfra Oprøret var udgaaet«. Dvs. underskriverne af Viborgbrevet af 21. dec. 1522 — altsaa ikke den vaklende Ove Bille. Paa Andersens spekulationer over Birgittaprofetien sst. 127—28 er der her ingen grund til at komme ind.

² Hansen, 174 ff., 122.

³ Andersen, 338.

Exkurs.

UTENHOF SVANING

Ud over det allerede nævnte kan som indicier for Svanings benyttelse af Utenhof følgende parallelsteder anføres: Utenhof (saaledes citeres i det følgende Dan.Mag. 3. r. III, 1 -26) 11: Kong Christiern har »sich Im anfangе seiner regirung gantz gutig, milde, gerecht, auch kegen Jder man holdt selig, ertzeichet, aber kurtz darnach seine sithen vorandert, Jn tiranney, vorfulgung seiner Nachtparn, auch Jn vntzuchtiges leben, darzu Jn blut vorgissen, gefallen, sein gemahel, vorschmahet, ein vntzuchtiges weip auss holant geporen, tuuicke genant, offentlich bey sich gehalthen, zur selbigen, zu tisch vnd pethe gegangen«; Christ.Sec., 89—90: Christiern »factus indies insolentior, ac ferocior . . . Quo factum est, ut qui hactenus paucis amicorum praesidiis adjutus, fuerat tolerabilis, atque multis commendatus, eorundem multitudine ac potentia adauctus animo ob insolententiam, ferociam, crudelitatemq; omnibus invisus esse coeperit; p. 104: gjorde København til stabelstad. »Sed hoc ejus institutum quam gratum fuit Regni incolis, tanto vehementius displicuit civitatibus maritimis . . .; p. 34: . . . turpi libidine infamis, postquam ad regnorum administrationem accessisset . . .; p. 63: . . . nihil jam tum amplius hominum de se existimationem, nec communem famam reveritus, sed palam pro Concubina eam [c: Columbulam] habere coepit; p. 82: . . . postquam Nobilissimam sibi desponsasset uxorem, cum istius tamen vetulae [c: Sigbritte] filia, consuetudinem habere non erubuit, in maximum conjugii divinae ordinationis despectum . . .« — Utenhof 11: Diese thuficke hat ein Mutter gehabt, welche, eines geringen wessens vnd standes gewessen, also dass sie Jm anfangе, als sie mit der tochter auss holant Jn Norweden khomen, gepranthen wein, apffel, pirn Nuss, pfenniges weis vorkaufft vnd man hat sie durch das gantz reich Mutter sipricht geheissen . . .; Christ.Sec., 53: Erik Walkendorf i Bergen »praeterit tabernam . . . foeminae . . . bellaria atque res alias vendentis publicè levissimas . . .; p. 54: . . . audit matrem advenisse ex Hollandia, indeque filiam adduxisse secum, homines esse fortunæ tenuis, sed famæ integræ atq; honestæ . . .; p. 182: Qvum Amsterdami in foro aut olera venderet, aut sudariola, aliasq; reculas venum exponeret?« — Utenhof 11: Sigbrit havde »sich bey dem konige, als er die Regirung . . . erlanget also in die Regirung eingeflochtenn, das der königk, Jr das Regiment seines abwesens vor der konigin, auch allen Reichs Rethen, gelerten vnd erfharnen leuten, in die handt gestellet, vnd nicht alleine seines abwesens, Sunder wo er auch

selbest personlich gewessen, dermassen einen zu trith, vnd gehör beym konige gehapt, dass sie auch das reich, Jres willens vnd gefallens geregirt . . . dieses ist ein freches, khunes, pöses weip gewessenn, welche zu keinen guthen gerathenn, Sunder allein den konig, zu blut vorgisen vnd sein vnderthanen mit vngnadt zuuorfulgen, behertziget vnd vormanet . . .; Christ.Sec., 80—81: . . . Sigbritta, quæ plurimorum & quidem pessimorum consiliorum post regi fuit auctrix, & rerum plurimarum novandarum pernitiiosa inventrix, quem suis præstigiis, atque incantamentis, (ut vulgo creditum est) sic infatuatum reddidit, ut deliberationibus atque secretis Senatus regni omnibus, ejus consilia semper ab ipso prælata sint. Nec in Senatu quantumvis id arduum, aut ad salutem regni pertineret, quicquam Rex concluserit, ni prius hujus infamis foeminæ voluntatem, an idem approbaret nec ne, penitus explorasset. Svaning kan om Sigbrit tillige have benyttet Fred. 1.s haandfæstn. 1523 (Aarsberetn. fra Geheimearch. II, 69: Item hafuer hanns nade foractt oc forsmoed then hellige kirckes prelather, ridder ock godemennd . . . oc dragett vdtoffwer thennom then skendelig oc forsmeelig qwinnæ Cibrett, som aldtiid haffwer været aarsage oc hanns nadis radtgiffwer tiill alle thesse for^{ne} oc epterscreffne vchristelige oc vmille gerningher, hanns nade, oss oc menige righens inndbyggere tiill ewig skade oc forderffwe; sikre vidnesbyrd om hans kendskab til haandf. findes dog ikke; D.G. (D.G. 37, fol. 62 r) har kun om Sigbrit ordene i den fra S tagne Didrik Slagheck-nekrolog: at Didrik handlede »patrocinio & suffragiis Sigisberte, mulieris flagitiis ac crudelitate famosissime« (jvf. Skrifter VI, 84); Roskildeaarb. og H I har intet om hende, ejheller Henrik Smiths danske aarbog (Mon. I, 571 ff.); krøn. til Chr. 3.s død benytter dels det anførte sted fra D.G. (Mon. I, 532, 535), dels har den: »Hand haalt och sit boelskaffs moder Sibret wdj saadan ære, at hand togh hende til Raads met huad hand wilde gjøre och lade, och mere atlydde hende end Dronningen eller Danmarckis Raad« (sst. 530, jvf. 529); det minder om Utenhof mere end om Svaning; i P. H.s »Svar til Hans Mickelsen« nævnes Sigbrit kun en passant (Skrifter II, 79); Svaning kan næppe have brugt Chr. 2.s Rimkrønike (Skrifter I, 169—72, 174), som Huitfeldt ansaa for at være P. H.s værk (Jvf. Skrifter VII, 22—23). — Utenhof 14: Sein heymgelassner stadhalder in schweden [s: Didrik Slagheck, jvf. s. 13], hat in abwessen des koniges den sachen auch nit wol vorgestanden sich alles widerwillens gegen den schweden gefleissiget, Frauen vnd Junckfrauen an Jren ehren gekrencket, dardurch dan Jderman von den vnderthanen einen Neit vff den konig vnd seinen stadthalder einen

widerwillen vffs neu geworffen ...; Christ.Sec., 389: Gustav Eriksson rejste de svenske »præfectosq; Christierni Regis maximè verò Theodericum Vicarium ejus in Daniam profugere cogit, quid quod gravissima scelera commiserat, expilando plebem, atque honestissimorum hominum uxores, filiasq; comprimendo, vitiat, in ore erat omnium, ac maximo omnibus odio« (Ol. Petri: Svenska krönika (Klemming) 333 har blot, at Chr. 2. gjorde Didrik til biskop af Skara og »biscop Bellenacke« til biskop af Strängnäs, »Merkelige män bådhe til sådana embete, thet the medh gerningar wel bewijste«; Söderköpingskundgörelsen af 29. dec. 1522 (Kon. Gustaf den förstes registratur I (1861), 8—26) nævner ikke Didrik). — Utenhof 19—20 (note-tilføjelsen): mitler zeit, seindt die von lubeck mit Irer schiff fardt, dieweil der konig in landt zu holstein gewessen fertig worden, nach dem öresunt, Jns Reich zu denemargk gelauffen, vnd die stad hellischen öre vnuorsehener sachen auss gebrandt, die bevherer aber dess konigs haben von stunden den adel vnd pauerschafft in sehelandt, auff gebracht ken koppenhagen gefördert, von stvnd an seindt die lubischen hinder sich gewichen vnd zu schiff gangen ... dij pauren aber haben mutter Sibrecht als dij Ires regements vordrus trugen geklopfft das man sij Jn dij Stadt hat tragen müssen; Christ.Sec. pp. 440—42: Lübeckerne og andre hansestæder sender (1522) en flaade paa 30 skibe ind i Øresund, ankrer op for København, sejler næste dag til Helsingør, hindres dog af indbyggerne i landgang og vender »incenso oppido« tilbage til København. Rex Christiernus [paa hjemvejen fra Holsten, jvf. pp. 406 ff.] eodem tempore Callundeburgi erat. Vbi accepto nuncio de hostium adventu, magnis itineribus Hafniam per Sialandiam contendit, atq; passim in itinere literis ac nunciis emissis evocat Hafniam omnes ejusdem ditionis incolas, ex oppidis atq; agris, armis ferendis idoneos ...; pp. 442—44: Et par indfødte soldater, som havde drukket bravt i byen, kaster Sigbrit, »quæ Regem nostrum hactenus malis Consiliis seduxit«, i Peblingesøen. Kongen faar hende fisket op og befaler, at hun skal køres til sit hus i byen. »Quæ qvum ad oppidi portam venisset, stabat ante portam cohors armata, quam Regi auxilio Roschildenses miserant. Hæc ut quam vivam reliquerant milites penitus opprimat, in venientem tela conjicit, sed aliis transvolantibus, aliis infra rhedam decidentibus, salva & incolumis, in majorem Regni calamitatem servata est«. Kongen lader de skyldige hals-hugge ...; p. 448: Ab incepto bello desistentes Vandali, expeditione soluta, domum revertuntur. — Utenhof 21: Hertug Frederik vidste, »das konig cristiar mit seinen eigen vnderthanen Jm Reich zu Denemarck, von wegen mutter sibrechts, Regiment das er

auch Torbarn ochssen, one erkenntnis des Reichs Ratts hatt entheupten lassen, Darzu das sie Jn grosser gefhar leibs vnd lebens vor Jm weren stunde . . .»; Christ.Sec., 124—25: Efter Torberns henrettelse var der folk af baade høj og ringe stand, som fandt, at kongen »in gravem degenerasse Tyrannum . . . Rex mentes atq; voluntates maximorum ordinum in Regno . . . maxime à se alienavit, pertimescentium eandem in se severitatem, si vel leviter offenderent, quam conspexissent in Torbernum . . .«. Da adelens had bragtes kongen for øre, begyndte han at frygte, at der kunde opstaa »rebellio aperta, seu nova seditio«. — Utenhof 21: Hertug Frederik raadslog hemmeligt med sine raader om, hvorledes han skulde udvirke sin ret af kong Christiern, »vnd so dan hertzog friderichen bewust war das konig cristiar mit seinen eigen vnderthanen Jm Reich zu Denemarck. . . Darzu das sie Jn grosser gefhar leibs vnd lebens vor Jm weren stunde, Hatt er die sach Magnus Muncken, lassen handeln, ob er nicht einen beifhal, wo er sich vmb Reiche vnd sie alle annehmen wurde bey Inen bekhommen mochte. . . Magnus Munck hatt dem hertzoge strackes gefolget, sich vnderstanden mit dem bischoffen prelaten, Auch Ritterschafft Jn gutlandt zu handtlen das sie konig Cristiar Jre holschafft Manschafft eide vnd pflicht auff schreiben volte Dor ein eins theils als N.N.N. Jn gutlandt gewilliget vnd Jre briff vnd sigel dorauff gehefft . . .«. Chr. 2. nærede mistillid til sine undersaatters troskab, og de frygtede hans haardhed »vnd Jn sunderheitt die von alpurgk welche Jm seinen amptman vnd Zölner zu Todt geschlagen . . .»; Christ.Sec., 464—66: Til forligsmødet i Flensborg sendte hertug Frederik sin søn Christian i sit sted; hansestædernes gesandter var til stede, men samtidig indgik stæderne hemmeligt en sammensværgelse mod Chr. 2., og Lübeck sendte en krigsflaade ud i Østersøen. »Proceres Cimbriæ rebellione facta, fidem atque obedientiam Christierno Regi renunciarunt, magno contra eum concitato motu, cujus initio questorem ejus Johannem Olburgenses cives interfecerunt, accusatus ab iis, quod publica & consveta onera insolenter exegerat, atq; supra modum ipse adauxerat. Quo facto Cimbri primum omnium missis in Holsatiam solennibus nunciis . . . Fridericum . . . in Regnum vocarunt, mox deinde Viburgi concordibus suffragiis in Regem eundem eligerunt«; pp. 450—53: Her fortælles det jyske oprør efter D.G. (D.G. 37, fol. 62 v, jvf. Skrifter VI, 96). Med sammensværgelsesbrevet fra Viborg i sit gemme traf landsdommer »D. Magnus Munck« Chr. 2. i Vejle, efterlod ved sin bortrejse brevet i en vindusnisje, »som nogle mener«, begav sig paa vej ved første gry. — Mogens Munks navn nævnes i denne forbindelse ikke i nogen anden bevaret

kronike eller aarbog fra 16. aarh., for Huitfeldt i sin bog om Chr. 2. (1596) bearbejdede Svanings beretning; muligvis har Svaning, men i saa fald meget frit, med Utenhof forbundet de »artycle«, som Chr. 2. efter sin tilbagekomst til København lod oplæse om det jyske oprør (H. Behrmann: Kong Christian den Andens Historie II (1815), 190—207, jvf. Allen: De tre nordiske Rigers Historie III, 2. Afd. (1867), 473); her nævnes (Behrmann II, 196) Mogens Munks besøg hos kongen i Vejle, men uden at der er tale om det efterladte brev. — Hans Tolders drab i Aalborg omtales i Henrik Smiths aarbog (Mon. I, 617), men med enkeltheder, bl.a. dateringen »wor frue visitationis« (2. juli), som Svaning ikke har. — I sin skildring af forhandlingerne mellem Chr. 2., hertug Frederik, tyske fyrster og hansestæderne i 1522 synes Svaning (Christ.Sec., 396—428, 463—66) at have gjort brug af Utenhof 17—21 sammen med andre kilder. Han nævner (p. 406; jvf. Utenhof 21) Utenhof som en af deltagerne i disse forhandlinger.

Summary.

The Danish carmelite Povl Helgesen (Paulus Helie, abt. 1480—1535) counts among the prominent exponents of "the new learning" in Europe and was deeply influenced by Erasmus of Rotterdam. He was the most impressive character of the Reformation Period in Denmark.

The excellent biography by C. T. Engelstoft (Hist. Tidsskr., Second Series, vol. II, 1848, pp. 1—174 and 415—554) still stands unchallenged as the most important contribution both in regard to his life and literary activity. C. Paludan-Müller, L. Schmitt and J. Oskar Andersen a. o. are heavily indebted to Engelstoft in their writings. But not a few riddles, connected with the life and writings of the great carmelite, still remain unsolved—especially the part played by him in the Danish revolution against king Christiern II 1522—23 and the stages of composition of his Latin chronicle of Denmark 1448—1534, the "Chronicon Skibyense" — so named, because P. H.'s holograph manuscript was found in (or about) 1650 in a wall-cavity behind the altar of the parish-church of Skiby (Seeland). By its very personal style, its Christian ethos and its passionate outbursts against kings, bishops and lutherans it is one of the most remarkable works in Danish historiography.

Engelstoft and Paludan-Müller have shown that the Skiby-chronicle (S) was begun at latest in 1524 and that it was later on supplemented and partly recast by the author, until he left it

unfinished in the middle of a sentence at the end of 1534 or the beginning of 1535.

1943 Paul-Erik Hansen tried to prove that a summary annalistic chronicle (H I), preserved in the hand-writing of the priest and cannon Hans Henriksen (d. 1562), which all former historians had considered an abstract of S, is really an original work, written by Henriksen under the supervision of his master, the last apostolic bishop of Aarhus Ove Bille. And moreover that Povl Helgesen used it as his principal source when he wrote the Skiby chronicle. In the opinion of Paul-Erik Hansen it was bishop Ove Bille who had told P. H. to write the chronicle and provided him with further information.

The impossibility of Hansen's hypothesis as to Henriksen's authorship and Bille's auspices was shown by J. Osk. Andersen (Hist. Tidsskr. 11. series, vol. 1, 1944—45, pp. 1—149, 334—447 *passim*). Andersen was, however, convinced by Hansen's arguments that H I was used as source in S by P. H. His conclusion was that H I is a copy of a draft by P. H., written partly before and partly contemporaneously with S. In this way an unidentified work by the carmelite was added to his known Latin and Danish *œuvres*. This result seems to have been canonized by theologians.

To another of Hansen's theses Andersen, at variance with all former historians, emphatically subscribed: The minorite Peder Olsen (Petrus Olai, abt. 1500—abt. 1570) of Roskilde, the most learned Danish historian of his time, has in his chronicle "Danorum Gesta" (1191—1559) (D. G.) not made use of S, but only of H I.

In chapter I of the present article the author proves that Peder Olsen had P. H.'s manuscript of S in his possession and made extensive use of it in his chronicle. A critical examination of the text of D. G. (unprinted) and of remarks and marginal lines—correlated to passages in S, left out in D. G.—written by Olsen (or assistants of his) in the S-manuscript, leaves no doubt about this.

When and under which circumstances P. H. died, has been a riddle. The present author considers it almost certain, drawing his arguments from the unfinished S-manuscript, P. H.'s additions to his translation of Erasmus' "De amabili ecclesiæ concordia" (printed in Roskilde in October 1534) and the "epitaph"-poem on the carmelite by Christiernus Umbra Cimber, that he suddenly left this world in the beginning of 1535, presumably due to an attack of thrombosis or apoplexy and presumably in the cathedral city of Roskilde.

P. H. was no doubt well acquainted with Peder Olsen, one of whose earlier chronicles he seems to have used. That Olsen for

some time after the decease of P. H. has been using the S-manuscript, is evident. The date when it was deposited in the wall of the church of Skiby (N. of Roskilde), is unknown. But in all probability it was before Olsen's death (abt. 1570).

Chapter II deals with the problem of H I. The S-ms. has many corrections and additions in P. H.'s own hand-writing. H I, which almost entirely is composed of more or less abbreviated passages of S, has, when a passage in the two works is identical, always the text of S in the form corrected by P. H. It is an epitome — meagre, slipshod and naive. A comparative analysis of the texts of S and H I bears out this conclusion.

Whether Henriksen had access to the S-manuscript or used an abstract, made by one of Olsen's assistants, is uncertain. But the verdict must be: The great carmelite cannot possibly have written the poor annal which Andersen ascribes to him.

In a former work (*Overfor Kirkebruddet*, 1917) Andersen, in contrast to the prominent historian A. Heise (1891), asserts that the lutheran royal historiographer Hans Svaning (abt. 1500—1584) has known S and made use of it in his book on king Christiørn II. Ellen Jørgensen, perhaps influenced by Andersen, maintains the same both in regard to the work in question and Svaning's treatment of the history of king Hans (*Annales Danici Medii Ævi*, 1920).

In chapter III of the present article it is argued that all traces point to the conclusion that Svaning only knew S from D. G. and H I. There is a single small verbal parallel between S and Svaning's "Christiørnus Secundus" which is not found in D. G. or H I. Both S and Svaning tell that king Christiørn accused the castellan of Copenhagen, Torbern Oxe, of having sent the king's mistress Dyveke poisoned cherries (*cerasa . . . misisse, misisset*; no verbal parallelisms are found in other parts of the passage), from which she died. Lauritz Weibull (*Scandia* V, 1932) supposes that Svaning has used an abstract of S, different from D. G. and H I. As the story of the poisoned cherries was common talk in Copenhagen at the time of Torbern Oxe's execution 1517, when Svaning was in his teens and attending the cathedral-school of the city, and as he in other places expressly states that he tells certain Copenhagen-episodes of Christiørn II's time from memory, his use of the verb "mittere" may be a coincidence. There is also the possibility that he may have consulted Peder Olsen on this crucial point. No certain proof of the existence of a "third abstract" of S is found.

In any case all evidence points to the conclusion that the entire S, ms in its entirety so passionately anti-lutheran—was kept a

secret in a small circle of catholics, before some of this circle took care to have it hidden in the church-wall.

After it was discovered there by accident in (or about) 1650, it was used by 18th century-historians (L. Holberg, H. Gram a. o.). Now it is one of the most important sources for the history of the Reformation-Movement in Denmark.

In the discussion of Svaning's sources indications have been found that one of these sources is an unfinished memorial by king Christian III.s German chancellor Wolfgang Utenhof from abt. 1539 (cf. Exkurs).